

LIBERTAS

Nr. 51

Februar 2012

Den østrigske skole

Praxeologi - den østrigske videnskabelige metode

Rune toftegaard Selsing

Østrigsk konjunkturteori - en kritisk analyse

Erik Kofoed

Det handler om penge - monetære forklaringer på Den Store

Depression

Lars Christensen

Mises, Hayek og Rothbard om guldstandard og free banking

Torben Mark Pedersen

F. A. Hayek - frihedens tænker

Jens Løgstrup Madsen

Rothbards naturret

Johan J. R. Espersen

Bog anmeldelse

“På den forkerte side - de danske landssvigere efter befrielsen”

Stefan K. Madsen

Med deres egne ord

Mises, Hayek, Rothbard

Indhold

Temaindledning: Den østrigske skole.....3 <i>Torben Mark Pedersen</i>	Bog anmeldelse: "På den forkerte side - de danske landssvigere efter befrielsen.....55 <i>Stefan K. Madsen</i>
Praxeologi - den østrigske videnskabelige metode.....5 <i>Rune Toftegaard Selsing</i>	Med deres egne ord.....60 <i>Mises, Hayek, Rothbard</i>
Østrigsk konjunkturteori - en kritik.....8. <i>Erik Kofoed</i>	
Det handler om penge - monetære forklaringer på Den Store Depression.....12 <i>Lars Christensen</i>	
Mises, Hayek og Rothbard om guldstandard og free banking.....20 <i>Torben Mark Pedersen</i>	
Hayek - frihedens tænker.....40 <i>Jens Løgstrup Madsen</i>	
Rothbards naturret.....46 <i>Johan J.R. Espersen</i>	

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet *Libertas*, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet *Libertas* postomdeles til abonnenterne.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)
Rune Toftegaard Selsing
Niels Westy Munch-Holbek
Henrik Gade Jensen
Rasmus Fonnesbæk Andersen

Redaktionen kan kontaktes på:
torbenmarkp@hotmail.com

Temaindledning: Den østrigske skole

Den østrigske skole er temaet for dette nummer af *Libertas*. Nogen vil mene, at der ikke findes en enkelt østrigsk skole forstået som en gruppe af økonomer eller samfundsforskere, der deler et fælles syn på filosofi, metode og økonomi, og det synspunkt kan finde nogen støtte i de filosofiske forskelle mellem Mises, Hayek og Rothbard, jf. artiklerne af Rune Toftegaard Selsing, Jens Løgstrup Madsen og Johan J. R. Espersen. Alligevel er der en række fællestræk ved "den østrigske skole", som demarkerer et skel i forhold til andre "skoler" inden for økonomi og politik – også andre liberale "skoler" som "Chicago-skolen". I den forstand kan man tale om en østrigsk skole.

Den østrigske skole er først og fremmest karakteriseret ved, at den tager den private ejendomsret, metodologisk individualisme og subjektiv værditeori alvorligere end andre skoler, og sammen med en opfattelse af, at når alle individer frivilligt forfølger deres egne mål på et marked, så opstår der en orden eller ligevægt, som skabt af en usynlig hånd, så har vi grundlaget for den mest eminente frihedsorienterede skole inden for økonomi og politisk tænkning.

Den østrigske skole begynder med Carl Mengers *Principles of Economics* fra 1871, og allerede her er grundelementerne til stede for det, der senere blev til den østrigske skole. Menger var en af pionererne i udviklingen af subjektiv værditeori og den marginale revolution (samtidig med Walras og Jevons), og han skrev om penges oprindelse som opstået spontant på markedet.

Nogen vil mene, at det er praxeologien, der er von Mises betegnelse for den videnskabelige metode om økonomi, der adskiller den østrigske skole fra mainstream økonomi. Forskellene her er imidlertid ikke så store, som de ofte gøres. Rune Toftegaard Selsing skriver, at Mises formentlig kunne acceptere størstedelen af neoklassisk mikroøkonomi, for der er et fælles udgangspunkt i individuel handling, der per definition er rationel, men som hos Mises ikke er handling under fuld information i modsæt-

ning til neoklassikernes fiktion om homo oeconomicus. Et andet fællestræk er den strengt deduktive metode.

Med udgangspunkt i den praxeologiske metode kan der udledes en række økonomiske indsigter, der er sande, fordi præmisserne er sande. Præmissernes epistemiske status bliver mere tvivlsom, når vi bevæger os over i makroøkonomien, hvor empiri og institutionelle forhold spiller en større rolle. Det er ifølge Erik Kofoeds kritiske analyse af østrigsk konjunkturteori også her, at der er de største problemer med østrigsk økonomi. Netop antagelsen om ufuldkommen information leder til nogle urimelige antagelser om entreprenureernes adfærd, der med Mises ord kun kan betegnes som en ikke-rationel adfærd, og hele østrigsk konjunkturteori står og falder med dén informations- eller rationalitetsantagelse. Erik Kofoed er hård i dommen over østrigsk konjunkturteori. Et generelt problem ved østrigsk økonomi er afvisningen af matematik. Ikke fordi anvendelsen af matematik i sig selv løser nogen problemer, matematik er blot et sprog, men anvendelsen af matematik tvinger økonomer til at være præcis i specifikationen af præmisser og i udledningen af konklusioner.

Lars Christensen er næsten lige så hård i sin kritik af østrigsk konjunkturteori og Rothbards fortolkning af årsagerne til Den store Depression i bogen *America's Great Depression*. Lars Christensen sammenligner Rothbards monetære forklaringer med Friedman og Schwartz', der begge forklarer krisen som et resultat af pengepolitisk mismanagement. Lars Christensen finder dog ikke, at der er empirisk belæg for den østrigske opfattelse, at det var en monetær ekspansion i 1920'erne, der skabte boomet med et efterfølgende, uundgåeligt bust. Til gengæld har Friedman og Schwartz ret i, at en voldsom monetær kontraktion med et fald i pengemængden på 33 pct. fra 1929 til 1933 var en hovedårsag til, at krisen udviklede sig til en stor depression. Lars Christensen peger også på, at både Rothbard og Friedman og Schwartz ser bort fra den internationale dimension og guldstandardens rolle

for den internationale transmission og forværring af krisen.

Det er ikke kun krisen i 1930'erne, der er resultatet af en fejlagtig pengepolitik. Størstedelen af Europas monetære historie er en historie om hvordan konger og kejsere – og i nyere tid demokratisk valgte politikere – har udnyttet deres monopol på udstedelse af penge til egen fordel med inflation, økonomiske kriser og monetære sammenbrud til følge, skriver Torben Mark Pedersen i artiklen om Mises, Hayek, Rothbard og guldstandard. For mange østrigere er guldstandard eller free banking baseret på guld noget nær en ideel standard, fordi guldstandard fungerer som en pengepolitisk regel, der hindrer politikerne i at lave for store ulykker med pengepolitikken eller øge inflationen for at skaffe penge til statskassen. I spørgsmålet om en tilbagevenden til en guldstandard overser mange østrigere imidlertid, at guldstandard forudsætter en liberal økonomisk og politisk orden, der ikke længere er til stede, og at en guldstandard står over for samme problemer med at skabe troværdighed omkring forpligtelsen til at lade sig binde af en pengepolitisk regel, som andre monetære regimer gør.

Den østrigske skole er meget mere end økonomi. I et optryk af en artikel fra Libertas fra 1988 skriver Jens Løgstrup Madsen om den interdisciplinære sammenhæng i Hayeks tænkning om psykologi, metode, økonomi, politisk filosofi og meta-legale doktriner. Hayek formulerer en psykologisk teori, som hans videnskabsteori og frihedsbegreb baserer sig på, og som fører Hayek til hans opfattelse af, at der i samfundet spontant opstår en naturlig orden, når individerne overholder et kompliceret system af regler, der har udviklet sig evolutionært via en uplanlagt kulturel selektionsproces. Hayeks udvikling af teorier om evolutionær udvikling og spontan orden har rødder hos Menger og i den skotske oplysning – men de er også Hayeks helt egne originale tanker.

Afstanden er stor til rationalisten Rothbard, der forsøger at formulere en politisk etik med udgangspunkt i menneskets natur, og som har skabt grundlag for en hel skole af rettighedsliberalisme inden for den østrigske skole. Om Rothbards naturretstænkning skriver Johan J. R. Espersen i den sidste artikel i dette temanummer. Johan Espersen sætter Rothbards moralfilosofiske tænkning i idéhistorisk perspektiv og analyserer kritisk grundlaget for Rothbards radikale konklusioner. Ifølge Johan Espersen fejler Rothbard på en række kritiske punkter, men finder også, at der er tale om en interessant radikaliserings af naturretstraditionen.

Med deres egne ord – citater af Mises, Hayek og Rothbard – afsluttes dette temanummer om den østrigske skole.

God læsning!

På vegne af redaktionen,

Torben Mark Pedersen

Praxeologi - den østrigske videnskabelige metode

Resume. I denne artikel skriver Rune Selsing om den videnskabelige metode som Ludwig Von Mises udviklede, og som dannede grundlag for, hvordan den østrigske økonomi er blevet praktiseret. Men praxeologi var ikke blot et forsøg på at vise, hvordan økonomisk videnskab bør bedrives, men også hvordan videnskaben historisk har været bedrevet.

Af Rune Toftegaard Selsing

Når østrigere skal beskrive indholdet i deres økonomiske tænkning, sker det ofte med udgangspunkt i forskellen mellem den østrigske tilgang og den neoklassiske. Den forskel er ofte metodik. Den videnskabelige metode. Den særlige østrigske metodik er udviklet af Ludwig Von Mises og kaldes praxeologi.

I det følgende vil jeg gennemgå praxeologien og diskutere dens værdi. Først er det imidlertid værdt at dvæle ved det fænomen, at praxeologien er hjertet af den konflikt østrigere har med neoklassisk økonomi. Det historiske udgangspunkt for Mises' teori var ganske anderledes. Mises ønskede at systematisere, hvordan økonomisk videnskab rent faktisk blev bedrevet. Ved at formalisere den faktiske metodik kunne Mises udvikle en egentlig økonomisk videnskabsteori, som på daværende tidspunkt ikke fandtes.

Vi kan stille os selv det spørgsmål, hvilken videnskabelig metode Adam Smith anvendte i *Nationernes Velstand*? Vi er enige om, at Adam Smiths bidrag tilførte verden vigtig og afgørende viden om økonomiske sammenhænge. Faktisk kommer ingen økonom i nærheden af samme betydning for økonomisk videnskab. Men hvilken videnskabelig metode anvendte Smith? Det spørgsmål er faktisk slet ikke let at svare på, og især ikke ud fra moderne økonomiske videnskabsteoretiske standarder. Faktisk ligner Smiths' skrivelser på overfladen overhovedet ikke økonomisk videnskab, men snarere sociologi.

Her kommer Mises og praxeologien ind (som han faktisk overvejede at kalde sociologi). Mises ønskede at formalisere den videnskabelige tilgang, som Smith og andre klassiske økonomer havde benyttet. Derfor opfattede han

i begyndelsen også den østrigske tilgang som værende en del af det neoklassiske paradigme, Mises (1933).

Videnskaber om menneskelige handlinger

Før Mises introducerer praxeologien indfører han en overkategori. Denne kalder han videnskaber om menneskelige handlinger. Overkategorien kan opdeles i historiske videnskaber om menneskelige handlinger og praxeologi. De historiske videnskaber kan oversættes direkte til *humaniora*, selvom Mises utvivlsomt ville være skeptisk over for nyskabelser som litteraturteori og kunstteori. Praxeologi derimod beskæftiger sig med, hvad der er universelt for menneskelige handlinger.

Hermed afviser Mises den scientistiske position, at naturvidenskabelig metodik kan anvendes på samfundsvidenskaberne. Udgangspunktet for denne afvisning er påstanden om, at der i den naturlige verden findes regulariteter, konstante relationer mellem den naturlige verdens fænomener, som vi kan afdække. Regulariteter er grundlaget for menneskets erkendelse, hvor vi gennem erfaring lærer om disse konstante relationer. Derfor er *kategorier* som regularitet og kausalitet givne. Og givne a priori. Denne idé om kategorier, vi kan erkende a priori, er Kantiansk, og er et vigtigt udgangspunkt for praxeologien.

Vi kan forestille os, at Mises har spurgt sig selv: Når disse Kantianske kategorier er udgangspunkt for vores udforskning af den naturlige verden, kunne tilsvarende kategorier gælde for samfundsvidenskaben? Mises svar hertil er, at der i undersøgelsen af menneskets handlinger findes en kategori: *handling*. Det forhold, at mennesket søger at opnå mål og vælger midler til at opnå disse mål. Det er handlinger. En handling er således altid rationel og at

tale om en rationel handling er en pleonasme. En ikke-rationel handling er for Mises, når mennesket passivt reagerer på stimuli ligesom dyr gør. Forskellen på mennesket og dyret er, at mennesket anvender sin bevidsthed til at handle. Mennesket er homo agens.

Hertil er måske på sin plads at spørge til forskellen mellem homo agens og den neoklassiske homo oekonomikus. Forskellen er mindre end som så. Faktisk anvender også homo oekonomikus kategorien om handling, som udgangspunkt. Det er kriteriet om nyttemaksimering, såvel som andre rationelle kriterier. Forskellen er, at homo oekonomikus også antages at have fuld information om sin omverden. Denne antagelse udgør en markant forskel mellem de to arketyper, men det betyder ikke, at den ene er intrinsisk bedre end den anden. De har to forskellige formål. Homo oekonomikus er en idealiseret forestilling (en imaginær konstruktion), som giver os reel økonomisk viden, men naturligvis er begrænset af sin præmis om fuld information.

Praxeologi som økonomisk metode

Kategorien om handling er udgangspunktet for praxeologien. Det ultimative fundament som videnskaben hviler på. Mises forestiller sig, at praxeologien skal udvikle sig fra den a priori givne kategori gennem en deduktiv metode, som bedst er beskrevet i *The Ultimate Foundation of Economic Science* (Mises 1962). Vi kan ud fra handlingskategorien a priori udlede slutninger med kognitiv værdi. Altså udvikle økonomisk videnskab og gøre os klogere

på verden. Eksempelvis kan vi fra handlingskategorien udlede loven om aftagende marginalnytte. Eller eksistensen af omkostninger, præferencer, viden etc.

Men i den deduktive udledning af økonomisk videnskab kan vi også anvende empirisk givne præmisser. Et eksempel er antagelsen om, at nytten ved at gå på arbejde er negativ. Den slutning kan vi ifølge Mises foretage på baggrund af vores erfaring, og han indfører hertil begrebet aprioristisk viden.

Hermed er byggestenene lagt for, at økonomer gradvist kan opbygge en samling af økonomiske slutninger med kognitiv værdi. Med andre ord kan de konklusioner, som praxeologien udleder, betragtes som værende sande. Det følger af præmissernes epistemiske status: Er præmisserne sande, er konklusionerne sande.

Men samtidig indfører Mises også brugen af "imaginære konstruktioner" som begrebet om markedsligevægt (han kalder det dog noget andet). Men når vi indfører disse konstruktioner i vores økonomiske program bliver den epistemiske status tvivlsom. Hertil taler Mises for, at vi må forsøge os frem, evaluere vores konklusioner i forhold til erfaringen og om nødvendigt opgive en konstruktion. Eller at vores konklusioner måske blot er sande under særlige betingelser givet af konstruktionen eller begrænset til en bestemt sfære.

Har man ikke beskæftiget sig med østrigsk økonomi før, er det formentlig svært at gennemskue helt præcis, hvordan Mises forestiller sig, at økonomisk videnskab skal bedrives. Hertil kan jeg kun henvise til hans eget forsøg i *Human Action* (1949), hvor han udfolder den praxeologiske metode.

Kontrasten til neoklassisk økonomi

Ofte fremhæver både modstandere og tilhængere fraværet af matematik og statistik i østrigsk økonomi, som den væsentligste konflikt mellem østrigsk metodik og neoklassisk. Men i realiteten anså Mises matematikken som et redskab, der udmærket kunne have anvendelse i økonomisk videnskab. Men matematik skulle blot være et redskab og ikke en selvstændig kilde til at skabe økonomisk viden (idet matematiske udsagn er analytiske domme). Her vil neoklassiske økonomer principielt være enige. Derimod er Mises hård i sin afvisning af statistik i praxeologi. Mises anser af naturligvis årsager statistik for en historisk disciplin, og som vi husker, skelner Mises netop mellem historiske videnskaber om menneskelige handlinger og praxeologi. Vi kan give Mises ret i, at statistik ikke kan sige noget om universelle økonomiske lovmæs-

sigheder, men brug af statistik er et vigtigt redskab til at forudsige økonomisk adfærd, og det har til overmåde bevist sin duelighed. Hvis Mises skal have ret i sin påstand, kræver det en urimelig snæver opfattelse af økonomisk videnskab.

Men hvad betyder, det for opfattelsen af moderne økonomisk tænkning? Min vovede påstand: Mises ville sagtens kunne acceptere neoklassisk mikroøkonomi. I det store og hele er neoklassisk mikroøkonomi udviklet efter praxeologiske forskrifter. Udgangspunktet er handlingskategorien og metoden er strengt deduktiv. Brugen af homo oekonomikus er en imaginær konstruktion, som giver anledning til økonomisk slutninger med klar kognitiv værdi bekræftet af vores erfaring. Men denne imaginære konstruktion har naturligvis sine begrænsninger og svagheder. Her er østrigerne været gode til at påpege manglerne ved den neoklassiske opfattelse af konkurrence og den manglende forståelse af informationens betydning for økonomien.

Omvendt ville Mises utvivlsomt afvise neoklassisk makroøkonomi. Denne hviler ikke på handlingskategorien ja ikke engang på individet. Makroøkonomi er karakteriseret ved metodisk kollektivism – kollektiver handler.

Hvordan kan østrigsk økonomi, da ses i forhold til mainstreamøkonomi? Mit svar er, at østrigsk økonomi er et alternativ til neoklassisk mikroøkonomi. Som videnskab bør østrigsk økonomi dog ikke vurderes på praxeologiske præmisser, men på samme præmisser som mainstream økonomi. Mere præcist på det princip, som Friedman (1953) opstiller i sin artikel *The Methodology of Positive Economics*: forudsigelseskraft.

Vi kan umiddelbart synes, at det stiller østrigske økonomi dårligt. Men det er måske, fordi vi forstår forudsigelse for snævert. Prøv og overvej økonomisk videnskab i et bredere perspektiv. Hvordan tester vi, teorien om komparative fordele, fordelene ved arbejdsdeling eller Coase-teoremet? Hvordan påviser vi effekten af substitutionseffekt, kontra indkomst- og beholdningsindkomsteffekt?

Det er en klar fejl ved moderne økonomisk videnskab, at den er for ensporet og glemmer, at de største videnskabelige landvindinger er opnået med en metode, der adskiller sig fra, hvordan de fleste universitetsøkonomer arbejder. Det skal ikke være et argument imod neoklassisk økonomisk videnskab – som der er meget godt at sige om – men et argument for pluralitet.

Min konklusion er, at med praxeologien har Mises udviklet en økonomisk videnskabsteori, som har afgørende betydning for økonomisk videnskab. Ikke mindst for at forstå, hvordan økonomisk videnskab faktisk er bedrevet, samt hans udledning af handlingskategorien. Desværre er hans betydning som videnskabsteoretiker større end hans virke som økonom i almindelighed.

Litteratur

Friedman, Milton (1953): "The Methodology of Positive Economics," i Friedman: *Essays in Positive Economics*. Chicago.

Mises, Ludvig Von (1933): "*Epistemological Problems of Economics*".

Mises, Ludvig Von (1949): *Human Action*.

Mises, Ludvig Von (1962): *The Ultimate Foundation of Economic Science*.

Østrigsk konjunkturteori - en kritik

Resume. De seneste års finanskriser har fået mange tilhængere af østrigsk økonomi til at vejre morgenluft, da økonomer inspireret af østrigsk konjunkturteori efter sigende – som de eneste – skulle have været i stand til at forudsige krisen. Desværre har den østrigske konjunkturteori et svagt mikrofundament, og den er baseret på helt urealistiske antagelser.

Af Erik Kofoed

Indledning

Østrigsk økonomi og den østrigske metode har praktisk talt været ubetydelig blandt forskere og universitetsøkonomer de seneste mange år. F.A. Hayeks Nobelpris fra 1974 står som den klare undtagelse, men ellers er det kun på George Mason University i Virginia, Loyola i New Orleans og på traditionelt konservative universiteter såsom Hillsdale og Grove, at den østrigske tradition holdes i hævd. Tilbage står dog et stigende antal frimarkedstænkere, som underviser i østrigsk økonomi over kortere eller længere perioder; mest fremstående er naturligvis The Ludwig von Mises Institutes ugelange "Mises University", som bl.a. har haft en del danske deltagere de seneste år (heriblandt undertegnede i 2009).

De seneste års finanskriser og den østrigske "forudsigelse" af denne har dog fået tilhængerne af den østrigske skole til at vejre morgenluft. Særligt Peter Schiffs aggressive og velholdende påstande i de amerikanske finansmedier om et forestående kollaps fik mange til at hævde, at den østrigske analyse af (især) konjunkturcykler er den gængse mainstream lærebogsøkonomi langt overlegen. Dette skyldtes især, at flere fænomener op til krisen – meget lave renter og en boble i boligsektoren – blev udlagt som i overensstemmelse med østrigernes konjunkturteori.

Den østrigske konjunkturteori (eller *Austrian Business Cycle Theory*) er dog – som det vil blive uddybet nedenfor – ikke uden visse problemer. Flere centrale antagelser, som teorien er bygget på, er i bedste fald tvivlsomme og højst sandsynligt decideret forkerte. Det har medført kritik fra flere prominente økonomer; både de traditionelt venstreorienterede som nobelpristageren i økonomi fra 2008, Paul Krugman, der har kaldt konjunkturteorien for

"the hangover theory", men også fra toneangivende liberale økonomer som Milton Friedman, Gordon Tullock og Bryan Caplan. Spørgsmålet er, om den østrigske skole kan give et troværdigt (og bedre) alternativ til mainstream-teoriene¹, eller om teorien bør forkastes.

Konjunkturteori:

I mainstream økonomisk teori siges konjunkturcykler at skyldes tilfældige stød (eller chok om man vil) til økonomien. Hvis disse stød ikke fandt sted, ville økonomien konstant befinde sig i sin langsigtligevægt, hvor arbejdsløsheden lå på sit naturlige leje, og væksten i økonomien var lig væksten i det teknologiske niveau. Bliver økonomien udsat for ét stød, vil den gradvist bevæge sig tilbage til sin trend efter en tilpasningsperiode. At økonomien ikke straks finder tilbage til sin langsigtligevægt skyldes en række "markedsfejl"², såsom prisstivheder (især for den nominelle løn), matchingproblemer på arbejdsmarkedet osv.

Stødene betragtes typisk som tilfældige og uforudsigelige; eksempler herpå er olieprischok, naturkatastrofer, krige og teknologiske chok. Af samme grund modelleres disse stød typisk som "hvid støj" (*white noise*) i de økonomiske modeller, dvs. stokastiske, ikke-korrelerede trækninger fra en population med konstant varians og middelværdi nul.

Østrigsk konjunkturteori er fundamentalt anderledes end mainstream-tilgangen, idet den tilskriver en uholdbar vækst i pengemængden skylden for konjunkturcyklerne, samtidig med at den afviser mainstream-forklaringerne. Østrigerne tror simpelthen ikke på, at der i markedet kan være fænomener, som kan generere de gentagne høj- og lavkonjunkturer (eller *boom-bust-cycles*), som vi har

observeret de seneste mange år. Murray Rothbard skriver eksempelvis:

“[G]eneral economic theory” teaches us that supply and demand always tend to be in equilibrium in the market and that therefore prices of products as well as of the factors that contribute to production are always tending toward some equilibrium point. Even though changes of data, which are always taking place, prevent equilibrium from ever being reached, there is nothing in the general theory of the market system that would account for regular and recurring boom-and-bust phases of the business cycle”, Rothbard (1969).

Den østrigske konjunkturteori bygger på den kapitalteori, som blev udviklet af den østrigske økonom og finansminister, Eugen Böhm-Bawerk, omkring slutningen af det 19. århundrede. Centralt i kapitalteorien er, at kapital – altså kapital i økonomisk forstand; maskiner, bygninger mv. – er heterogen. Man kan altså ikke blot lægge mængden af kapital sammen til ét tal, sådan som det ellers normalt sker i makromodeller. Man bliver nødt til at have øje for kapitalapparatets tidsstruktur; at visse dele af kapitalen bruges til at producere kapitalgoder, hvor investeringerne har en lang tidshorisont, mens andre dele bruges til produktion af forbrugsgoder med en kortere tidshorisont. Vigtigheden af denne opdeling følger nedenfor.

Typisk er en virksomheds investeringsbeslutninger baseret på, om den forventede nutidsværdi af alle fremtidige cash flows ved den pågældende investering er positiv eller negativ. Dette kaldes populært for *net present value*- eller NPV-metoden. Nutidsværdien af fremtidige cash flows findes ved at tilbagediskontere de fremtidige betalingsstrømme med en passende diskonteringsrate, som bl.a. er baseret på en markedsrente og risici ved projektet. En lavere diskonteringsrate vil alt andet lige øge nutidsværdien af cash flows og dermed øge antallet af investeringsmuligheder med positivt NPV.

Den “naturlige” (eller sande) markedsrente bliver ifølge østrigerne bestemt af markedsaktørernes tidspræferencer, der angiver hvor stor compensation aktørerne kræver for at udskyde forbrug; jo længere tidspræference, jo lavere compensation kræves. Investeringsbeslutningerne kan nu tages på baggrund af den observerede markedsrente, idet den angiver, hvor mange ressourcer, der skal allokere til hhv. at producere forbrugsgoder til at dække den nuværende efterspørgsel og kapitalgoder for at dække fremtidige.

Centralt for den østrigske konjunkturteori er nu, at enhver manipulation af den førnævnte markedsrente, som det eksempelvis sker ved en kunstigt lav rente fastsat af centralbanken, vil medføre en misallokering af de økonomiske ressourcer. Hvis centralbanken i et forsøg på at øge den økonomiske aktivitet kunstigt sænker renten til et niveau under markedsrenten (den “naturlige” rente), vil dette – ifølge teorien – forstyrre markedsaktørernes signal, således at en for stor del af ressourcerne vil blive ledt hen til langsigtede investeringer. Den økonomiske aktivitet vil altså blive forøget, men dette skyldes kun, at der foretages fejlinvesteringer (*malinvestments*) som ikke er sundt for økonomien. Rothbard (1969) skriver:

“Businesses, in short, happily borrow the newly expanded bank money that is coming to them at cheaper rates; they use the money to invest in capital goods, and eventually this money gets paid out in higher rents to land, and higher wages to workers in the capital goods industries. The increased business demand bids up labor costs, but businesses think they can pay these higher costs because they have been fooled by the government-and-bank intervention in the loan market and its decisively important tampering with the interest-rate signal of the marketplace.”

Årsagen til denne forskydning i af kapitalstrukturen skyldes, at en lavere markedsrente – og dermed lavere diskonteringsrate – giver en relativt større vægt til cash flows, der ligger langt ude fremtiden. Langsigtede projekter bliver dermed relativt set mere profitable, og ressourcer (penge, arbejdskraft mv.) flyttes fra investeringer med kort tidshorisont over mod investeringer med lang tidshorisont, jf. Böhm-Bawerks kapitalteori er der således sket en forskydning i økonomiens kapitalstruktur. Undervejs i denne forskydning, vil vi – som Rothbard beskriver ovenfor – opleve et boom i økonomien, da de nye, billige penge bruges til at konkurrere lønninger og priser op i sektoren for kapitalgoder.

Centralbanken kan dog ikke vedholdende fastholde en rente, der ligger under markedsrenten, og bliver på et tidspunkt nødt til at hæve renten igen. Den nye, højere rente afslører, at de igangsatte investeringsprojekter ikke var profitable, idet den lave rente ikke skyldes befolkningens tidspræference, men manipulation fra centralbankens side. Den østrigske konjunkturteori tilsiger, at vi vil opleve et bust – en lavkonjunktur – eftersom det er en tidskrævende og dyr proces at genoprette det korrekte, markedsgivne forhold mellem kapitalgoder og forbrugsgoder. Investeringer skal likvideres og arbejdskraft skal flyttes fra én sektor til en anden.

Den private banksektor spiller også en stor rolle i den østrigske konjunkturteori. Hvis regeringen tillader såkaldt *fractional reserve banking* (hvilket er tilfældet i praktisk talt hele verden) lader den bankerne udlåne mere, end de egentlig har i reserver. Deraf udtrykket *fractional reserve*. Dette tillader bankerne at låne de samme penge ud flere gange, idet de kun skal holde en (lille) del af hvert enkelt indskud i reserve. Bankerne "skaber" herved nye penge, som der ikke er reel dækning for. I værste fald kan dette medføre *bank runs*, da bankerne ikke har reserver nok til at tilbagebetale alle indskydere. Men det kan også være med at skabe et ustabilt monetært system og uholdbare stigninger i pengemængden, som skaber konjunktursvingninger.

Ifølge østrigerne kan konjunkturcykler således afskaffes (eller kraftigt) mindskes, hvis centralbanken enten afskaffes, så pengeudstedelse og rentefastsættelse sker hos private aktører, eller ved at forholde sig passivt og ikke manipulere pengemængden. Dette kan eksempelvis ske ved at vende tilbage til den guldstandard, som hovedparten af verdens valutaer var baseret på i starten af det 20. århundrede, se artiklen af Torben Mark Pedersen i dette nummer af Libertas.

Under en lavkonjunktur bør regeringen eller centralbanken afholde sig fra at føre ekspansiv pengepolitik. Årsagen til den økonomiske kontraktion var jo netop, at centralbankens rentemanipulation havde skabt et misforhold mellem lang- og kortsigtet kapital. Ved yderligere intervention kan centralbanken kun forsinke den genopretning, der er nødvendig for at få økonomien i ligevægt igen. En lavkonjunktur er således et nødvendigt onde, som regeringen eller centralbanken ikke på nogen måde kan dæmpe – kun forværre.

Forventningsdannelse

I slutningen af 1970'erne skete der et afgørende skift i den makroøkonomiske tænkning. Fuldstændig som 1930'erne blev præget af "The Keynesian Revolution", skete der i disse år et afgørende brud med den traditionelle keynesianisme. Hovedårsagen var stagflationen, dvs. en kombination af høj inflation og høj arbejdsløshed, hvilket ikke kunne forklares med den såkaldte Phillips-kurve, som påstod, at der var et fast trade-off mellem disse to parametre.

I stedet fik makromodellerne et mikroøkonomisk fundament og blev baseret på agenter med rationelle forventninger. Opbruddet med det hidtidige keynesianske paradigme var så markant, at man taler om "The Rational Expectations Revolution", hvor en af bannerførerne

eksempelvis var sidste års nobelprisvinder, Tom Sargent.³ Ved rationelle forventninger antages agenterne at sætte deres forventninger til en given økonomisk variabel (renten, inflationen, etc.) lig den matematiske forventning betinget på en vektor af information. Denne adfærdsmodellering hviler på en stærk antagelse om streng rationalitet; men det centrale element i modellerne er, at agenterne i økonomien er fremadskuende.

Kritik af østrigsk konjunkturteori

Diskussionen om forventningsdannelse er essentiel, da den både forandrede mainstream-makro og er et centralt kritiskpunkt af østrigsk konjunkturteori; bl.a. fra Gordon Tullock og Bryan Caplan. Sidstnævnte skrev for ca. 15 år siden essayet "Why I'm Not an Austrian Economist", hvori han bl.a. skriver følgende:

"The objection [til påstanden om malinvestment] is simple: Given that interest rates are artificially and unsustainably low, why would any businessman make his profitability calculations based on the assumption that the low interest rates will prevail indefinitely? No, what would happen is that entrepreneurs would realize that interest rates are only temporarily low, and take this into account". (Caplan, 1997)

Herved påpeger han et grundlæggende problem ved den østrigske konjunkturteori. Hvorfor er entreprenører, som ellers er i stand til nogenlunde at forudsige den markeds-mæssige udvikling på alle andre parametre, ikke i stand til at indse at renten vil stige i fremtiden? Østrigerne giver ingen forklaring herpå. Selv hvis visse entreprenører ikke evner at forudse dette, burde markedsmekanismen så ikke være i stand til at sortere disse personer fra?

Påstanden er ikke, at fuldt rationelle agenter altid vil være i stand til at forudse den fremtidige rente. Enhver økonomisk variabel indeholder en grad af stokastik og givet antallet af mulige realiseringer af det stokastiske element, er sandsynligheden for at ramme helt nøjagtigt dybest set nul. Men pointen er, at der ikke vil være en systematisk bias i forventningerne til – i dette tilfælde – den fremtidige rente. I gennemsnit vil agenternes forventninger være korrekte.

Østrigsk konjunkturteori antager implicit, at forventningerne til det fremtidige renteniveau har et bias nedad, eftersom der er tale om en teori om overinvestering (lavere rente medfører flere investeringer). Der gives dog ikke nogen yderligere forklaring på dette, selvom den afgørende del af teorien hviler på netop denne antagelse. Hvor mainstreamteori med rette kan kritiseres for at lægge

en urealistisk rationalitetsantagelse ned over agenterne, bygger den østrigske konjunkturteori på en endnu stærkere antagelse om fuldkommen irrationalitet.

De østrigske påstande harmonerer heller ikke med observeret markedsadfærd. Selvom de korte renter, dvs. renten på obligationer med kort levetid, i skrivende stund praktisk talt er lig nul for lande uden betydelig kreditrisiko, ser man ikke investorerne ekstrapolere disse lave renter ud i fremtiden. Rentekurven er derimod opadgående, hvilket viser, at der forventes højere renter i fremtiden.

Både østrigere og mainstreamøkonomer mener, at lavere renter stimulerer investeringer – det er netop en af hovedårsagerne til centralbankernes pengepolitik. Uenigheden opstår i spørgsmålet, om der er tale om fejlinvesteringer. For den enkelte investor – eller entreprenør med østrigsk sprogbrug – er det ligegyldigt, om renten er fastsat udelukkende af markedet eller af en centralbank. Han er under alle omstændigheder en så lille del af markedet, at han blot kan tage renten som eksogent givet. Så selvom den samlede økonomiske velfærd kunne maksimeres ved at lade renten være fuldstændig markedsgivet, er det stadig ikke et argument for, at den enkelte investor ikke rationelt kan maksimere ud fra de givne økonomiske rammer.

Caplan (1997) hævder desuden, at den østrigske konjunkturteori lider af nogle deciderede modsigelser:

“(...)why don't the consumption goods industries enjoy a huge boom during depressions? After all, if the prices of the capital goods factors are too high, are not the prices of the consumption goods factors too low?”

Kritikken er ligetil: Hvis en kunstig lav rente har medført en relativ underinvestering i kapital til forbrugsgoder, bør priser og mængden af arbejdskraft i denne sektor så netop ikke stige? Hele lavkonjunktoren er jo blot en genopretning af det naturlige forhold mellem lang- og kortsigtede kapitalgoder, jf. teorien. Empirisk er det bestemt ikke tilfældet, selvom investeringer typisk er mere volatile end privatforbruget. Og omvendt bør det vel også være tilfældet, at beskæftigelsen midlertidigt falder, mens det påståede misforhold opbygges? Den østrigske konjunkturteori giver dybest set ikke svar på, hvorfor arbejdsløsheden også er cyklisk.

Afrunding

Østrigernes største brøde er dog deres mangel på fornyelse. Konjunkturteorien, som burde være diamanten i smykkeskrinet, blev først udviklet af von Mises for 100 år siden, og den har ikke ændret sig nævneværdigt siden.

Mainstreamøkonomi har derimod forandret sig voldsomt – og til det bedre. For selvom økonomer af mange bliver opfattet som en indspist gruppe mennesker i en fjern matematisk verden, så er de (vi) faktisk utroligt modtagelige for nye input. Udvikles ny teori, som modbeviser gammel lærdom, tages dette til efterretning, og lærebøgerne ændres.

Østrigerne bør forny eller helt forkaste deres konjunkturteori. Det er simpelthen for let at finde huller i argumenterne, og østrigerne synes ikke at kunne komme med fornuftige forklaringer. De bliver nødt til at indse, at Mises og Rothbard kan have taget fejl, i stedet for vedholdent og ukritisk at hyldes alt, hvad de har produceret. Det sker dog næppe.

Litteratur

Caplan, Bryan (1997): “Why I’m Not an Austrian Economist”. Forfatterens hjemmeside.

Krugman, Paul (1998): “The Hangover Theory”. Slate.com

Rothbard, Murray (1969): *Economic Depressions. Their Cause and Cure*. Mises.org

Tullock, Gordon (1987): “Why the Austrians Are Wrong about Depressions”, *The Review of Austrian Economics*, 2, 73-78

Noter

¹ Udtrykket “mainstream” vil i hele denne artikel blive brugt om den slags økonomi, der udkommer i de store journals, undervises i på universiteterne mv.

² En “markedsfejl” angiver en forskel fra en idealiseret “perfekt” økonomi uden eksternaliteter og med fuldkommen konkurrence. Det er således *ikke* ensbetydende med et behov for offentlig regulering.

³ Se artiklen “Nobelprisen i økonomi 2011” i Libertas nr. 50, oktober 2011.

Det handler om penge - monetære forklaringer på Den Store Depression

Resume. Den Store Depression havde enorme økonomiske, politiske og sociale konsekvenser, og den dag i dag diskuteres årsagerne til depressionen. Liberale økonomer har traditionelt givet en fejlagtig pengepolitik skylden for krisen. Der er dog uenighed om, hvordan pengepolitikken fejlede. Den østrigske skole har fokuseret på en for lempelig pengepolitik i årene op til depressionen, mens monetaristiske økonomer har fokuseret på en efterfølgende markant stramning af pengepolitikken som årsag til krisens alvor. I denne artikel belyses disse to synspunkter. Samtidig diskuteres krisens internationale, monetære karakter.

Af Lars Christensen

Den Store Depression var uden tvivl den mest betydningsfulde globale økonomiske begivenhed i det tyvende århundrede, og krisens politiske og økonomiske konsekvenser har fortsat stor betydning for, hvordan økonomer tænker.

Krisens årsager diskuteres fortsat af økonomiske historikere, og til trods for en meget stor forskning er der fortsat ikke konsensus blandt fagøkonomer om krisens årsager, og hvorfor den blev så dyb, som tilfældet var.

Selv blandt liberale økonomer er der uenighed om krisens årsager, og forskellige liberale økonomer har forskellige forklaringsmodeller til at forklare krisen. I denne artikel vil jeg forsøge at belyse disse forskelligartede forklaringsmodeller. Fokus vil være på uenighederne mellem på den ene side den østrigske skole og på den anden side monetaristerne. Derudover vil jeg fokusere på krisen internationale karakter – et element som både østrigerne og monetaristerne synes at have ignoreret.

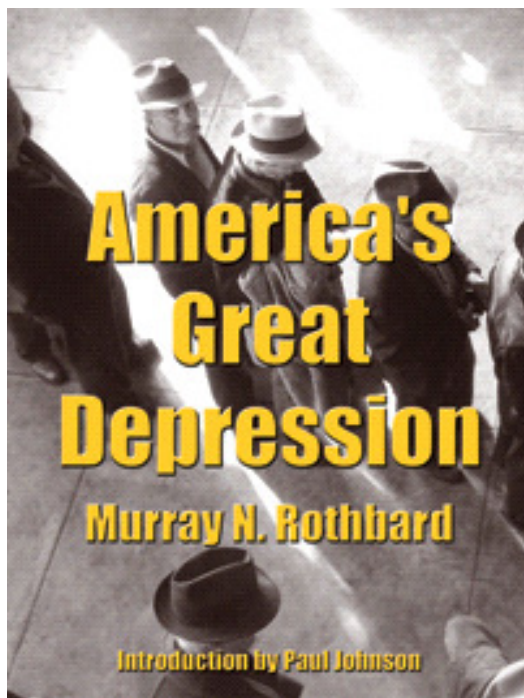
Det er vi enige om – der er en monetær forklaring
Østrigske økonomer såsom Ludwig von Mises, Friedrich Hayek og Murray Rothbard og monetarister så som Milton Friedman og Anna Schwartz er enige om, at krisens årsager skal findes i en fejlagtig pengepolitik. Der er derimod betydelig uenighed om, *hvordan* pengepolitikken fejlede.

Forenklet sagt kan man sige, at østrigerne betoner politikfejl i "boom-fasen" af konjunkturforløbet, mens monetaris-

terne betoner politik-fejl i konjunkturedgangen. Østrigerne anfører, at en for lempelig pengepolitik fører til et uholdbart boom, der uundgåeligt vil føre til en *bust*. Modsat mener monetaristerne, at stramninger af pengepolitikken var kernen i krisen. Nedenfor kigger vi nærmere på de to forklaringsmodeller. Det skal understreges, at der i et vist omfang er tale om karikaturer af forklaringsmodellerne, og det er oplagt, at krisen i sin natur var mangefacetteret, hvorfor forsimplede modeller naturligvis ikke kan beskrive alle krisens elementer.

Den østrigske historie: Boom bliver til bust

Den østrigske skoles analyse af den Store Depression bygger på østrigsk konjunkturteori (ABCT). Erik Kofoed har i en glimrende artikel i dette nummer af *Libertas* beskrevet den østrigske konjunkturteori, og jeg vil derfor ikke bruge meget plads på ABCT her. Jeg vil dog bemærke, at jeg i det store hele deler Kofoeds kritiske bemærkninger om ABCT. Når det så er sagt, så skal det også bemærkes, at det er tvivlsomt om, vi kan tale om *en* østrigsk konjunkturteori. Den østrigske konjunkturteori som her vil blive beskrevet kan således kaldes den rothbardske konjunkturteori. Jeg vil dog fremhæve visse moderne østrigske økonomer – primært med tilknytning til George Mason University (GMU) har udviklet en mere moderne og efter min mening betydelig mere plausibel konjunkturteori. Her tænker jeg særligt på Steve Horwitzs glimrende bog *Microfoundations and Macroeconomics: An Austrian Perspective*.

Udgangspunktet for den traditionelle østrigske analyse af den Store Depression er dog den rothbardske konjunkturteori. Standardreferencen er netop Murray Rothbards *America's Great Depression* fra 1963.

America's Great Depression er uden tvivl en interessant og på mange måder en læseværdig bog, men jeg må også sige, at det bestemt ikke er den bedste bog om Depressionen. Samtidig er Rothbards analyse af Depressionen efter min mening fejlagtig, og bogens polemiske karakter gør det vanskeligt at betegne det som meget andet end et normativt politisk indlæg i debatten om amerikansk pengepolitik snarere end et egentlig økonomisk værk.

Rothbard starter *America's Great Depression* med en stor udfordring til den østrigske konjunkturteori. Præmissen i den østrigske konjunkturteori er nemlig, at en for lempelig pengepolitik fører til et inflationært boom, som før eller siden vil ende i et bust. Problemet er blot, at der tilsyneladende ikke var nogen inflation i USA i løbet af 1920'erne. Således steg forbrugerpriserne ikke i løbet af 1920, men faldt derimod en smule. Det gør det umiddelbart svært at argumentere for, at den amerikanske pengepolitik var specielt inflationær i løbet af 1920'erne. Rothbard mener dog, at den *faktiske* inflation ikke kan ses, og han anfører, at man ikke skal se på den faktiske inflation men derimod på, hvad inflationen ville have været, hvis pengepolitikken ikke var blevet lempet i løbet af 1920'erne. Rothbard anfører korrekt, at hvis der er produktivtetsvækst i økonomien, så må det lede til

deflation - hvis pengemængden i øvrigt holdes uændret (og pengenes omløbshastighed, den såkaldte *velocity*, er konstant). Da der var positiv produktivtetsvækst i 1920'erne så ville en *neutral* pengepolitik (et begreb som Rothbard aldrig ville anvende) have betydet, at forbrugerpriserne skulle være faldet endnu mere. Dermed mener Rothbard at kunne påvise, at den amerikanske pengepolitik var for lempelig i løbet af 1920'erne.

Ydermere konstaterer Rothbard, at pengemængden ikke var konstant i løbet af 1920'erne, men derimod steg med omkring 7 pct. om året fra 1921 og frem til 1929. Hvilket yderligere giver grund til at mene, at pengepolitikken var for lempelig i løbet af 1920'erne.

Jeg er sådan set enig med Rothbards analyse af de inflationære tendenser i løbet af 1920'erne, og samtidig mener jeg, det er uhyre vigtigt at skelne mellem god og dårlig deflation¹ (og god og dårlig inflation for den sags skyld). Den amerikanske pengepolitik var lempelig i løbet af en del af 1920'erne. Jeg har dog meget betydelige reservationer i forhold til, om det skulle have forårsaget krisen.

For det første er det efter min mening afgørende at skelne mellem pengemængdevæksten i den første halvdel af 1920'erne og i den anden halvdel. I *America's Great Depression* anfører Rothbard, at pengemængden primært voksede hurtigt i den første halvdel af årtiet. Denne pengemængdevækst var dog et resultat af genopretningen af væksten efter den ganske dybe recession i 1920-21, og hvis man derfor kun ser på væksten i pengemængden fra 1924-25 og frem til 1929, så er billedet et noget andet end det, som Rothbard tegner. Således var pengemængdevæksten allerede begyndt at bremse op i 1926-27.

Jeg finder det derfor meget usandsynligt, at hvad der i bedste (eller værste?) fald kan beskrives som en lidt for lempelig pengepolitik i 1920'erne, kan forklare det kollaps i den globale økonomi, som vi så under depressionen. Forklaringen på kollapset er derimod snarere, at Federal Reserve tillod en ekstrem stramning af de pengepolitiske forhold. Dette er den monetaristiske forklaring på krisen.

Jeg vender tilbage den monetaristisk forklaring nedenfor, men først skal vi lige afslutte den østrigske historie.

Rothbard fremhæver den "høje" pengemængdevækst som årsag til boom'et og dermed også til det i den østrigske optik uundgåelige kollaps. Men hvad fik penge-

mængden til at stige i løbet af 1920'erne? Ifølge Rothbard skyldtes væksten i pengemængden *ikke* en stigning i pengebasen, som Federal Reserve i princippet styrer direkte. Således var der ingen vækst af betydning i den amerikanske pengebase i løbet af 1920'erne. Derimod steg pengemængden primært som følge af en stigning i den såkaldte pengemultiplikator. Dermed kan man populært sige, at det var de private amerikanske bankers penge-skabelse, der fik pengemængden til at vokse snarere end Federal Reserves tiltag. Dette er i øvrigt sammenligneligt med, hvad der skete med den amerikanske pengemængde i årene umiddelbart før den nuværende krise startede i 2008.

Og det er her, det mest paradoksale østrigske synspunkt efter min mening, kommer ind. Således mener (anarkisten!) Rothbard, at de amerikanske banker skulle have været forhindret i at bidrage til at øge pengemængden. Rothbard er stærk tilhænger af et 100 pct. reservekrav. Det vil sige, at bankerne efter Rothbards mening ikke skal have lov at have et udlån, der overstiger deres indlån på anfordring. Dermed vil den udestående pengemængde altid være lig med pengebasen. Det ville i 1920'erne have betydet, at pengemængden ikke ville være øget, og det ville ifølge Rothbard have forhindret krisen. Rothbard er altså tilhænger af interventionistiske (!) tiltag for at forhindre bankerne i at øge sine balancer for meget. Jeg har altid fundet det synspunkt ekstremt mystisk og både i konflikt med økonomisk logik og i øvrigt med libertariansk rettighedsteori. Jeg vil dog ikke bruge yderligere plads på dette spørgsmål i denne artikel. Jeg vil i stedet henvise til Selgins og Whites (1996) glimrende artikel. Selgin og White viser, at Rothbards krav om 100 pct. *reserve banking* ikke blot er økonomisk tåbeligt, men samtidig er i strid med libertariansk rettighedsteori – som formuleret af Rothbard selv i for eksempel *The Ethics of Liberty*.

Den østrigske konjunkturteori kan altså efter min opfattelse ikke forklare, hvorfor den store depression blev så kraftig, som det var tilfældet. Når det er sagt, så er der god grund til at tro, at pengepolitikken trods alt mod midten af 1920'erne var for lempelig, og det spillede givetvis en vis rolle for de ganske kraftige boligprisstigninger, der forekom i visse amerikanske stater, og den kraftige stigning i det amerikanske aktiemarked. Derfor var den initiale nedgang i den økonomiske aktivitet givetvis også en sund tilpasning. Det, der skete *derefter*, kan dog ikke betragtes som andet end en gigantisk pengepolitisk fejl fra Federal Reserves side – og fra andre centralbankers side rundt omkring i verden. Det har monetaristerne meget mere at sige om.

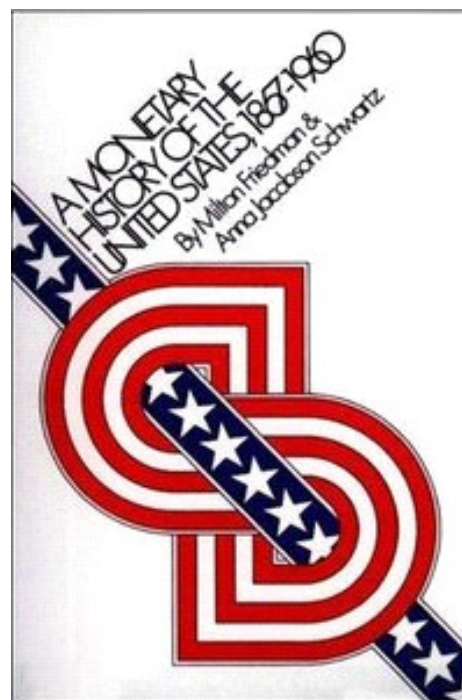
Den monetaristiske historie: For stram pengepolitik var skyld i krisen²

A Monetary History of the United States, 1857-1960 fra 1963 er en mursten på næsten 900 sider. Det er et af Milton Friedmans mest citerede værker, og et af de meste citerede værker om økonomisk historie overhovedet. Friedman forfattede "*Monetary History*" sammen med sin kollega fra NBER³ Anna J. Schwartz.

Den Store Depression beskriver perioden fra 1929 til midt i 1930'erne, hvor især USA, men også resten af verdensøkonomien, blev ramt af et enormt økonomisk tilbageslag. Ud fra enhver målstok var der tale om et katastrofalt tilbageslag – fra 1929 til 1933 faldt den amerikanske produktion og indkomster med mere end 30 pct. Priseniveauet faldt yderligere med mere end 25 pct. I 1933 var købekraften pr. indbygger i USA på niveauet fra 1908!

Den store depression kom efter, at amerikansk økonomi i 1920'erne havde oplevet en guldalder – en ny æra – med høj økonomisk vækst, optimisme og stor fremtidstro måske bedst symboliseret ved udbredelsen af bilen og ikke mindst de stigende aktiekurser. Afslutningen på den nye æra og begyndelsen på depressionen forbindes ofte med aktiemarkedets krak i oktober 1929 – også selvom industriproduktionen faktisk allerede havde toppet i august 1929.

Depressionen satte sig dybe spor ikke bare på den globale økonomi, men også intellektuelt og politisk på en generation af økonomer og politikere. Således skabte den en udbredt mistro til det kapitalistiske systems stabili-

tet, som blandt andet kom til udtryk i den amerikanske præsident Roosevelts *New Deal*-politik, der indebar en markant udbygning af statens rolle i amerikansk økonomi og lagde grunden til den amerikanske velfærdsstat.

Samtidig spillede depressionen uden tvivl en afgørende rolle for den intellektuelle kanonisering af John Maynard Keynes' store økonomiske værk *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936). "*General Theory*" revolutionerede den økonomiske videnskab og leverede samtidig en forklaring på depressionen, og Keynes var i høj grad blevet motiveret af den store depression til at skrive "*General Theory*".

Ifølge den keynesianske opfattelse var depressionen primært et resultat af et tilbageslag i privatforbruget og investeringerne, og hvis finanspolitikken var blevet lempet, ville omfanget af tilbageslaget have været reduceret markant. Det blev også den dominerede opfattelse blandt økonomer i de følgende årtier efter udgivelsen af "*General Theory*".

Friedmans og Schwartzs "*Monetary History*" leverede imidlertid en anden forklaring, nemlig at årsagen til, at den Store Depression⁴ blev så dyb, skulle findes i den amerikanske centralbank Federal Reserves⁵ fejlagtige tilrettelæggelse af pengepolitikken.

"*Monetary History*" dækker den amerikanske pengepolitiske historie fra 1857 til 1960, men kapitlerne om depressionen udgør uden tvivl den mest kontroversielle og banebrydende del af bogen, idet netop denne del af bogen kom til at stå som et opgør med den dominerede keynesianske opfattelse blandt datidens økonomer.

Den overordnede tese i "*Monetary History*" er, at årsagen til, at et almindeligt økonomisk tilbageslag udviklede sig til en depression, skal findes i pengepolitikken. Således faldt pengemængden med 33 pct. fra 1929 til 1933. At Federal Reserve tillod dette fald i pengemængden blev ifølge Friedman og Schwartz katastrofalt. Det er i øvrigt i den forbindelse værd at bemærke, at Friedman og Schwartz ikke fremhæver monetære faktorer som den udløsende årsag, men derimod at monetære faktorer var hovedårsagen til, at depressionen blev så dyb og lang. Den monetære forklaring på den store depression har med årene vundet mange tilhængere⁶, og selvom den fortsat er kontroversiel, mener de fleste økonomisk-historiske forskere i dag, at den Store Depression i større eller mindre grad skyldtes monetære og finansielle forhold⁷.

Aktiekrakkets betydning

Den 24. oktober 1929 kollapsede det amerikanske aktiemarked. Værdier for millioner af dollars gik tabt, og aktiekrakket er siden hen mere end noget andet kommet til at symbolisere den store depression.

Ifølge Friedman og Schwartz var aktiekrakket i høj grad et symptom på opbremsningen i økonomien, men krakket forstærkede også krisen i økonomien, idet det skabte usikkerhed og samtidig kom til at symbolisere slutningen på den nye æra i 1920'ernes USA. Det fik amerikanerne til at udskyde forbrug og investeringer og forstærkede dermed tilbageslaget.

Men selvom aktiekrakket var alvorligt nok, og det forstærkede tilbageslaget i den amerikanske økonomi, er det ifølge Friedman og Schwartz ikke nok til at forklare dybden og længden af den store depression. Aktiekrakket er mere et symbol end en egentlig årsag. Den primære årsag skal derimod findes i de tre bankkriser, som fulgte, og som var hovedårsagen til det store fald i pengemængden.

Tre bankkriser

Aktiemarkedets krak havde forstærket den økonomiske nedtur, men i oktober-november 1929 var der ikke generelt nogen udbredt frygt for, at det finansielle system skulle kollapse i USA. Således lod de fleste amerikanere i det store og hele deres opsparing blive i bankerne. Men i oktober 1930 spredte panikken sig, da en række banker gik konkurs i landbrugsstaterne Missouri, Indiana, Illinois, Iowa, Arkansas og North Carolina. Det var starten på den første af tre bankkriser under den store depression. De to andre bankkriser startede i marts 1931 og marts 1933. Frygten for, at flere banker skulle gå konkurs, fik amerikanerne til i stort tal at tage deres sparepenge ud af de amerikanske banker⁸. Det betød, at forholdet mellem indskud i bankerne og kontanter faldt markant. I oktober 1929 var forholdet 11,5:1, det vil sige, at for hver dollar den gennemsnitlige amerikaner holdt i kontanter, havde han eller hun 11,5½ dollars i banken. I marts 1933 – efter tre bankkriser – var dette forhold reduceret til 4,4:1. Det illustrerer den totale mistillid, der i de år opstod til det amerikanske banksystem.

I samme periode – og af samme årsag – faldt indskuddene i bankernes relativt til bankernes reserver også markant. Således var indskuddene 12,9 gange større end reserverne i oktober 1930. I marts 1933 var dette forhold reduceret til 8,4.

Bankkriserne betød altså, at amerikanerne valgte at holde flere kontanter relativt til deres indskud i bankerne, og at indskuddene faldt relativt til bankernes reserver. Som det fremgår af forklaringen i boksen, betyder det at pengemængden falder.

Fra august 1929 til marts 1933 steg pengebasen, altså sedler og mønter udstedt af centralbanken, med 17,5 pct. Dette var dog på ingen måde nok til at få pengemængden til at stige, idet effekten af bankkriserne på kontant- og reserveandelene alene bidrog til at trække pengemængden ned med henholdsvis 37 pct. og 20 pct. Tilsammen betød de tre faktorer, at pengemængden faldt med mere end 35 pct. over de tre år⁹.

Hovedårsagen til faldet i pengemængden i løbet af den store depression skal altså findes i bankkriserne. Men hvad udløste bankkriserne? Ifølge Friedman og Schwartz skal bankkriser overordnet findes i to forhold.

For det første havde de amerikanske banker i løbet af 1920'erne udstedt en række lån til tvivlsomme projekter, som ultimativt viste sig ikke at leve op til forventningerne. Kvaliteten af de amerikanske bankers udlån var altså lav. Hermed kan man sige, at Friedman og Schwartz i et vist omfang giver østrigerne ret i, at pengepolitikken var for lempelig i dele af 1920'erne, og at det bidrog til en boble. Men selvom det kan være en del af forklaringen på bankkriserne, var det dog ifølge Friedman og Schwartz næppe nok til forklare omfanget af dem.

Det var det andet forhold imidlertid. Den stærkt stigende efterspørgsel efter likviditet, som blev udløst af, at amerikanerne efterspørger kontanter i stedet for bankindskud, betød, at de amerikanske banker blev tvunget til at forsøge at skaffe likviditet ved at sælge ud af deres aktiver – f.eks. stats- og erhvervsobligationer. Det betød, at priserne på disse aktiver styrtdykkede, hvilket yderligere gjorde det svært – eller rettere umuligt – at skaffe likviditet til at efterkomme amerikanernes ønske om at få kontanter for deres indskud i bankerne.

Med andre ord: pengeefterspørgslen steg voldsomt i forhold til pengeudbuddet. Som det altid er tilfældet, når efterspørgslen er større end udbuddet, så stiger prisen. Prisen på penge svarer til det inverse af det, som man kan købe for penge – altså varer. Så når prisen på penge stiger – pengepolitikken bliver strammet – så falder prisen på varer, og det var nøjagtigt, det der skete fra 1929 og frem til 1933.

Federal Reserve bidrog dermed til det vi kan kalde en *passiv* stramning af pengepolitikken, da centralbanken undlod at imødekomme den stigende pengeefterspørgsel med en tilsvarende stigning i pengemængden. Det er i følge Friedman og Schwartz hovedforklaringen på, hvorfor krisen blev så kraftig, som tilfældet var.

Friedman's og Schwartz's "*Monetary History*" er uden tvivl den mest kendte monetaristiske beskrivelse af krisen. Jeg vil dog også gerne fremhæve Clark Warburtons monetære studier. Warburton er betydelig mindre kendt end Friedman og Schwartz. I forordet til "*Monetary History*" skriver Friedman og Schwartz:

"We owe especially heavy debt to Clark Warburton. His detailed and valuable comments on several drafts have importantly affected the final version. In addition, time and again, as we came to some conclusion that seemed to us novel and original, we found he had been there before."

Med andre ord – Clark Warburton havde en betydelig andel i tilblivelsen af "*Monetary History*". Personligt læste jeg selv Warburtons bidrag til monetær-historie på et meget senere tidspunkt, end jeg havde læst "*Monetary History*", og jeg er kommet til den konklusion, at Warburtons bidrag givetvis er det mest undervurderede bidrag til amerikansk monetær historie.

I artiklerne "*The Volume of Money and The Price Level Between The World Wars*" fra 1944 og "*Monetary Theory, Full Production and the Great Depression*" fra 1945 giver Warburton i princippet den monetaristiske forklaring på den Store Depression – næsten 20 år før Friedman og Schwartz (1963).

Warburtons væsentligste bidrag til amerikansk monetær-historie og teori er samlet i bogen "*Depression, Inflation and Monetary Policy*" (inklusive ovennævnte artikler). Enhver, der vil forstå pengeteori, bør læse denne bog. Bogen er sammen Leland Yeagers "*The Fluttering Veil*" de to vigtigste bøger i forhold til forståelse af den monetaristisk gren, vi på engelsk kunne kalde *disequilibrium monetarism* (DM). DM befinder sig på mange måder mellem den østrigske skole og mere traditionelle monetarister som Milton Friedman, Karl Brunner og Allan Meltzer. DM har uden tvivl haft stor indflydelse på Free Banking-teoretikere som George Selgin, men også på moderne østrigske økonomer som Steven Horwitz samt på en række markedsmonetaristiske økonomer såsom Scott Sumner, Bill Woolsey og David Beckworth.

Den internationale dimension: Det er alt sammen franskmændenes – og guldfoden – skyld

Såvel den østrigske som den monetaristiske forklaring – eller skulle vi måske hellere sige delforklaringer – kan altså siges at bidrage til forståelsen af den Store Depression. Som det nok fremgår med en vis tydelighed, så er det min opfattelse, at den monetaristiske forklaring er betydelig mere vigtig, end den forklaring Murray Rothbard og andre østrigere giver.

Der er imidlertid et problem med både Rothbards og Friedmans forklaringer på krisen og beskrivelse af den Store Depression. Begge lider af en ekstrem fokusering på USA, og begge forklaringer misser dermed en betydelig faktor i den Store Depression, og det er den internationale dimension og særligt, hvilken rolle guldstandarderne spillede i transmissionen af depressionen.

I de senere år er det kommet en stigende litteratur, der fokuserer på de internationale monetære dimensioner af krisen. Denne litteratur har sit udspring særligt i Gustav Cassels og Ralph Hawtreys teoretiske og "praktiske" bidrag til forståelsen af krisen – før, under og efter den opstod.

Da krisen ramte i 1929 var hovedparten af verdens industrialiserede lande og for den sags skyld også de ikke-industrialiserede lande guldfodslande. Det vil sige, at landenes valutakurser i princippet var faste overfor prisen på guld. Det betød også, at hvis prisen på guld steg, så ville det give anledning til en stramning af pengepolitikken. Allerede før krisen advarede den på det tidspunkt verdenskendte svenske økonom Gustav Cassel mod, at en kraftig stigning i guldprisen kunne give anledning til en markant pengepolitisk stramning og dermed potentielt udløse en krise. Og det var nøjagtigt, hvad der skete.

Nyere forskning viser således, at den største skurk i forhold til Depression måske ikke var Federal Reserve, men derimod snarere den franske centralbank - *Banque de France*. Således begyndte Banque de France fra omkring 1926-27 i voldsom grad at øge sin guldbeholdning. Bank de France øgede sin andel af verdens guldreserver fra 7 pct. i 1926 til 27 pct. i 1932.

Den fantastiske amerikanske økonomiske historiker Douglas Irwin (2010) har således påvist, at den franske "guldamstring" kan forklare op imod halvdelen (!) af den globale deflation på 30 pct., som verden oplevede fra 1929 til 1933.

Intet land var dog tvunget til at acceptere det deflationære chok fra den franske guldamstring. Således kunne andre lande have opgivet guldfoden og dermed undgået at importere det deflationære chok. Det var præcis dette Storbritannien gjorde i 1931, da landet opgav guldfoden. Det fik andre lande til at gøre det samme – blandt andet de nordiske lande herunder Danmark.

Guldfoden spillede således en uhyggelig rolle i transmissionen af de monetære chok globalt. Det er glimrende beskrevet i Barry Eichengreens bog "*Golden Fetters – the Gold Standard and The Great Depression 1919-39*". Eichengreen påviser i denne bog, at der var en meget tydelig sammenhæng mellem de lande, der fastholdt guldfoden og dybden af recessionen i de pågældende lande. Østrig, der fastholdt guldfoden helt frem til 1938, oplevede således en af de værste kriser i verden – hvilket uden tvivl bidrog til, at landet mistede sin selvstændighed i 1938.

Modsat gik det for Sverige, der i 1931 opgav guldfoden med Storbritannien. Inspireret af blandt andet Gustav Cassel indførte Sverige i stedet en målsætning for prisniveauet, der byggede på Irving Fishers såkaldte *Compensated Dollar Plan* (CDP). Ideen med CDP er ganske enkelt, at centralbanken devaluerer valutaen med 1 pct. mod guldprisen, hvis prisniveauet (for eksempel målt ved et forbrugerprisindeks) falder 1 pct. under et givet "target" niveau. Modsat hvis prisniveauet stiger en 1 pct. over dette "target", så revalueres valutaen med 1 pct. Dette skulle ifølge Fisher bevirke, at prisniveauet ville kunne stabiliseres, og erfaringerne fra Sverige i 1930'erne viser med al tydelighed, at det virkede efter hensigten. Således var den svenske Riksbank i stand til at sikre et stabilt prisniveau i 1930'erne til trods for den voldsomme globale deflation. Resultat blev, at Sverige undslap den globale depression¹⁰.

Den Store Depression viser med alt tydelighed, hvor galt det kan gå, når centralbanker fejler, men krisen viste også, at et land som Sverige, der under Depressionen valgte en mere fornuftig pengepolitik, kunne undgå krisen. Dette er i høj grad en lektie i dag, hvor en række lande i Europa er på kanten (eller allerede udeover kanten) af statsbankerot. I dag - som i 1930'erne - er krisen dog primært et monetært problem snarere end et finanspolitisk problem. Det forstår desværre kun få politisk-økonomiske beslutningstagere i dag. Selv mange liberale økonomer er ikke kommet til den erkendelse, der ellers burde have lært lektien fra Friedman, Schwartz and Warburton.

Det alle er enige om: NIRA var en katastrofe og det var også Smoot-Hawley

Der er i dag stor enighed blandt økonomiske historikere om, at en fejlslagen pengepolitik spillede en central rolle i den Store Depression. Østrigere og monetarister er dog uenige om, hvorvidt krisen primært var et resultat af en for lempelig eller for stram pengepolitik. Der er dog blandt østrigere og monetarister enighed om, at det ikke kun var pengepolitikken der fejlede.

Formålet med denne artikel er at belyse forskellige monetære forklaringer på krisen, men det skal også kort nævnes, at der var andre forhold, der bidrog til krisen – særlig i USA. Jeg vil særligt fremhæve den såkaldte *National Industrial Recovery Act* (NIRA) samt den såkaldte Smoot-Hawley toldlov.

NIRA var en lovgivning, der førte til en betydelig monopolisering af det amerikanske arbejdsmarked og styrkede fagforeningerne meget kraftigt. NIRA blev gennemført i 1933, men blev i 1935 kendt forfatningsstridig af den amerikanske forfatningsdomstol. På det tidspunkt var skaden dog allerede sket.

Scott Sumner, der kan betragtes som den såkaldte markedsmonetaristiske skole grundlægger, Christensen (2011), har i en endnu upubliceret bog *“The Midas Curse”* vurderet, at NIRA forøgede reallønningerne i USA så kraftigt, at det forlængede Depressionen med 6-7 år. Sumners synspunkt er, at der ikke var én depression, men derimod to depressioner. Den første fra 1929 til 1933 var et resultat af en for stram pengepolitik. Den endte i princippet, da Roosevelt opgav den amerikanske tilknytning til guldfoden i sommeren 1933, men en ny depression ramte så som følge af NIRA. Den første Depression var altså efterspørgselskabt, mens den anden depression primært var udbudsskabt og varede fra 1933 og frem til anden Verdenskrig.

Smoot-Hawley havde en noget mindre betydning, men det berygtede toldlov havde bestemt ikke positiv virkning på amerikansk økonomi og måske mere vigtig bidrog Smoot-Hawley toldloven, der blev gennemført i 1930, i høj grad til en markant stigning i protektionistiske tiltag verden over.

Både NIRA og Smoot-Hawley-loven havde altså en betydelig negativ indflydelse. Det er både monetarister og østrigere enige om.

Pengepolitiske fejl var skyld i den Store Depression - og også i den Store Recession

Der er for mig, at ingen tvivl om, at pengepolitiske fejl – både i USA og Europa – spillede en helt central rolle i den Store Depression. Som det fremgår af ovenstående, er jeg mindre overbevist om, at pengepolitikken var markant for lempelig i USA i 1920'erne, men der er for mig, at se ingen som helst tvivl om, at den amerikanske pengepolitik blev sindssyg stram ved udgangen af 1920'erne, og det var hovedårsagen til verdenshistoriens største økonomiske krise.

I anledning af Milton Friedmans 90 års fødselsdag i 2002 sagde Ben Bernanke ved en festtale for Friedman:

“Let me end my talk by abusing slightly my status as an official representative of the Federal Reserve. I would like to say to Milton and Anna: Regarding the Great Depression. You’re right, we did it. We’re very sorry. But thanks to you, we won’t do it again.”

Desværre holdt Bernanke ikke ord. I 2008 blev USA og den globale økonomi ramt af den største krise siden den Store Depression, og igen var fejlen, at Federal Reserve tillod en ekstrem stramning af pengepolitikken. Federal Reserve lyttede ikke til østrigerne i årene op til 2008, da pengepolitikken var for lempelig i USA og bidrog til skabelsen af en boble på det amerikanske boligmarked og en stigning i de globale ubalancer, og siden 2008 har Federal Reserve så overstyret i den modsatte retning og glemt at lytte til monetaristerne (og måske i særlig grad til markedsmonetaristernes) råd og har dermed ført en alt for stram pengepolitik.

Litteratur

Brunner, Karl (ed.) (1981): *The Great Depression Revisited*. Martinus Nijhoff.

Christensen, Lars (2001): *Milton Friedman – en pragmatisk revolutionær*. København: DJØF's forlag.

Christensen, Lars (2011): “Market Monetarism – A Second Monetarist Counter Revolution”, www.marketmonetarist.com

Eichengreen, Barry (1996): *Golden Fetters. The Gold Standard and the Great Depression 1919-1939*. Oxford.

Friedman, Milton and Anna J. Schwartz (1963): *A Monetary History of the United States*. The University of Chicago Press for the NBER.

Horwitz, Steven (2000): *Microfoundations and Macroeconomics: An Austrian Perspective*. Routledge Foundations of the Market Economy.

Irwin, Douglas A (2010): "Did France Cause the Great Depression?", *NBER Working Paper 16350*.

Keynes, John Maynard (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Palgrave MacMillan.

Rothbard, Murray (1963): *America's Great Depression*. The Ludwig von Mises Institute. Auburn.

Selgin, George (1997): *Less Than Zero*. London: IEA.

Selgin, George og Lawrence H. White (1996): "In Defense of Fiduciary Media - or We are Not Devolutionists, We are Misesians", *The Review of Austrian Economics* 9, 83-107

Sumner, Scott (2012): *Midas Curse*. Upubliceret manuskript.

Temin, Peter (1976): *Did Monetary Forces Cause the Great Depression?*. New York.

Yeager, Leland (1997): *Fluttering Veil*. Liberty Fund.

Warburton, Clark (2010): *Depression, Inflation, And Monetary Policy: Selected Papers, 1945-1953*. Kessinger Publishing.

Noter

¹ Der er en betydelig forskel på (good) deflation, der er skabt af stigende produktivt, og (bad) deflation, der er resultat af en for stram pengepolitik. Det er det, jeg hentyder til, når jeg taler om god og dårlig deflation. For en uddybende diskussion se George Selgins klassiker "*Less Than Zero*", Selgin (1997).

² Dele af dette afsnit bygger på min bog om Milton Friedman fra 2001 "Milton Friedman – en pragmatisk revolutionær".

³ National Bureau of Economic Research.

⁴ Friedman og Schwartz kalder den store depression "The Great Contraction", jf. Friedman og Schwartz (1963, kapitel 7).

⁵ Indtil 1935 var den amerikanske centralbanks fulde navn Federal Reserve Board. Siden 1935 har navnet været Board of Governors of the Federal Reserve System.

⁶ Se f.eks. Brunner (1981).

⁷ For en kritik af den monetære tese se især Temin (1976).

⁸ På daværende tidspunkt var der ikke en national indskydergarantiordning i USA, og et bankkollaps kunne betyde, at indskyderne tabte deres indskud.

⁹ Friedman og Schwartz (1963, 333).

¹⁰ Interessant nok kan det jo bemærkes, at Riksbanken gentog succesen i 2008-9, hvor Sveriges flydende valutakurs sikrede en betydelig lempelse af svensk pengepolitik, der betød, at krisen blev betydelig mindre end i eurozonen og i Danmark.

Mises, Hayek og Rothbard om guldstandard og free banking

Resume. Guldstandarden fungerer som en pengepolitisk regel, der binder politikerne, så de ikke kan lave ulykker med pengepolitikken eller øge inflationen for at skaffe penge til statskassen. For mange østrigere er idealet derfor at vende tilbage til en guldstandard eller free banking baseret på guld, men ofte overses det, at guldstandarden forudsætter en liberal økonomisk og politisk orden, der ikke længere er til stede, og at en guldstandard står over for samme problemer med at skabe troværdighed omkring forpligtelsen til at lade sig binde af en pengepolitisk regel, som andre monetære regimer gør.

Af Torben Mark Pedersen

1. Indledning

Europas pengehistorie siden middelalderen kan fortælles som én lang historie om, hvordan konger og kejsere – og i nyere tid demokratisk valgte politikere – har udnyttet deres monopol på udstedelse af penge til egen fordel med inflation, økonomiske kriser og monetære sammenbrud til følge.

Penge er imidlertid ikke et offentligt gode,¹ og pengeudstedelse ikke et naturligt monopol, så der er ikke nogen økonomisk grund til, at staten skal have monopol på pengeudstedelse. Når konger, kejsere og demokratisk valgte politikere alligevel har tiltvunget sig retten til at udstede penge, så er det fordi, pengeudstedelse er (og specielt har været) en vigtig finansieringskilde og dermed en vigtig kilde til økonomisk, politisk og militær magt samtidig med, at det er et vigtigt magtsymbol for statsmagten. Det er ikke tilfældigt, at mønter siden Alexander den Store har været præget med kongens eller kejserens kontrafej.

Statsmagtens udnyttelse af pengeudstedelsen til egne formål har til alle tider udgjort en trussel mod et sundt pengevæsen, og problemerne er mangedoblet efter opgivelsen af guldstandard. Med udstedelse af fiat² penge er der ikke nogen fysisk grænse for pengeudstedelsen, og inflation tenderer til at blive et permanent fænomen.

Økonomer tilhørende den østrigske skole mener, at vi først får et sundt pengevæsen, når staten fratages kontrollen med pengeudstedelsen – eller i det mindste sit monopol. For mange fører det til et ønske om en tilbagevenden

til en guldstandard eller free banking, hvor pengeudstedelse er et privat erhverv.

Som historien har vist, så er en guldstandard ikke tilstrækkelig til at hindre statsmagten i at ødelægge et ellers sundt pengevæsen, for selv en guldstandard kan sløjfes “with the stroke of a pen”.

Udfordringen med at etablere et sundt pengevæsen er grundlæggende det samme som problemet med at sikre friheden generelt i forhold til statsmagten: Hvordan kan man kontrollere eller begrænse en statsmagt, der selv bestemmer, om den vil lade sig binde af nogle regler? At afskaffe staten er lettere gjort på et stykke papir end i virkeligheden.

I nyere makroøkonomi er der to økonomiske hovedargumenter for at begrænse statens og de pengepolitiske myndigheders kontrol med pengeudstedelsen.

Det første er ønsket om at undgå *tidsinkonsistensproblemer* i den økonomiske politik, Kydland and Prescott (1977). Det betyder, at selv om regeringen og de pengepolitiske myndigheder er klar over, at en ekspansiv pengepolitik kun kan øge beskæftigelsen midlertidigt og på langt sigt kun vil øge inflationen, så kan den have et incitament til at afvige fra en langsigtet plan om prisstabilitet, og hvis regeringen ikke på en eller anden måde kan skabe troværdighed om målsætningen om prisstabilitet, så vil de private aktører danne deres forventninger på den baggrund, og resultatet bliver suboptimalt i forhold

til den situation, hvor de pengepolitiske myndigheder kan binde sig til en inflationsmålsætning.

Det andet problem er, at så længe de pengepolitiske myndigheder ikke er uafhængige af staten, så vil de ikke have fuld kontrol med pengemængden i tilfælde af, at finanspolitikken er uholdbar, og staten må ty til en monetær finansiering af underskuddene. Dette er Sargent and Wallaces (1981) "unpleasant monetarist arithmetic".

Grundlæggende er det simple varianter af de samme argumenter, som østrigerne fremfører mod fiat pengevæsen: At stater eller centralbanker laver ulykker med pengepolitikken, og at inflation bliver resultatet, når staten kan få seigniorage³ af at udstede penge.

Guldstandard fungerede som en pengepolitisk regel,⁴ der bandt politikerne ved at fratage dem muligheden for at kontrollere pengenes købekraft. Den engelske "Currency School" argumenterede allerede i begyndelsen af det 19. århundrede for, at pengeudstedelsen alene skulle variere med Bank of Englands guldbeholdning – "the currency principle". Østrigerne er fuldt ud opmærksomme på, at "currency principle" fungerer som en regel, der binder politikerne, men de er ikke opmærksomme på betydningen af troværdighed.

At indføre "currency principle" gør det ikke alene, for hvordan kan staten skabe troværdighed omkring dét princip, når den ikke er tvunget til det, og når den har et incitament til at suspendere guldindløsheden for at finansiere offentlige udgifter? Troværdighed er nødvendig for at forankre den private sektors forventninger til den fremtidige økonomiske politik, så spekulative kapitalbevægelser virker stabiliserende.

Bordo and Kydland (1996) har peget på, at den klassiske guldstandard fungerede som en "commitment mechanism", fordi der var økonomiske og politiske fordele ved at sætte hensynet til guldindløselighed over andre hensyn.

Guldstandard løser imidlertid ikke fuldstændig problemet med "the unpleasant monetarist arithmetic", så længe centralbanken ikke er uafhængig. Løsningen kan være Free banking, hvor pengeudstedelsen foregår i privat regi, idet det udelukker statens mulighed for at finansiere underskud monetært.

I Sverige var guldindløseligheden før 1914 garanteret i forfatningen. Det bidrog til at skabe troværdighed omkring løftet om guldindløselighed, men hvis en sådan forfatningsmæssig garanti udgør en tilstrækkelig "commitment

mechanism" for en pengepolitisk regel, kan den så ikke skabe samme troværdighed om, at pengemængden kun må vokse med K procent om året, som foreslået af Friedman (1959)? Repræsentationspenges værdi afledes jo ikke af guld, men af den disciplin, som kravet om guldindløselighed pålægger udstederen af penge, og hvis den disciplin kan sikres ved at blive skrevet ind i forfatningen, så skulle det være muligt at opnå samme troværdighed omkring en pengepolitisk regel om en meget begrænset vækst i pengemængden, selv om der er tale om fiat penge.

Eurosystemet er designet med en uafhængig centralbank netop for at skabe troværdighed og undgå både tidsinkonsistensproblemerne og "the unpleasant monetarist arithmetic". I eurosystemet er den pengepolitiske målsætning om en lav inflation forankret i en international traktat, så på mange måder fungerer euroen som en kunstig, regional guldstandard. Det er endnu for tidligt at vurdere euroens evne til at overholde sin pengepolitiske målsætning gennem krisen, men hidtil har den ikke suspenderet den og det tilmed i en krise, hvor lande som Grækenland og Italien måtte formodes at ville have suspenderet guldindløseligheden, hvis de havde været på en guldstandard.⁵

Efter sammenbruddet af Bretton Woods systemet i 1971, hvor inflationen steg til tocifrede inflationsrater i 1974-75 og igen i begyndelsen af 1980'erne, opstod en fornyet interesse for guldstandard som et alternativ til fiat pengeudstedelse. I 1980 fremsatte Ron Paul lovforslaget "Monetary Freedom Act" om overgangen til 100 pct. guld og som medlem af "Gold Commission", nedsat af kongressen i 1980, præsenterede Paul en minoritetsrapport, hvori han foreslog overgang til en guldstandard. Ron Paul er stærkt inspireret af østrigske økonomer, der konsekvent har argumenteret for guld som de eneste ærlige penge, men fra begyndelsen af 1980'erne har der også været en kraftig vækst i mainstream akademisk forskning i guld som penge og som monetært regime. Her har østrigske økonomer brilleret ved deres fravær, hvilket man kun kan beklage, da mange nye indsigter kunne styrke østrigernes argumenter for "sunde penge – og luge ud i de mere tvivlsomme.

Det er formålet med artiklen at præsentere den østrigske skoles holdning til guldstandard og free banking. Litteraturen er meget omfattende, og det er valgt at afgrænse præsentationen til Mises, Hayek og Rothbard. De er ikke alene hovedfigurerne i østrigsk økonomi, men de dækker stort set også spektret af holdninger blandt østrigerne.

Det er med en vis ydmyghed, at jeg har kastet mig over opgaven. Overtegnede er ikke ekspert i østrigsk økonomi, og jeg har ikke læst Mises, Hayeks og Rothbards samlede værker. Der er givetvis artikler og dele af bøger, som det ville have været relevant at inddrage, men som har undgået min opmærksomhed, eller som jeg ikke har haft tid til at læse. Jeg håber dog at have undgået åbenlyse fejltolkninger.

Dispositionen er som følger. Artiklen indledes med et afsnit om guld som penge og som monetært system for de læsere, der gerne vil have lidt baggrundsviden. Afsnit 3 beskriver nogle tværgående temaer om sammenhængen mellem guld, frihed og "sunde penge". Afsnit 4 omhandler Mises begrundelser for guldstandard og free banking. Hayek er som sædvanlig lidt atypisk, og hans bidrag til den monetære diskussion behandles i afsnit 5. Afsnit 6 omhandler Rothbard og hans ideal om en 100 pct. guldstandard. Afsluttende bemærkninger i afsnit 7.

2. **Guld og den klassiske guldstandard**

I 794 etablerede Charlemagne (Karl den Store) en monetær union i sit rige, der dækkede det meste af Vesteuropa, ved at indføre en fælles mønt, sølvpenningen. I Karl den Stores regeringstid var stemplet til prægning af mønter fremstillet centralt, der var altså både en uniform regneenhed og betalingsmiddel, men udstedelsen af mønter var et privat erhverv.

Guld og sølv har nogle åbenlyse fordele som betalingsmidler sammenlignet med andre varepenge: De er homogene, delelige, lette at transportere og næsten ufor-gængelige. Men der er også ulemper: Guld- og sølv-mønter taber værdi som følge af slid, klipning og debase-ment,⁶ og Karl den Stores universelle møntstandard forfaldt da også med centralmagts svindende magt, der satte ind umiddelbart efter hans død. Møntudstedelsen blev overtaget af lokale fyrster, der så seigniorage som en indtægtskilde.

Det er vanskeligt at vurdere finheden af guld- og sølv-mønter, og der er derfor transaktionsomkostninger og risici forbundet med enhver handel. Der var også store omkostninger og risici forbundet ved at transportere guld og sølv, og selve den fysiske vægt af mønterne udgjorde et problem. Ifølge Jevons (1876) beløb de gennemsnitlige daglige transaktioner i London Bankers' Clearing House sig til, hvad der svarer til 157 tons guld eller 2.500 tons sølv.

Endelig var der "the big problem of small change", Sargent and Velde (2002), altså manglen på småmønter med en mindre værdi end sølv-mønter, der var et problem for de europæiske økonomier i over 800 år.

Bills of exchange og papirpenge

Med tiden blev guld- og sølv-mønter udkonkurreret af papirpenge på markedsmæssige vilkår. I det 13. århundrede udviklede vekselerere i Norditalien *bills of exchange* (veksler), der formelt set er kontrakter om betaling af et givet beløb i en given valuta til en navngiven person på et fremtidigt tidspunkt – altså en futures kontrakt om køb og salg af valuta – men da der kunne opkræves betaling for valutaomvekslingen og for risiko, skjultes kontrakternes karakter af kreditgivning og rentebetaling, og de kunne omgå kirkens forbud mod renter af lån.

Bills of exchange kunne transporteres hurtigere, billigere og sikrere, for dokumentet kunne ikke indløses af andre, og de blev med tiden anvendt som pengesubstitutter købmænd imellem og som internationale betalingsmidler, Weatherford (1997, 75). Den lettere adgang til kredit, lavere transaktionsomkostninger og mindre risiko fremmede handlen, øgede arbejdsdelingen, produktivitet og den økonomiske vækst.

Stockholm Bank (etableret 1657) var den første bank i Europa, der udstedte papirpenge, og Bank of England fulgte efter i 1694.

Papirpenge er at foretrække som betalingsmidler frem for mønter af guld og sølv, men så snart man bevæger sig bort fra anvendelsen af rene guld- og sølv-mønter, introduceres et tillidselement – og dermed en risiko. Det er imidlertid en vigtig pointe, at penges værdi ikke afledes af guld i sig selv, men fra den disciplin, som kravet om guldindløselighed pålægger udstederen af penge.

Den klassiske guldstandard 1880-1914

Fra omkring 1880 til 1914 var der en næsten verdensomspændende guldstandard koncentreret omkring England, Tyskland, Frankrig og USA samt en række mindre nordvesteuropæiske lande. Etableringen var ikke planlagt og ikke resultatet af nogen international politisk koordination. Den var resultatet af en række historiske tilfældigheder og storpolitisk rivalisering.

England havde de facto været på en guldstandard siden 1717, og efter suspensionen af guld under Napoleonskrigene genindførtes guldindløseligheden i 1816, og fra 1821 var England også de jure på en guldstandard, Redish (1990). Tyskland (1873) var det næste store land,

Boks 1 Forskellige guldstandarder

Gold specie standard med cirkulerende guldmønter.

Fractional reserve gold coin standard: Blandet standard med cirkulerende guldmønter og papirpenge.

Gold bullion standard, hvor der kun cirkulerer papirpenge, og hvor guldindløseligheden begrænses til værdien af en guldbarre, som i mellemkrigstiden.

Gold exchange standard: Det enkelte land garanterer en fast valutakurs i forhold til lande på en guldstandard.

der indførte en guldstandard, hurtigt efterfulgt af Frankrig, Belgien, Italien, Schweiz, Holland og de skandinaviske lande. USA havde de facto været på en guldstandard siden 1834, men suspension af guldindløseligheden under borgerkrigen, varede indtil 1879.

Den klassiske guldstandard varede kun en tredjedel århundrede, men perioden var på flere måder en guldalder: Det var en af de sjældne perioder i Europas historie uden krige på kontinentet, det var liberalismens tidsalder, det var en tid med hastig industrialisering, økonomisk vækst, frihandel og fri bevægelighed af kapital og arbejdskraft, og det var mange steder – eksempelvis Wien, Paris og London – en kulturel og videnskabelig guldalder.

Den liberale økonomiske orden var bærende for guldstandardens, og samtidig understøttede guldstandardens frihandel, frie kapitalbevægelser, fri bevægelighed af arbejdskraft. Indtil 1. verdenskrig var der ikke de store chok til kernelandene, men dog finansiell ustabilitet. I USA var bankpanikker hyppige, men de udviklede sig ikke til finansielle kriser.

Den klassiske guldstandard var en "fractional reserve gold coin standard" med cirkulerende guldmønter, se boks 1, fri møntning af guldmønter, og papirpenge indløselige med guld. Den klassiske guldstandard baserede sig på tre pengepolitiske *regler*:

1. Værdien af det enkelte lands pengeenhed defineres som en bestemt vægt i guld.
2. Landenes centralbanker garanterer guldindløselighed af udstedte pengesedler og er parat til at købe og sælge vilkårlige mængder af guld til den garanterede pris.
3. Guldmønter kan frit møntes, og der er frie kapitalbevægelser for guld på tværs af landegrænser.

Punkt 2 og 3 sikrer en fast valutakurs mellem alle valutaer.

En international guldstandard er altså en monetær union, hvor næsten faste valutakurser sikres via arbitrage: Kursen mellem pund og dollar kan kun variere mellem to "gold

points", der var bestemt af omkostningerne ved fysisk at transportere guld mellem London og New York.

I dag vil man stille spørgsmålstejn ved, om størstedelen af verdensøkonomien var et optimalt valutaområde, selv om pris- og lønflexibiliteten dengang var større end i dag. At det *ikke* var, kan måske ses af, at flere lande i periferien suspenderede guldindløseligheden efter asymmetriske chok.

David Hume's (1752) geniale price-specie-flow teori er en generel ligevægts model for en guldstandard, hvor al international handel betales med guld: Hvis et land har overskud på handelsbalancen, så fører det til en import af guld, hvilket øger pengemængden og dermed inflationen. Højere inflation forværrer konkurrenceevnen, og handelsbalanceoverskuddet falder. Tilpasningen for underskudslandet er symmetrisk: Handelsbalanceunderskuddet fører til en eksport af guld, et fald i pengemængden og deflation, der genopretter konkurrenceevnen og handelsbalancen. En velfungerende guldstandard forudsætter fleksible priser og lønninger.

Beskrivelsen af guldstandardens som en automatisk, selvregulerende mekanisme, der sikrer prisstabilitet, faste valutakurser og en automatisk tilpasning af betalingsbalancen findes kun i lærebøger og som en myte om en svunden guldalder, der kan manes frem, når forestillingen om en perfekt automatisk monetær standard uberørt af staten skal kontrasteres med nutidens virkelige verden, og der er i dag enighed om, at dette billede har meget lidt med virkeligheden at gøre.

For det første spillede internationale kapitalbevægelser en vigtig rolle, og porteføljekapitalbevægelser var mange gange større end kapitalbevægelser knyttet til handel. For det andet var guldtransporter begrænsede og langt mindre end betalingerne for international handel, der primært blev betalt med valuta, Eichengreen (2008).

Centralbankerne spillede en aktiv rolle i tilpasningen, og de havde flere instrumenter til rådighed: Ud over at sterilisere en guldindstrømning kunne de påvirke penge-

mængden og renten ved hjælp af diskontoen, open market operations og direkte intervention i guldmarkedet. Centralbankerne havde diskretionære beføjelser til at bestemme, om de skulle reagere på en betalingsbalanceuligevægt eller ej, og hvor meget de skulle reagere, og beslutningen måtte træffes under usikkerhed om, hvorvidt et betalingsbalanceunderskud var permanent eller forbigående, og om det ville vokse eller falde. Der var også under guldstandarden mulighed for fejl i pengepolitikken. Det var ikke et automatisk fungerende system.

Ifølge Eichengreen (1992) var de to bærende elementer i guldstandarden det internationale samarbejde mellem centralbankerne i de toneangivende lande og en høj troværdighed af den politiske vilje til at opretholde guldindløseligheden.

Guldstandarden som en pengepolitisk regel

Guldstandarden havde karakter af at være en "contingent rule", hvor guldindløseligheden kunne suspenderes i tilfælde af krig eller finansielle kriser. Det skete jævnligt, og England suspenderede eksempelvis guldindløseligheden under de finansielle kriser i 1847, 1857 og i 1866. Når guldindløseligheden blev genindført, styrkede det troværdigheden af den betingede guldindløselighed.

Ifølge Bordo and Kydland (1996) fungerer guldstandarden som en "commitment mechanism," fordi der var både økonomiske og "reputational" fordele ved at honorere guldindløseligheden: For det første var guldstandarden understøttet af en lang historisk tradition for anvendelsen af metalpenge, og guld blev accepteret som penge pga. deres intrinsiske værdi. Der var også national prestige forbundet med guldstandarden: Tysklands rivalisering med England, der var det finansielle centrum og førende industri- og handelsnation, spillede en afgørende rolle for Tysklands beslutning om at overgå til guldstandarden. Det ville derfor være forbundet med et betydeligt tab af national prestige at være tvunget til at ophæve den igen. Samtidig var troværdigheden understøttet af en liberal økonomisk orden.

For England var der fordele ved, at Sterling blev anvendt som en international reservevaluta, og ved at have bedre adgang til kapitalmarkeder i krigstid. For de andre guldlande var der ligeledes fordele ved at kunne anvende Sterling, ved faste valutakurser, og guldstandarden gav adgang til internationale kapitalmarkeder på mere favorable vilkår end ellers.

Betydningen af troværdighed kan illustreres af, at Frankrig var udelukket fra at suspendere guldindløseligheden

under napoleonskrigene i modsætning til England. Forklaringen er, at efter en række finansielle kriser i 1760'erne, delvise bankerot i 1770 samt revolutionens konfiskationer og hyperinflation havde markederne ikke tillid til Frankrigs forpligtigelse over for guldstandarden, hvorimod England var i stand til at optage lån og udstede fiat penge netop i kraft af deres større troværdighed, Bordo and White (1991).

Inflation, guld og fiat penge⁷

Guld fungerer som et *nominelt anker* for pengeudstedelsen, der sikrer en omtrent prisstabilitet på *langt* sigt. Med fiat pengeudstedelse er der derimod intet nominelt anker for pengeudstedelsen, og pengemængden kan vokse uden grænser. Efter sammenbruddet af mellemkrigstidens guldstandard blev inflation et permanent fænomen, figur 1.

Rolnik and Weber (1997) finder, at den gennemsnitlige årlige inflationsrate under varestandarder har været -0,5 pct. Ifølge Bordo (1981) faldt engrospriserne i England i gennemsnit med 0,7 pct. om året fra 1870 til 1913, men i USA steg de med i gennemsnit 0,1 pct. om året i 1879-1913. Ifølge Friedman (1990) faldt det amerikanske prisniveau med 1,5 pct. om året fra 1876 til 1896, men det steg frem til 1914 med 2 pct. om året. Dette mønster bekræftes af Neely and Woods (1995) og Cooper (1982).

Guldstandarden hindrede derimod ikke en betydelig inflationsusikkerhed over tiår og kvarte århundreder. I både USA og England fluktuerede prisniveauet betydeligt i perioden 1816-1914, og kortsigtsvariationen i engrospriserne i USA var større under den klassiske guldstandard end i årene 1949-1979, Cooper (1982).

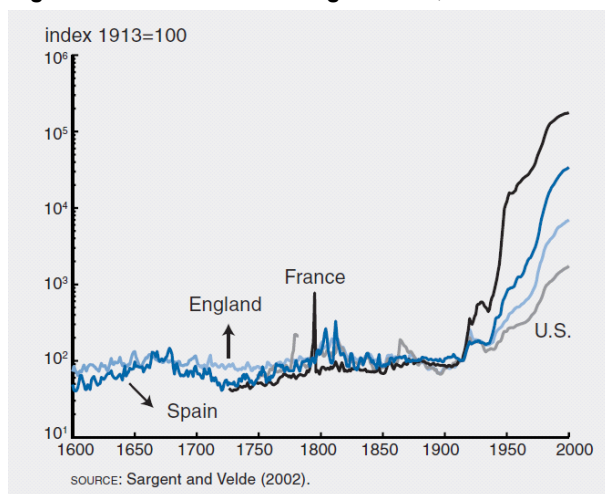
Spørgsmålet er, hvad der er vigtigst? Fravær af en (svag) trend i prisniveauet eller fravær af volatilitet? Hvis trenden i prisniveauet er konstant, så er der ingen risiko knyttet til inflation, kun volatilitet er risiko, og selv om inflation virker som en (inflation-)skat på nominelle fordringer, så kompenseres der for den forventede inflation, når inflationsforventningerne overvælttes i den nominelle rente og i lønstigningstakten.

3. Den østrigske skole: Guld og frihed

For østrigerne er afskaffelsen af statens indblanding i pengevæsenet en forudsætning for et frit samfund. Det er udtrykt mest prægnant af Greenspan (1966): "*gold and economic freedom are inseparable*" (...) "*the gold standard is an instrument of laissez-faire (...) each implies and requires the other.*"

Figur 1. Prisniveau i udvalgte lande, 1600-2000

Ifølge visse østrigere er guldstandarden det eneste monetære regime, der er i overensstemmelse med et frit samfund, fordi det er resultatet af frie valg: Når som helst samfund frit har kunnet vælge, har de altid valgt en metalstandard, hvorimod fiat penge altid er indført på statslig foranledning.

Den opfattelse udspringer af Mengers (1871, 1892) *usynlig hånd forklaring* på – eller rettere *teori om* – penges oprindelse: I en bytteøkonomi vil egeninteresse få handlende til at modtage betaling i varer, som let kan videresælges, og gradvist vil de mest likvide varer blive anvendt som betalingsmidler. Anvendelsen af visse varer som betalingsmidler vil yderligere øge efterspørgslen efter disse og dermed øge likviditeten. Penge opstår altså spontant som det uplanlagte resultat af mange handlendes egeninteresse og ikke som resultatet af statslig intervention:

“Money is not an invention of the state. (...) Certain commodities came to be money quite naturally, as the result of economic relationships that were independent of the power of the state.” Menger (1871, 261).

Østrigske økonomers hyppige omtale af guld som “sound money” giver en konservativ klang, men i hvert fald Mises (1953, kap. 21-23) skriver klart, at han med “The principle of sound money” opfatter guldstandarden som en *regel*, der binder politikerne, og at målet er at undgå en udhuling af pengenes købekraft:

“It is impossible to grasp the meaning of the idea of sound money if one does not realize that it was devised as an instrument for the protection of civil liberties against despotic inroads on the part of governments. Ideologically it belongs in the same class with political constitutions

and bills of rights. (...) The postulate of sound money was first brought up as a response to the princely practice of debasing the coinage. It was later carefully elaborated and perfected in the age which - through the experience of the American Continental Currency, the paper money of the French Revolution and the British Restriction period - had learned what a government can do to a nation's currency system.” (...) “Sound money still means today what it meant in the nineteenth century: the gold standard.”

Tilslutningen til guldstandarden findes allerede hos Carl Menger, der var engageret i valutareformen, der ledte til genindførelsen af en guldmøntfod i 1892. Menger argumenterede for, at Østrig skulle indføre en guldstandard, som han anså for at være eneste passende system for et civiliseret land: *“Gold is the money of advanced nations in the modern age,”* citeret fra Sennholz (1985).

I artiklen fokuserer på Mises, Hayek og Rothbard. De tre dækker stort set de østrigske positioner i forhold til guldstandarden og “sunde penge”. Forskellene mellem Mises, Hayek og Rothbard kan dels tilskrives metodologiske forskelle og dels forskelle i forskningsinteresser.

Videnskabsteoretisk tilhører Hayek den engelske empirisme og fokuserer på grænserne for menneskers viden og fornuft. Rothbard tilhører derimod en kontinentaleuropæisk rationalistisk tradition, og Mises er med Hayeks (1994) ord en “rationalist-utilitarian”.

Disse forskelle afspejler sig også i de forskellige tilgange til spørgsmålet om indretningen af det monetære og finansielle system: Mises er optaget af, hvad “sound money” er, og hvordan man kan vende tilbage til princippet om “sound money”. Hayek er derimod ikke optaget af, hvordan man kan konstruere et ideelt monetært system men fokuserer på at forstå penges rolle for konjunktursvingninger og på praktiske løsninger på tidens monetære problemer. Rothbards er den anden store systembygger, og han er optaget af, hvordan man kan konstruere en ideel monetær standard på et frit marked uden nogen stat.

4. Ludwig Von Mises om guldstandard og free banking

Østrigsk pengeteori starter og slutter med Mises “The theory of money and credit”,⁸ og Mises store bedrift var at integrere pengeteorien med mikroøkonomien og værditeorien ved at udvikle en “cash-balance approach” til pengeefterspørgslen, Yeager (1988). Ifølge Mises er penges værdi bestemt af udbud og efterspørgsel, men penge adskiller sig fra andre varer ved, at en øget

produktion af penge ikke øger velstanden. Heri er østrigerne enige med kvantitetsteoretikere, boks 2, men østrigerne afviser, at penge er neutrale på både kort og langt sigt.⁹ Pengemængdeændringer påvirker de relative priser, *Cantillon effekten*, fordi en forøgelse af pengemængden sker på bestemte "punkter" og spreder sig sekventielt som ringe i vandet. Det er en mekanisk opfattelse af penges transmissionsmekanisme, der helt ser bort fra betydningen af inflationsforventninger, formueeffekter m.m., men selve opfattelsen af penges mikroøkonomiske forvridende effekter ligger til grund for såvel østrigeres konjunkturteori som deres holdning til guldstandard

For Mises er guldstandard den hverken en perfekt eller ideal standard, men stadig det bedste monetære system:

"The gold standard is certainly not a perfect or ideal standard. There is no such thing as perfection in human things. But nobody is in a position to tell us how something more satisfactory could be put in place of the gold standard," Mises (1966, 473)

Mises anfører mange argumenter for, hvorfor en guldstandard er at foretrække frem for fiat pengeudstedelse, og det har givet anledning til forskellige fortolkninger, se Ebeling (1985), Selgin and White (1996), Selgin (1999b), Herbener (2002). Argumenterne er overvejende konsekventalistiske: Guldstandard virker som en pengepolitisk regel, der begrænser pengeudstedelsen, og den har historisk sikret omtrent prisstabilitet på langt sigt. Hvis det en dag skulle vise sig, at guld som følge af nye teknologier eller nye guldfund bliver en kilde

til inflation, så er der ikke noget helligt ved guld. Mises er pragmatiker i den henseende, og man må så finde et alternativ til guld til forankring af pengeudstedelsen.

Målet om prisstabilitet formuleres på forskellig vis som ønsket om tilbagevenden til princippet om "sound money", jf. afsnit 2 ovenfor, eller at penges købekraft under en fiat pengestandard bliver "a plaything of politics",¹⁰ hvorimod guldstandard fungerer som en pengepolitisk regel (Mises anvender ikke det udtryk), hvor pengenes købekraft under en guldstandard er uafhængig af "*the changing influences of party politics and government interference*", Mises (1934, 29). Med forskellige varianter er dette Mises' hyppigst gentagne begrundelse for guldstandard.

Mises andet hovedargument er, at en guldstandard baseret på free banking vil eliminere udstedelsen af "inside money", hvilket vil dæmpe konjunktursvingninger.

Endelig argumenterer Mises for, at der er fordele ved faste valutakurser, og at det er en fordel, at en international guldstandard faktisk kan fungere uden statslig indblanding, Mises (1966, 475).

To af Mises argumenter skal diskuteres nærmere, det første er den private banksektors rolle for inflation og konjunktursvingninger. Det andet er sikringen af prisstabilitet.

Privat pengeskabelse og konjunkturcykler

Mises konjunkturteori bygger på den engelske "currency school", der forklarede de tilbagevendende kriser i 1830'erne og 40'erne med Bank of England og de andre

Boks 2 Kvantitetsligningen og kvantitetsteorien

Kvantitetsligningen siger, at pengemængden M gange pengenes omløbshastighed V (for "velocity" på engelsk) er lig med nominelt BNP, der er produktet af prisniveauet P gange med real BNP, Y :

$$M \cdot V = P \cdot Y$$

Pengenes omløbshastighed er et udtryk for, hvor mange gange en pengeseddel anvendes til at betale med i løbet af et år. Kvantitetsligningen er en *identitet*, der altid holder.

Kvantitetsteorien siger, at hvis V er konstant, og real BNP på langt sigt er bestemt af indsatsen af produktionsfaktorer (arbejdskraft, kapital, jord, energi), så er prisniveauet bestemt af pengemængden:

$$M \cdot \bar{V} = P \cdot \bar{Y}$$

Der er altså en *langsigtet* sammenhæng mellem pengemængdevækst og inflation: "*Inflation is always and everywhere a monetary phenomenon*", som Milton Friedman sagde.

Kvantitetsteorien er et vigtigt "neutralitetsresultat": Man kan ikke permanent øge velstanden ved at øge pengemængden, det resulterer alene i inflation. Kvantitetsteorien udelukker ikke, at pengemængdeændringer har reale effekter på kort sigt, eller at de relative priser ændrer sig.

Boks 3 Fractional Reserve Banking (frb) og bank run

Fractional reserve banking (frb) er bankvirksomhed, hvor banker tager imod anfordringsindlån fra offentligheden, videreudlåner størstedelen af pengene og kun tilbageholder en mindre del af indlånene som reserver. Da indeståender på anfordringskonti er lige så likvide som sedler og mønter, fordi indskyderen kan trække på dem med Dankort, checks og bankoverførsler, er penge på anfordringskonti i lige så høj grad penge som sedler og mønter. Indlån på anfordringskonti indgår i pengemængdebegrebet M1.

Der er ikke noget mystisk ved denne pengeskabelse. Enhver privat person kan på samme måde skabe "inside money", hvis låntageren kan udstede et *omsætteligt gældsbevis*.

Centralt i bankvirksomhed er den *løbetidstransformation*, som banker foretager ved at transformere mange små indskud med kort løbetid til færre, store lån med lang løbetid. Udlånene er illikvide i den forstand, at banken ikke kan kræve dem tilbagebetalt med kort varsel. Banken har altså en løbetidsmismatch på sin balance, fordi aktiverne har en lang løbetid og passiverne en kort. Bankens udsætter sig dermed for en *likviditetsrisiko*, og i tilfælde af at alle kunderne vil hæve deres indlån på samme tid (bank-run), vil banken gå konkurs, selv om banken ellers er solvent. Et tvunget "fire-sale" af aktiver kan også medføre, at en ellers solvent bank lider så store tab, at den bliver insolvent.

Forekomsten af bank run har historisk været sjældne, også i perioder med free banking. I de fleste tilfælde – som med *run* på Northern Rock i 2007 – er årsagen, at banken allerede var insolvent. Indskydergarantiordninger beskytter mod bank run fra almindelige borgere, der kun har mindre indlån på anfordringskonti.

Forbud mod fractional reserve banking vil ikke eliminere *bank run* fuldstændig. Mange andre institutioner end dem med "Bank" på navneskiltet på facaden foretager samme form for løbetidstransformation, som i Diamond-Dybvig (1983) modellen definerer en bank, og de er på samme måde udsat for risikoen for bank run. Banker med et indlånsunderskud, som finansieres med korte kreditter og REPO'er, løber ligeledes en likviditetsrisiko, og det samme gælder Special Investment Vehicles, Money Market Mutual Funds osv. Under finanskrisen forekom "silent bank run" overalt i det finansielle system, og resultatet var en omfattende likviditetskrise.

engelske bankers krediteksponering. Ifølge "the currency principle" er enhver pengeudstedelse, der ikke har 100 pct. dækning i guld, farlig, og de anbefalede en pengepolitisk regel ifølge hvilken, alle pengesedler skal have 100 pct. dækning i guld. Ifølge Mises (1953 407, 1966, 440) overså currency school imidlertid, at private banker baseret på fractional reserve banking (frb), se boks 3, og med anfordringsindlån skaber de "inside money". Mises anvender betegnelsen *fiduciary* penge om de bank-skabte penge. I det følgende bibeholdes "inside money".

Skabelsen af "inside money" er lige så farlig som udstedelsen af fiat penge, og de har samme forvridende effekter. Den private banksektor er derfor en kilde til monetær ustabilitet og spiller en vigtig rolle ved at forstærke monetære chok fra centralbanken: Det er ekspansionen af bank kredit, der forårsager "the unsustainable boom" og dermed betingelserne for det efterfølgende "bust".

Af den grund mener Mises, at det først og fremmest drejer sig om at undgå privat pengeskabelse. Mises (1966, 442, 1953 359) overvejer endda, om ikke et forbud mod fractional reserve banking ville være en logisk videreudvikling af currency schools pengepolitiske principper, men i *Human Action* afvises 100 pct. reservekrav med

henvielse til ulemperne ved offentlig regulering. Hvad der er brug for, er free banking:

"What is needed to prevent any further credit expansion is to place the banking business under the general rules of commercial and civil laws compelling every individual and firm to fulfill all obligations in full compliance with the terms of the contract." (...) "Free banking is the only method available for the prevention of the dangers inherent in credit expansion." (...) "Under free banking it would have been impossible for credit expansion (...) to have developed into a regular (...) feature of the economic system. Only free banking would have rendered the market economy secure against crises and depressions."

Uden adgang til de forskellige udgaver af *Human Action* og *The Theory of Money and Credit* er det ikke muligt at afdække kronologien i Mises skiftende holdninger til frb, men i 1952-tilføjelsen, "Monetary Reconstruction", til *The Theory of Money and Credit* argumenterer Mises for et forbud:

"The main thing is that the government should no longer be in a position to increase the quantity of money in circulation and the amount of checkbook money not fully

– that is, 100 percent – covered by deposits paid in by the public. No backdoor must be left open where inflation can slip in,” Mises (1953, 481).

At begrunde forbud mod FRB med henvisning til, at det sikrer større finansiell og økonomisk stabilitet, er en glidebane for alverdens former for statslig regulering, men Mises afviser ikke offentlig regulering:

“Economists may be right in asserting that the present state of banking makes government interference with banking problems advisable. But this present state of banking is not the outcome of the operation of the unhampered market economy. It is a product of the various governments attempts to bring about the conditions required for large-scale credit expansion,” Mises (1966, 448)

Spørgsmålet om forbud mod FRB opstår altså kun fordi, regeringen har givet særlige privilegier til Bank of England og andre forretningsbanker og dermed hindret udviklingen af free banking, for hvis regeringer ikke havde lagt hindringer i vejen for free banking, ville markedsdisciplinen ifølge Mises have sikret, at alle banker ville begrænse udstedelsen af “inside money” mere end i dag – eller være gået konkurs. Det er en tvivlsom påstand af flere grunde.

Finansiell formidling og frb er resultatet af finansielle innovationer på frie markeder. Det var sydtyske banker, der i sidste halvdel af 1500 tallet opfandt finansiell formidling ved at låne penge fra mange små långivere og udlåne større beløb til en konge eller kejser, Kindleberger (2006), og det var engelske guldsmede, der først benyttede sig af princippet, men Stockholm Bank (etableret 1657), der opfandt fractional reserve banking, Ferguson (2008, 50).

Østrigerne synes at overvurdere forskellene mellem indlån på anfordring og tislån, men i virkelighedens verden adskiller de sig ikke meget fra hinanden, for der er ingen bank, der kan opsigte deres lån og realisere deres aktiver på tre måneder uden at lide så store tab, at de ville blive insolvente. Se bare hvordan bankerne i dag har vanskeligt ved at komme af med deres lån til landbruget. Der er derfor ikke nogen væsentlig forskel mellem banker, der videreudlåner tidsindskud, hvilket påvirker M2, og banker, der videreudlåner anfordringsindlån og påvirker M1.

FrB er formentlig en konkurrencedygtig forretningsmodel på et frit marked. Man kan forestille sig, at der vil være konkurrence mellem banker, der tilbyder 100 pct. sikker

depotopbevaring mod betaling af omkostningerne og banker, der tilbyder frb indlånskonti med en ikke-negativ rente på indlån. På et frit marked måtte det være op til kunderne at vælge *trade-off* mellem pris og risiko, og der er ingen grund til at formode, at alle skulle vælge den sikre opbevaring. Historiske erfaringer fra perioder før indskydergarantiordninger bekræfter dette, Selgin and White (1996).

Hvad angår frb bankers betydning for konjunktursvingninger, er der to muligheder:

1. De er en selvstændig kilde til økonomisk ustabilitet og konjunktursvingninger.
2. De forstærker kun en monetær ustabilitet skabt af centralbankers manipulation af markedsrenten.

Mises og Hayek synes at mene det første, at den private banksektor er en selvstændig kilde til økonomisk ustabilitet. Det kan undre, at repræsentanter for den mest frihedsorienterede skole, placerer broderparten af “skylden” for konjunktursvingninger i den private banksektor, men det er kun, hvis den private banksektor er en selvstændig kilde til ustabilitet, at Mises argument for free banking eller forbud mod frb giver mening.¹¹

Hvis den private banksektor derimod kun forstærker den forvriddende effekt af centralbankens manipulation af renten, som Rothbard (1963b, 33) skriver eksplicit, så er et forbud af frb hverken nødvendigt eller tilstrækkeligt. Det er ikke nødvendigt, fordi en guldstandard baseret på “the currency principle” vil hindre konjunktursvingninger. Og det er ikke tilstrækkeligt, fordi centralbanker, der ikke er bundet af “the currency principle”, stadig kan manipulere renten.

Hvis Rothbards business cycle teori er rigtig, så skulle implementeringen af “currency principle” være både en nødvendig og tilstrækkelig betingelse for at undgå konjunktursvingninger, og forbuddet mod frb hænger derfor dårligt sammen med, at de private banker *ikke* er en kilde til ustabilitet. Medmindre det er Rothbards moralske argumenter (se afsnit 5), der er begrundelsen for forbuddet, men disse argumenter nævne ikke med et ord i afsnittet i *Americas Great Depression*, hvor han taler om forbud.

Guldstandard og prisstabilitet

Mises hovedargument for en guldstandard er som nævnt det konsekventalistiske, at den er bedre til at undgå en udhuling af købekraften gennem inflation. Det er imidler-

tid ikke pengenes købekraft, Mises er så optaget af, men pengenes mikroøkonomiske forvridende effekter. Mises anerkender, at ændringer i pengenes omløbshastighed, V , kan have præcis samme effekt som ændringer i pengemængden, og ifølge Selgin (1999b) afviste Mises, at en konstant købekraft skulle være idealet til fordel for en "constant inner exchange value of money", hvilket svarer til en målsætning om konstant $M \cdot V$. Da pengenes omløbshastighed er ukendt, er det ikke muligt at kontrollere direkte, men det svarer at et konstant nominelt BNP. En nominel BNP målsætning indebærer, at prisniveauet falder med væksten i real BNP, men at hverken pengemængdeændringer eller ændringer i V får påvirket prisniveauet.

Mises mente ikke, at en sådan målsætning kan realiseres eller er operationel med fiat penge. For det første fordi politikerne hele tiden vil være fristet til at føre en inflationær politik, og for det andet – og her tager Mises fejl – pga. problemerne med anvendelsen af prisindeks til måling af prisniveauet, Mises (1928 87-89, 1930 86-89, 1953 257, 353). Den påståede umulighed af at måle prisniveauet spiller ingen rolle for at styre efter nominelt BNP.

En guldstandard sikrer imidlertid heller ikke en konstant nominel BNP. Mængden af guld vokser konstant, og nye betalingsformer vil øge pengenes omløbshastighed, så guldstandard er kun en second-best løsning, hvilket svækker Mises argument. Omvendt er det svært at komme uden om den historiske kendsgerning, at nominelt BNP er vokset hurtigere i alle lande med fiat pengeudstedelse end under guldstandard.

Afsluttende en bemærkning om frb og inflation: frb kan ikke være en selvstændig kilde til inflation: Hvis en fiat pengeudstedende centralbank fører pengepolitik for at maksimere real seigniorage, så vil frb hverken gøre fra eller til. Frb førte oprindeligt til en øget pengemængde, men én gang etableret ikke til en øget vækstrate i pengemængden. Frb vil derfor ikke bidrage til at øge den gennemsnitlige inflationsrate men kan øge volatiliteten.

5. Hayek om guldstandard og afnationalisering af penge

Efter første verdenskrig stod de Europæiske økonomier i en helt ny situation. Med undtagelse af USA var de alle på en fiat standard med flydende valutaer. Østrig, Tyskland, Polen og Ungarn oplevede hyperinflation i begyndelsen af 1920erne, og 1930erne var præget af deflation og Den Store Depression, jf. Lars Christensens

artikel i dette nummer af Libertas. Mellemkrigstiden var en periode præget af store monetære forstyrrelser.

For alle de tidligere guldstandardlande var målet en tilbagevenden til guldstandard, men indtil da stod alle lande over for problemet med at stabilisere prisniveauet.

Efter endt eksamen i marts 1923 og frem til maj 1924 tog Hayek på studieophold ved New York University. Det var Hayeks hensigt at skrive Ph.D.-afhandling med titlen "*Is the function of money consistent with an artificial stabilization of its purchasing power?*" Hayek færdiggjorde aldrig afhandlingen, men problemstillingen om stabilisering optog Hayeks forskning op gennem 1920erne og 30erne.

Hayek fulgte også Mitchells undervisning på Columbia University. Mitchell var en førende empirisk forsker i konjunktursvingninger, og Mitchell introducerede Hayek for nye statistiske teknikker, der var stort ukendte blandt økonomer i Europa. Et par år efter sin hjemkomst blev Hayek den første leder af "Austrian Institute for Business Cycle Research", og i 1929 skrev Hayek sin doktorafhandling, der i engelsk oversættelse hed "Monetary Theory and the Trade Cycle", Hayek (1929/33).

I januar-februar 1931 holdt Hayek en serie forelæsninger på London School of Economics, der efterfølgende blev udgivet som *Prices and Production*, Hayek (1931/35), og som førte til ansættelse på LSE. I de følgende år udspillede der sig en til tider heftig debat mellem Keynes og Hayek. Keynes og Hayek var enige om, at økonomisk ustabilitet knytter sig til anvendelsen af penge i økonomien, men samtidens økonomer havde overordentligt svært ved at forstå, hvad der var kernen i debatterne, ingen af de to hoveddebattører evnede at forstå hinanden – og ingen af dem var skarpe på at formulere egne tanker, der var under stadig udvikling, Wapshott (2011).

Man kan groft inddelt identificere tre positioner i Hayeks forfatterskab, hvad angår guldstandard og monetære regimer.

- I 1920erne og 30erne betragter Hayek en tilbagevenden til guldstandard som den bedste løsning på samtidens monetære problemer.
- I 1943 foreslår Hayek i stedet etableringen af en international varestandard bestående af en kurv af råvarer.

I slutningen af 1970'erne foreslår Hayek en afnationalisering af penge og privat pengeudstedelse.

Hayek og guldstandarden i mellemkrigstiden

I 1920 havde det engelske parlament besluttet en fuld tilbagevenden til guldstandard inden udgangen af 1925. Det store spørgsmål var hvornår og til hvilken kurs? Hayek var af den opfattelse, at England skulle gå til guldet til den aktuelle kurs og ikke til førkrigsparitet, og på det punkt var han ligesom Mises og ex post Rothbard enig med Keynes.¹² I 1925 gik England til guldet til førkrigsparitet. Det var dengang et vigtigt argument for beslutningen, at England skulle bevare sin troværdighed.¹³ Det skulle vise sig at få alvorlige økonomiske konsekvenser med deflation, arbejdsløshed og generalstrejke i 1926, og d. 15. september 1931, måtte England igen gå fra guldet. Hayek (1932) beklager Englands brud med en over 200 år gammel tradition, og han giver udtryk for skuffelse og følelse af intellektuelt forræderi fra de økonomers side, der lige fra starten modarbejdede, hvad han anså for nødvendigt for at få guldstandard til at fungere, og det betegnede han som "the economic consequences of Mr. Keynes".

I begyndelsen af 1920'erne var Hayek begyndt arbejdet på en større afhandling om penge, som aldrig blev færdiggjort.¹⁴ I løbet af 1920'erne og 30'erne blev Hayek mere optaget af traditionel økonomisk forskning i prisstabilitet og i sammenhængen mellem penge og konjunkturcykler. Hayek tager det i denne periode for givet, at en guldstandard – med alle dens imperfektioner – er at foretrække for et fiat pengevæsen: "*under actual world conditions, however, gold may well be the most reliable and acceptable monetary standard*", Hayek (1937a), men Hayek giver intet sted en systematisk fremstilling af, hvorfor han mener en guldstandard er at foretrække.

Selv om Hayeks forskning ikke retter sig mod guldstandard, så kan den siges mere fundamentalt at dreje sig om, hvad der er et ideelt monetært system. Er det ét, hvor prisniveauet er konstant? Eller hvor pengemængden er? På den tid kritiserede Hayek politikken med "stabilisering" af prisniveauet, og han mente, at det generelle prisniveau skulle have lov til at variere i takt med ændringer i produktiviteten. Ifølge Hayek skulle der ideelt set være en konstant pengemængde, og den nominelle pengemængde skulle ikke tillades at øges som reaktion på ændringer i pengeefterspørgslen, Hayek (1929). Hayeks (1928) artikel om intertemporal ligevægt kom til at udgøre et teoretisk fundament for kritikken af stabilisering.¹⁵ Hayek mente nemlig at vise, at der kun er

ét intertemporalt prisniveau, der er i overensstemmelse med en intertemporal ligevægt: "...*only one quite particular relative level of prices at successive points in time ensure the maintenance of equilibrium...*" Hayek (1928, 205), og det får Hayek til at konkludere, at *enhver ændring i pengemængden fører til en forvridding af ligevægtspriser, hvorfor pengemængden bør være konstant.*

Hayek afviser af samme grund fractional reserve banking, som han mener, er en konstant kilde til ustabilitet. Hayek omtaler flere steder penge som en "loose joint": "*all money at all times*" er "*a kind of loose joint in the otherwise self-steering mechanism of the market*," Hayek (1960, 325).

Hayek (1937b, 91-92) er positiv over for at afskaffe frb men er også af den opfattelse, at bankvæsenet er opstået spontant på markedet, så et forbud kan omgås med finansielle innovationer.

I sin analyse af intertemporal ligevægt begår Hayek imidlertid den fejl ikke at skelne mellem nominelle og reale priser, for både reale priser og den reale allokering over tid vil i en generel ligevægt være uafhængig af det nominelle prisniveau. Det er måske grunden til, at Hayek i *Prices and Production* anerkender, at ændringer i V påvirker priserne på samme måde som ændringer i pengemængden, hvorfor nominelt BNP skal holdes konstant, Hayek (1931/35 131).¹⁶

Hayek (1937b) foreslår enten et system med free banking, hvor private banker har ret til frit at udstede penge baseret på egne reserver, eller en international centralbank. Begge forslag er dog med Hayeks egne ord "*utterly impracticable in the world as we know it.*"

White (1999b) stiller spørgsmålet, hvorfor Hayek ikke går helhjertet ind for free banking, som Mises gjorde. Svaret hænger ifølge White sammen med Hayeks business cycle teori. Hayek lægger vægt på den private banksektors penge- og kreditskabelse, og i modsætning til Mises mener Hayek ikke, at free banking vil ændre på, at frb banker bidrager til ustabiliteten, idet bankers rolle i det monetære system ikke skyldes juridiske restriktioner, men er resultatet af en spontan markedsproces: Det er "*the very nature of modern organization of credit*," (Hayek (1929/33, 189). White (1999b) mener, at Hayek undervurderer de selvregulerende kræfter på markedet.

A commodity currency standard

I 1943 foreslår Hayek etableringen af en international reserve valuta, hvor papirpenge indløses med en kurv af

internationalt handlede varer. Hayek byggede her på forslag fremsat i to bøger udgivet i 1937 hhv. 1942 af Benjamin Graham hhv. Frank Graham. Den grundlæggende ide i forslaget er, at *“currency should be issued solely in exchange against a fixed combination of warehouse warrants for a number of storable commodities and be redeemable in the same “commodity unit”*,” Hayek (1943).

Forslaget ville ifølge Hayek stabilisere priserne på de vigtigste råvarer, og samtidig virke kontracyklisk og mindske udsvingene i beskæftigelsen. Ifølge Hayek skulle *“all the rational arguments which can be advanced in favour of the gold standard apply even more strongly to this proposal...”*

På papiret var forslaget måske udmærket. Det var tænkt, at det ville overkomme nogle af guldstandardens ulemper, at pengemængden ikke reagerer på ændringer i pengeefterspørgslen og samtidig bevare guldstandardens fordele, men det var nok ikke Hayeks bedste idé nogensinde, og politisk var tiden heller ikke til det.

Afnationalisering af penge

Hayek (1979) er fortsat tilhænger af en guldstandard, fordi den fungerer som en pengepolitisk regel, der binder regeringer:

“The gold standard is the only method we have yet found to place a discipline on government, and government will behave reasonably only if it is forced to do so.”

Men Hayek tror ikke længere på muligheden for at genindføre en guldstandard:

“My conviction is that the hope of returning to the kind of gold standard system which has worked fairly well over a long period is absolutely vain. Even if, by some international treaty, the gold standard were reintroduced, there is not the slightest hope that governments will play the game according to the rules. And the gold standard is not a thing which can be restored by the act of legislation.”

Hayek er nu kommet til den opfattelse, at det ikke så meget er statens ret til at udstede penge, der er problemet, som statens monopolstilling:¹⁷

“What is so dangerous and ought to be done away with is not governments’ right to issue money but the exclusive right to do so (...). This monopoly of government (...) has its origin not in any benefit it secures for the people but solely in the desire to enhance the coercive powers of

government. I doubt whether it has ever done any good except to the rulers and their favorites. All history contradicts the belief that governments have given us a safer money than we would have had without their claiming an exclusive right to issue it.” Hayek (1976b, 16).

Hayek foreslår derfor en afnationalisering af pengeudstedelsen, således at statens monopol på udstedelse af pengesedler ophæves, og private virksomheder kan udstede penge på et frit marked. Hovedpunkterne i Hayeks forslag er:

- Private firmaer – formentlig store banker og kreditkortselskaber – udsteder fiat penge, og med flere udstedere vil der være konkurrence på markedet. Legal tender love ophæves.
- Hayek omtaler en sådan fiat valuta for Ducat. Udstedelsen af fiat penge sker ved, at udstedere sælger eksempelvis en 10 Ducat pengeseddel for 10\$ og med en garanti om, at den altid kan indløses med 10\$. Garantien er en option, der sætter en øvre grænse for inflationen målt akkumuleret over årene siden udstedelsen.
- Samtidig annonceres en pengepolitisk målsætning om, at de nye Ducats udstedes, så de sikrer et stabilt prisniveau i forhold til et veldefineret prisindeks. Der er altså tale om *inflation targeting* med nul-inflation som mål.
- Hvis den pengepolitiske målsætning er troværdig, vil Ducats sælges til en kurs over 10\$, idet den i løbet af et års tid vil have en købekraft svarende til 10,2\$, hvis der er 2 pct. inflation målt i dollar.
- Den pengeudstedende bank vil forsøge at sikre prisstabilitet ved at intervenere i valutamarkedet og købe eller sælge Ducat for dollars eller ved at ekspandere eller begrænse udlånet. Det forudsætter, at banken holder indtjeningen ved salg af Ducats som aktiver.
- Med en voksende økonomi, vil den pengeudstedende bank skulle udstede Ducat med en rate svarende til den reale vækst i økonomien (for konstant omløbshastighed). Dermed sikres en konstant købekraft.

Ifølge Hayek skulle forslaget have flere fordele: Med fri konkurrence mellem valutaer, vil offentligheden vælge den mest stabile fiat penge. Statsligt udstedte penge vil

blive udkonkurreret, pengepolitik vil forsvinde, og centralbanken vil miste sine funktioner og visne bort. Og langsigtet prisstabilitet vil blive resultatet.

Hayek erkender, at en privat pengeudstedelse vil have samme effekter som penge udstedt af en centralbank, men da pengemængdevæksten følger den reale vækst i økonomien, mener han nu, at det er et mindre problem, og det virker som om, Hayek her forkaster sin egen business cycle teori:

“even those additions to the quantity of money that in a growing economy are necessary to secure a stable price level may cause an excess of investment over saving. But though I was among those who early pointed out this difficulty, I am inclined to believe that it is a problem of minor practical significance.” Hayek (1978, 87).

Hayeks forslag har nu over 35 år på bagen, og det er hverken forbudt hverken i USA eller i EU at udstede private valutaer. Alligevel er det ikke sket i nævneværdigt omfang. Det er svært at konkludere andet end, at Hayeks forslag ikke har bestået *markedstesten*.

Måske er det ikke en så god forretning, som det umiddelbart ser ud til. Hvis en bank skal holde dollar i reserve for at garantere en minimumskurs, så er udstedelse af private penge ikke ren seigniorage. Indtjeningen begrænses til væksten i pengemængden samt afkastet af de investerede dollars. De skal dog være investeret relativt sikkert for at garantien om at tilbagekøbe Ducat er troværdig.

Et andet problem er netværkseksternaliteter forbundet med brugen af penge: Penge bliver mere likvide jo flere, der bruger dem, og det kan derfor være vanskeligt at få nogen til at bruge nye penge i første omgang.

En væsentlig vanskelighed ved at udstede private, fiat penge, er problemet med troværdighed omkring omveksling af Ducat til dollar. Det har ikke noget med fiat penge at gøre. Præcis samme problem har en privat udsteder af penge, der garanteres indløst med guld, som fremhævet af Ferris and Galbraith (2006).

Det synes ofte i free banking litteraturen at blive taget for givet, at guldudstedende banker altid vil have troværdighed, men historisk har det aldrig været taget for givet af kunderne, som illustreret af perioden med free banking i Skotland. Både i tilfældet med en fiat pengeudstedelse og udstedelse baseret på guld afhænger troværdigheden af, at banken kan udstede en form for kontrakt, der kan

håndhæves, og hvor om der er en høj grad af gennemsigthed, se Ferris and Galbraith (2006).

Udstederen af Bitcoins har opfundet en unik forpligtigelsesteknologi, idet der kun er udstedt en begrænset mængde Bitcoins af et computerprogram, som enhver IT-kyndig siges at kunne kontrollere.

Det er imidlertid ikke kun et spørgsmål om troværdighed. Det drejer sig også om *evne* til at håndhæve garantiene. Private banker skal “føre pengepolitik” med en målsætning om “inflation targeting” med alle de vanskeligheder, det indebærer. Dertil kommer den særlige vanskelighed, at pengeefterspørgslen efter Ducats påvirkes af Ducats markedsandel. Hvis Ducats har en markedsandel på 10 pct., så vil en ændring i markedsandelen på 2 procentpoint føre til en 20 pct. ændring i pengeefterspørgslen, og den pengeudstedende bank vil skulle afgøre, om den skal reagere med en monetær ekspansion ud fra, om den forventer, at ændringen i markedsandelen er permanent eller forbigående. Det gør det særligt vanskeligt for en privat pengeudsteder at styre inflationen. Dertil kommer, at kursen på Ducat vil være påvirket af alle de markedsforhold, der påvirker bankens afkast og risiko. Det er derfor sandsynligt, at volatiliteten af købekraften for private valutaer langt vil overstige volatiliteten af danske kroner eller dollars.

Endelig kan forklaringen på den manglende succes for Hayeks forslag være, at utilfredsheden med de eksisterende valutaer ikke er stor, når inflationen er lav og omtrent konstant.

Rothbard (1982, 1985) har en principiel indvending mod Hayeks forslag. Med henvisning til Mises “regression theorem” afviser Rothbard, at det er muligt at introducere nye penge, der ikke har været anvendt tidligere. Rothbard overser imidlertid, at Ducats bakked op af dollars, så Rothbards kritik skyder ved siden af. Rothbards misforståede og gentagne kritik af Hayeks forslag kan overraske, al den stund, Rothbard (1976) selv har forklaret, at det var muligt at indføre den tyske Rentenmark efter afslutningen på hyperinflationen i 1923, netop fordi den blev introduceret til en fast kurs i forhold til den tidligere deprecierede mark.

Hayeks forslag om afnationalisering af penge har aldrig opnået anerkendelse blandt østrigske økonomer, der går ind for free banking. Formentlig fordi forslaget er en model for udstedelse af fiat penge. Det er dog deri det geniale i forslaget ligger. Hayeks forslag kræver nemlig ikke en verdensomspændende guldstandard. Udstedel-

sen af penge, der er indløselige med guld, kan nemlig ikke sikre prisstabilitet, medmindre den er verdensomspændende, idet verdensmarkedsprisen på guld fluktuerer voldsomt.

6. Rothbard og idealet om 100 pct. guld

Lad os starte med en Rothbardsk programmerklæring:

"I therefore advocate as the soundest monetary system and the only one fully compatible with the free market and with the absence of force or fraud from any source a 100 percent gold standard. This is the only system compatible with the fullest preservation of the rights of property. It is the only system that assures the end of inflation and, with it, of the business cycle", Rothbard (1962b, 61).

Der er en omfattende litteratur af økonomer fra den østrigske økonomiske skole, herunder Rothbard, Hoppe, Hüllsmann, de Soto, Salerno, Block, North, Skousen og Ron Paul, der advokerer for indførelsen af en 100 pct. guldstandard, men mig bekendt finder der ikke nogen systematisk fremstilling af de nødvendige elementer i en 100 pct. guldstandard. I sin rene form vil en 100 pct. guldstandard bestå af følgende seks elementer:

1. Værdien af det enkelte lands pengeenhed defineres som en bestemt vægt i guld.
2. Penge udstedes af private banker, der garanterer guldindløselighed af udstedte pengesedler ved at være parate til at købe og sælge vilkårlige mængder af guld til den garanterede pris.
3. Guldmønter kan frit møntes, og der er frie kapitalbevægelser for guld på tværs af landegrænser.
4. Enhver udstedelse af mønter og sedler skal have 100 pct. dækning i guld.
5. Pengeudstedelse skal ske per automatik, så de private banker skal udstede penge svarende til 100 pct. af den mængde guld, den har liggende i sin boks.
6. Forbud mod fractional reserve banking, så banker ikke skaber "inside money".

De første 3 punkter karakteriserer også den klassiske guldstandard. Punkt 5 og 6 adskiller derimod 100 pct. guld modellen fra den klassiske guldstandard.

Hvis Rothbard havde været konsekvent tilhænger af et frimarkeds monetært system, som det ville have udviklet sig på et frit marked uden statslig indblanding eller regulering, så ville man formode, at Rothbard ville være ubetinget tilhænger af free banking. For Rothbard er "free banking" imidlertid kun en second-best løsning i forhold til en guldstandard baseret på 100 pct. guld: *"free banking would come much closer to the 100 percent ideal than the system we now have,"* Rothbard (1962b).

Rothbards moralske begrundelse for 100 pct. guld

Rothbard og hans tilhængeres¹⁸ kritik af fractional reserve banking er først og fremmest moralsk, Rothbard (1962a, 1962b, 1963a, 1985, 1994, 1995). Rothbard kritiserer frb for at være legaliseret svindel. Præmissen for den moralske dom er, at et indlån på en anfordringskonto ikke er et lån til banken, men at det er en deponering af en værdigenstand i et depot, og hvis en depotbestyrer ikke kan tilbagelevere den nøjagtig samme genstand, er der tale om bedrageri. Rothbard konkluderer følgelig, at videreudlån af anfordringsindlån er "legalized counterfeiting" og "legalized fraud". Af den grund vil Rothbard have fractional reserve banking forbudt, Rothbard (1962b, 47, 51, 1963b 31).

Historisk var forløberen for anfordringskonti deponering af guld og sølv enten som smykker eller mønter hos banker og i England hos "goldsmith bankers". Borgere kunne indlevere deres smykker og guld- og sølv mønter til sikker opbevaring, og når de opbevarede genstande var mønter af varierende vægt og kvalitet, var det vigtigt, at indskyderen kunne få sine egne mønter tilbage og ikke risikerede at modtage mere slidte mønter eller mønter med en lavere finhed. På det tidspunkt, hvor mønter blev homogene, eller hvor banker som Bank of Amsterdam vejede mønterne og tilskrev ens konto et beløb i en ensartet "bank money", der var der ikke længere et rationale for at bibeholde adskillelsen mellem "deposit banking" og "loan banking", Kindleberger (2006), og indlån i banker ændrede sig fra at være depotopbevaring til lån.

Rothbard og hans tilhængere fremstiller ofte de engelske guldsmede som bedragere, der tog imod guld som opbevaring og videreudlånte pengene uden indskydernes accept: Sådanne udlån:

"...was duplicitous, since the depositors, possessing their warehouse receipts, were under the impression that their money was safe in the goldsmiths' vaults. (...) Thus, gold in the goldsmiths' vaults was covered by two or more receipts." Rothbard (2008, 90).

Selgin (2010) argumenterer for, at der ikke er historisk belæg for denne fremstilling, og at der både juridisk og i praksis blev skelnet mellem mønter, smykker osv. der var indleveret til værdiopbevaring i en forsejlet pose, og fri deponering af mønter, som guldsmede betalte en rente for, og som de havde lov til at videreudlåne.

Jeg skal ikke tage stilling til denne historiske strid, men alle rothbardianernes referencer til romerretten, økonomiske teorier i middelalderen, guldsmede, amerikanske retssager fra det 19. århundrede osv. er irrelevante i forhold til det faktum, at anfordringsindlån er lån i juridisk forstand. Rothbards opfattelse er alene et udtryk for, hvordan han mener, at den juridiske praksis *burde* være og ikke, hvordan den er, for juridisk set er anfordringsindlån lån, hvilket Rothbard erkender (1962b 47, 1992, 1994 43). Dermed falder Rothbards moralske argument til jorden.

Påstanden om bedrageri strider også mod Rothbards (2002) "title transfer theory of contracts" ifølge hvilken, der kun vil være tale om bedrageri, hvis banken i forretningsbetingelserne garanterer eller giver udtryk for, at den har en 100 pct. reservedækning, jf. Selgin and White (1996). Det fremgår af eksempelvis Bank of Americas "Deposit Agreement and Disclosures", at der er tale om et lån, Rozeff (2010), og det fremgår ligeledes af "Lov om finansiel virksomhed".

At ville forbyde frivillige kontrakter mellem en bank og dens kunder er en begrænsning af kontraktfriheden og et indgreb i den private ejendomsret. Som White (1992) bemærker:

"It is difficult to see why an analyst committed to the ethic of individual sovereignty, as Rothbard clearly is, would wish to prevent banks and their customers from making whatever sorts of contractual arrangements as are mutually agreeable."

Trade-off mellem effektivitet og stabilitet

Rothbard er blind for, at frb er en effektiv form for finansiel formidling, der kanaliserer opsparing til investeringer, og man leder forgæves efter overvejelser over det trade-off, der er mellem effektivitet og stabilitet ved frb. Der findes ellers en enorm akademisk litteratur om betydningen af finansiel udvikling for økonomisk vækst, og såvel udviklingen af papirpenge som fractional reserve banking har fremmet økonomisk aktivitet ved at begrænse transaktionsomkostninger og risici, ved at øge opsparingen, der er tilgængelig for udlån, og ved at effektivisere formid-

lingen mellem opsparere og investorer. Rousseau (2003) finder eksempelvis en positiv sammenhæng mellem pengeudvidelse som følge af fractional reserve banking og den økonomiske vækst i Holland i det 17. og 18. århundrede, hvor adgangen til kontanter udgjorde en alvorlig restriktion på investeringer. Hayek (1929/33, 189-90) diskuterer et sådant *trade-off* mellem effektivitet og stabilitet.

Narrow banking og limited purpose banking

I mainstream litteraturen kaldes 100 pct. reservekrav for *narrow banking*, og andre forslag om narrow banking har fundet støtte blandt en perlerække af økonomer: I 1933 udgav økonomer fra University of Chicago "The Chicago plan for Banking Reform", hvori de foreslog 100 pct. reservekrav, i 1935 udgav Irving Fisher en bog om 100 pct. reserve banking, og nobelprismodtagerne Friedman, Tobin, Allais, og Hayek samt Mises har været fortalere for 100 pct. reservekrav. En ny og udbygget variant er Kottlikoffs (2010) interessante forslag om *Limited Purpose Banking*, der er anbefalet af fem nobelprismodtagere: Lucas, Prescott, Akerlof, Phelps og Fogel.

7. Sammenfatning og konklusioner

At monetær og økonomisk stabilitet er en ønsket målsætning deler østrigerne med mange mainstream økonomer, og etableringen af uafhængige centralbanker og ikke mindst ESCB har som mål at afskærme pengepolitikken fra politisk indflydelse og undgå monetær finansiering af budgetunderskud. Man er faktisk kommet ganske langt i retning af at indføre en pengepolitisk regel, der binder politikerne og hindrer dem i at lave *alt* for store ulykker med pengepolitikken. Dog ikke i USA – og "Den Store Recession" er netop et resultat af pengepolitisk mismanagement, som anført af Lars Christensen i dette nummer af Libertas.

Hvis man historisk havde overladt pengeudstedelse og bankvirksomhed til markedet, ville resultatet givetvis have været bedre, end hvad der er opnået med statslig indblanding.

Men selv om man kan begræde opgivelsen af guldstandard, er det ikke sandsynligt, den kan genetableres. Da den klassiske guldstandard etableredes mellem 1873 og 1880, var det formentlig et historisk "window of opportunity", som kun åbnede sig, fordi alle lande allerede var på en guld-, sølv- eller bimetallstandard. Og så var den for øvrigt påvirket af historiske tilfældigheder.

Mange østrigere synes at mene, at en guldstandard kan genetableres. Både Mises, Rothbard og Ron Paul har

formuleret strategier for en tilbagevenden til guld, men de har kun fokuseret på de økonomiske aspekter. Østrigerne, der ellers har været opmærksomme på den gensidige afhængighed mellem guld og laissez-faire, synes i denne sammenhæng at glemme, at der netop er tale om en *gensidig* afhængighed.¹⁹ Guldstandarder forudsætter en liberal økonomisk og politisk orden, hvor især fleksible priser og lønninger kan sikre en relativ hurtig og smertefri tilpasning, og hvor den politiske vilje er til stede til at sætte guldindløselighed over andre hensyn. En sådan liberal økonomisk og politisk orden eksisterer ikke længere. Den europæiske gældskrise viser, hvad vi er oppe imod...

Allerede i 1925, da England gik til guldet, måtte man erkende, at "verden af i går", ikke var længere. Fagforeningerne havde fået magt, og udvidelsen af stemmeretten gjorde, at politikerne ikke længere var afskærmet fra politisk pres fra den almene befolkning om at tage ansvar for den økonomiske udvikling. Siden er det kun blevet værre med fremvæksten af keynesianisme og socialdemokratisk velfærdsstatsideologi.

Den klassiske guldstandard består af en række pengepolitiske regler, der binder politikerne, men de er ikke selvopretholdende, Yeager (1984, 1988), og selv om den internationale guldstandard var understøttet af en stærkere markedsdisciplin som følge af muligheden for dræn på guldbeholdningen, end euroen er, så skal man være meget optimistisk for at tro, at en guldstandard vil kunne disciplinere italienske politikere. Som nævnt i slutnote 5 måtte også den klassiske guldstandard give op over for den udfordring.

Inspireret af den engelske *currency school* har østrigerne, især Mises og Hayek, fokuseret på guldstandardens som en pengepolitisk regel, men de har konsekvent overset betydningen af troværdighed, for hvordan skulle det være troværdigt, at politikerne ikke ved førstkommande lejlighed vil suspendere guldstandarder igen, når de ikke kan holde styr på statsbudgettet?

Samme problem rejser der sig for "free banking": Hvor frie vil "free banks" være? Og hvor længe vil de være frie? Free banking er en god løsning på papiret, og Selgins og Whites banebrydende forskning er faktisk noget af det mest interessante, der er kommet fra østrigsk side i 50 år, men heller ikke Selgin og White har opfundet en mekanisme til at disciplinere reguleringsivrige politikere, og "free banks" vil næppe undgå beskatning, forbrugerlovgivning eller kvindevoter i bestyrelserne...

Det hører også med til billedet, at indførelsen af en guldstandard – og free banking baseret på guld – skal være international for at sikre prisstabilitet og for at virke som en "commitment mechanism".

Det er med guldstandarder og med free banking som med idéen om en barmhjertig Gud: Den ser god ud på papiret, men i praksis må man lede andre steder efter løsninger på problemet med pengepolitisk mismanagement. Og her byder østrigerne ikke ind med løsninger, fraset Hayek (1978). Til gengæld har mainstream økonomer over de seneste 35 år udviklet teorier om pengepolitiske regler, "commitment mechanisms" og troværdighed, der giver grund til en vis optimisme, og implementeringen af uafhængige centralbanker, der er bundet af pengepolitiske målsætninger, for ECB tilmed forankret i en international traktat, viser, at det faktisk er muligt at binde politikerne af regler, som de ikke så let kan suspendere.

Fra et overordnet synspunkt kan det være ligegyldigt, hvor de gode idéer kommer fra, men når man ellers har sympati for den østrigske skoles holdning til laissez-faire, kan man kun beklage, at østrigsk økonomi anno 2012 har isoleret sig fuldstændig fra mainstream forskning og end ikke indoptager de teoretiske indsigter, der kan styrke argumenterne for at vende tilbage til princippet om "sound money".

Litteratur

- Bailey, M.J. (1956): "The Welfare Cost of Inflationary Finance," *Journal of Political Economy*, 93-110.
- Bordo, M.D. 1981. "The classical gold standard: Some lessons for today." *Federal Reserve Bank of St. Louis Review May 1981*. Optrøkt i: Bordo (1999): *The Gold Standard and Related Regimes. Collected Essays*. Cambridge.
- Bordo, M.D. and F.E. Kydland (1996): "The gold standard as a commitment mechanism," i Bayoumi et al (eds.) (2008): *Modern Perspectives on the Gold Standard*. Cambridge.
- Bordo, M.D. and A.J. Schwartz (1999): "Monetary policy regimes and economic performance: The historical record," in: Taylor and Woodford (eds.): *Handbook of Macroeconomics*. Amsterdam.
- Bordo, M.D. and N. White (1991): "A tale of two currencies: British and French finance during the Napoleonic wars," *Journal of Economic History* 51, 303-16.

- Cooper, R.N. (1982): "The gold standard: Historical facts and future prospects," *Brooking Papers on Economic Activity* 1, 1-45.
- Diamond D.W. and P.H. Dybvig (1983): "Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity", *Journal of Political Economy*, 91, 401-19.
- Ebeling, R.M. (1992): "Ludwig von Mises and the gold standard," i: Rockwell (ed.) (1992).
- Eichengreen, B. (ed.) (1985): *The Gold Standard in Theory and History*. Routledge.
- Eichengreen, B. (1992): *Golden Fetters. The Gold Standard and the Great Depression 1919-1939*. N.Y.
- Eichengreen, B. (2008): *Globalizing Capital*. 2nd ed. Princeton.
- Ferguson, N. (2008): *The Ascent of Money. A Financial History of the World*. N.Y.
- Ferris, J.S, and J.A. Galbraith (2006): "On Hayek's denationalization of money, free banking and inflation targeting", *The European Journal of the History of Economic Thought*, 13, 213-31.
- Fратиanni, M. and F. Spinelli (1984): "Italy in the Gold Standard Period, 1861-1914," i Bordo and Schwartz (eds.): *A Retrospective on the Classical Gold Standard 1821-1931*. Chicago.
- Friedman, M. (1959): *A Program for Monetary Stability*. N.Y.
- Friedman, M. (1990): "The crime of 1873," *Journal of Political Economy* 98, 1159-1194.
- Greenspan, A. (1966): "Gold and economic freedom," i Ayn Rand: *Capitalism: The Unknown Ideal*.
- Hayek, F.A. (1924): "Stabilization Problems in gold Exchange Standard Countries", i Hayek (1999a).
- Hayek, F.A. (1925): "Monetary Policy in the United States after the Recovery from the Crisis of 1920", i Hayek (1999a).
- Hayek, F.A. (1928): "Intertemporal Price Equilibrium and Movement in the Value of Money", i Hayek (1999b).
- Hayek, F.A. (1929/33): *Monetary Theory and the Trade Cycle*. London, 1931, 2. udg. 1933.
- Hayek, F.A. (1931/35): *Prices and Production*. 2nd ed. London.
- Hayek, F.A. (1932): "The Fate of the Gold Standard", i Hayek (1999a).
- Hayek, F.A. (1933): "On Neutral Money", i Hayek (1999a).
- Hayek, F.A. (1935a): "A regulated gold standard," *The Economist* May 11, 1935, p. 1077-78.
- Hayek, F.A. (1937a): "The Gold Problem," i Hayek (1999a).
- Hayek, F.A. (1937b): *Monetary Nationalism and International Stability*. N.Y. i Hayek (1999b)
- Hayek, F.A. (1937c): "Economics and Knowledge", *Economica*, 4, 33-54. Opretrykt i *Individualism and Economic Order*, London 1948.
- Hayek, F.A. (1943): "A Commodity Reserve Currency", *Economic Journal*, 53, 176-84. Opretrykt i *Individualism and Economic Order*, London 1948.
- Hayek, F.A. (1960): *The Constitution of Liberty*. Chicago.
- Hayek, F.A. (1976): *Choice in Currency. A Way to Stop Inflation*. IEA.
- Hayek, F.A. (1976/78): *Denationalization of Money. The Argument Refined* 2nd ed. 1978. London.
- Hayek, F.A. (1979): "A free-market monetary system," *Journal of Libertarian Studies* 3, 1.
- Hayek, F.A. (1981): "The future unit of value", i Hayek (1999b).
- Hayek, F.A. (1991): *The Trend of Economic Thinking. The Collected Works of F.A. Hayek*, Indianapolis, Liberty Fund.
- Hayek, F.A. (1994): *Hayek on Hayek*. Chicago.
- Hayek, F.A. (1999a): *Good Money, Part I. The Collected Works of F.A. Hayek*, Indianapolis, Liberty Fund.
- Hayek, F.A. (1999b): *Good Money, Part II. The Collected Works of F.A. Hayek*, Indianapolis, Liberty Fund.
- Herbener, J.M. (2002): "Ludwig von Mises on the gold Standard and Free Banking", *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 5, 67-1.
- Hume, D. (1752): "On the balance of trade," *Essays, Moral, Political and Literary, Vol. 1*. London. Opretrykt i Eichengreen (ed.) (1985).
- Jevons, W.S. 1876. *Money and the Mechanism of Exchange*. N.Y.
- Kindleberger, C.P. (2006): *A Financial History of Western Europe*. N.Y.

- Kotlikoff, L.J. (2010): *Jimmy Stewart is Dead: Ending the World's Ongoing Financial Plague with Limited Purpose Banking*. John Wiley & Sons.
- Kydland, F.E. and E.C. Prescott (1977): "Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans," *Journal of Political Economy* 85, 473-492.
- Kydland, F.E. and E.C. Prescott (1982): "Time to build and aggregate fluctuations," *Econometrica* 50, 1345-70.
- Menger, C. (1871): *Principles of Economics*. N.Y.
- Menger, C. (1892): "On the origins of money," *Economic Journal*, 2, 239-55.
- Milgate, M. (1979): "On the Origin of the Notion of "Intertemporal Equilibrium"", *Economica*, 46, 1-10.
- Mises, L.v. (1928): "Monetary Stabilization and Cyclical Policy," i *On the Manipulation of Money and Credit. Three Treatises on Trade-Cycle Theory*. Indianapolis, Liberty Fund 1978.
- Mises, L.v. (1930): "The Suitability of Methods for Ascertaining Changes in Purchasing power for the Guidance of International Currency and Banking Policy," i *Money, Method, and the Market Process. Essays by Ludwig von Mises*. Norwell 1990.
- Mises, L.v. (1932): "The great German inflation," *Economica*, i Mises (1990).
- Mises, L.v. (1934): "Preface to the English Edition" *The Theory of Money and Credit*. 1981.
- Mises, L.v. (1953): *The Theory of Money and Credit*. 5th ed. Liberty Fund 1981.
- Mises, L.v. (1966): *Human Action*. 4th ed. Liberty Fund.
- Mises, L.v. (2000): *Selected Writings of Ludwig von Mises. Volume 3. The Political Economy of International Reform and Reconstruction*. Indianapolis, Liberty Fund.
- Mises, L.v. (2002): *Selected Writings of Ludwig von Mises. Volume 2. Between the Two World Wars: Monetary Disorder, Interventionism, Socialism, and the Great Depression*. Indianapolis, Liberty Fund.
- Neely, C.J and G.E. Woods 1995. "Deflation and real economic activity under the gold standard," *Federal Reserve Bank of St. Louis Review* September/October 1995, 27-37.
- Redish, A. 1990. "The evolution of the gold standard in England," *The Journal of Economic History* L.
- Rockwell, L.H., Jr. (ed.) (1985): *The Gold Standard. Perspectives in the Austrian School*. Auburn 1992.
- Rolnik, A.J. and W.E. Weber (1997): "Money, inflation, and output under fiat and commodity standards" *Journal of Political Economy* 105, 1308-21.
- Rothbard, M.N. (1962a): *Man, Economy and State*. 2nd ed. Auburn 2009.
- Rothbard, M.N. (1962b): *The case for a 100 percent gold dollar*. i: L.B. Yeager (ed.) *In Search of a Monetary Constitution*. Cambridge, Ma.: Harvard University Press.
- Rothbard, M.N. (1963a): *What Has Government Done to Our Money?* Auburn. 2010.
- Rothbard, M.N. (1963b): *America's Great Depression*. Auburn 2008.
- Rothbard, M.N. (1969): *Economic Depressions. Their Cause & Cure*. Auburn 2009.
- Rothbard, M.N. (1976): "The Austrian Theory of Money," i Dolan (ed.): *The Foundations of Modern Austrian Economics*. Kansas City.
- Rothbard, M.N. (1982): "Hayek's Denationalized Money", *The Libertarian Forum* XV, 9.
- Rothbard, M.N. (1985): "The case for a genuine gold dollar," i: Rockwell (ed.) (1985).
- Rothbard, M.N. (1994): *The Case Against the Fed*.
- Rothbard, M.N. (1995): "Fractional reserve banking," *The Freeman* October.
- Rothbard, M.N. (2002): *The Ethics of Liberty*. N.Y.
- Rothbard, M.N. (2008): *The Mystery of Banking*. 2nd ed. Auburn.
- Rousseau, P.L. (2003): "Historical perspectives on financial development and economic growth", *The Federal Reserve Bank of St. Louis* July/August, 81-105.
- Rozeff, M.S. (2010): "Rothbard on Fractional Reserve Banking. A Critique" *The Independent Review* 14, 497-512.
- Sargent, T.J. and F.R. Velde (2002): *The Big Problem of Small Change*. Princeton. Princeton University Press.
- Sargent, Thomas J. and Neil Wallace (1981): "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic". *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 5, 1-17.
- Schwartz, A.J. 1984. "Alternative Monetary Regimes: The Gold Standard," i: Schwartz (1987): *Money in Historical Perspective*. Chicago.

Selgin, G. (1999a): "Hayek versus Keynes on How the Price Level Ought to Behave", *History of Political Economy* 31, 700-721.

Selgin, G. (1999b): "Ludwig von Mises and the case for gold", *Cato Journal* 19, 259-277.

Selgin, G. (2010): "Those dishonest goldsmiths," Paper prepared for the colloquium on "Money, Power & Print: Interdisciplinary studies of the financial revolution in the British Isles, 1688-1776".

Selgin, G. and L.H. White (1994): "How Would the Invisible Hand Handle Money", *American Economic Review*, 32, 1718-49.

Selgin, G. and L.H. White (1996): "In defense of fiduciary media – or, we are *not* devo(lutionists), we are Misesians!" *The Review of Austrian Economics* 9, 83-107.

Sennholz, H.F. (1985): "The monetary writings of Carl Menger," i Rockwell (ed). (1985).

Velde, F.R. 1998. "Lessons from the history of money," *Federal Reserve Bank of Chicago, Economic Perspectives* 98Q1, 2-18.

Wapshott, N. (2011): *Keynes Hayek. The Clash that Defined Modern Economics*. N.Y.

Weatherford, J. 1997. *The History of Money*. N.Y.

White, L.H. (1985): "Free banking and the gold standard," i: Rockwell (ed.) (1985).

White, L.H. (1999a): "Hayek's Monetary Theory and Policy: A Critical Reconstruction", *Journal of Money, Credit and Banking* 31, 109-20.

White, L.H. (1999b): "Why Didn't Hayek Favor Laissez Faire in Banking?" *History of Political Economy* 31, 753-70.

White, L.H. (1999c): *The Theory of Monetary Institutions*. Oxford.

Yeager, L.B. (1984): "The Image of the Gold Standard," i M.D. Bordo and A.J. Schwartz (eds.): *A Retrospective on the Classical Gold Standard 1821-1931*. Chicago.

Yeager, L.B. (1988): "The Austrian School on Money and Gold," *Journal of Economic Studies* 15, 92-105.

Noter

¹ Monetær stabilitet kan have karakter af at være et offentligt gode, og det samme kan en ensartet måleenhed, se White (1999c, kap. 5) for en diskussion.

² Fiat penge er papirpenge, som er udstedt uden garanti for at kunne indløses med andre værdier, men som får værdi fra tilliden til, at andre vil modtage dem som betaling. En forventning, der kan være baseret på, at pengene havde værdi i foregående periode, eller at de er erklæret lovlige betalingsmidler ("legal tender"). Ordet "fiat" stammer fra latin og betyder "lade det være givet" – altså pengene er givet eller udstedt på statslig befaling.

³ Med møntning af guldmønter begrænses seigniorage til afgiften på møntning. Med fiat pengeudstedelse består seigniorage næsten i værdien af de udstedte pengesedler. Der findes et optimalt niveau for real seigniorage, jf. Bailey (1956), så selv med fiat pengeudstedelse er det ikke optimalt blot at lade seddelpressen rulle ubegrænset.

⁴ Med "regel" menes ikke regler som "Taylor reglen", men derivod mekanismer til at binde de politiske beslutninger over tid.

⁵ Om Italiens manglende "commitment" til guldstandard skriver Fratianni and Spinelli (1984): "Politicians had no difficulties in throwing off the straitjacket of the gold standard when it stood in the way of large budget deficits."

⁶ Debasement er betegnelsen for møntudstederens reduktion af enten vægten eller finheden af mønten, så den indeholder mindre sølv, end dens nominelle værdi.

⁷ Østrigerne bruger ofte ordet "inflation" om pengemængdevækst. I denne artikel anvendes ordet i sin gængse betydning.

⁸ Rothbards (1976) skriver: "The Austrian theory of money virtually begins and ends with Ludwig von Mises monumental *Theory of Money and Credit*". Det er ikke så lidt af en indrømmelse, at udviklingen af østrigsk pengeteori har stået i stampe siden 1912/24.

⁹ Østrigerne synes at have et skizofrent forhold til kvantitetsteorien. På den ene side afviser de den på baggrund af en lidt speciel tolkning af kvantitetsteorien som en mekanisk sammenhæng mellem pengemængde og prisniveau. På den anden side er de grundlæggende enige i, at en øget pengemængde ikke øger velstanden på langt sigt, men kun prisniveauet. Yeager (1988) mener ligefrem, at Mises "was a champion of" kvantitetsteorien.

¹⁰ Mises (1928 79, 1953 257) anfører også et public choice argument. Og Mises (1953, 255) anfører det politiske argument, at inflationsskatten er et instrument for en antidemokratisk politik, idet inflationsskatten oftest benyttes til at finansiere udgifter, som

regeringen ikke kan samle politisk opbakning til at finansiere med skatter.

¹¹ Jeg skal ikke kunne udelukke, at Mises argumenterer anderledes andre steder, men i *Human Action* side 442-3, argumenterer Mises for free banking for at undgå private bankers kreditskabelse. Whites (1999b) argumenterer derimod for, at Mises begrundet free banking med, at privat pengeudstedelse fjerner centralbankens mulighed for at manipulere med renten. Den udlægning mener jeg er forkert, da Mises netop henviser til *currency principle* som en metode til disciplinering af centralbanken, hvorimod den engelske currency school overså betydningen af de private bankers kreditskabelse med frb.

¹² Når guldindløseligheden suspenderes, og der udstedes fiat penge med løfte om at genindføre guldindløseligheden, så svarer de fiat penge til et rentefrit lån, og hvis guldindløseligheden ikke genindføres til den oprindelige kurs, så svarer det til en delvis *default* på gælden. Hverken Hayek, Mises, eller Rothbard synes at have været optaget af det som en ejendomsretræknelse.

¹³ Interessant at Churchill tænker over spørgsmålet om "troværdighed", der er totalt fraværende i østrigernes skrivelser.

¹⁴ Hayek (1994). Hayek færdiggjorde de første fire apitler, men de blev ikke offentliggjort. De er optrykt i Hayek (1991).

¹⁵ Hayek (1928) ydede et beskedent og oversat bidrag til udviklingen af generel ligevægtsteori ved at opfinde begrebet *temporær ligevægt*, Milgate (1979), og han foreslog, at varer leveret på forskellige tidspunkter er forskellige varer, der kan adskilles ved deres datering. En tanke, der foregreb Hicks.

¹⁶ Se Selgin (1999a) og White (1999a).

¹⁷ Hayek var allerede inde på den tanke i *Constitution of Liberty*, Hayek (1960, 520).

¹⁸ Rothbards moralske dom over frb gentages af bl.a. Hoppe, Hüllsmann, Block, North, Ron Paul, de Soto, Salerno og andre i talrige artikler og debatter. Referencerne er for talrige og argumenterne for gentagende til at være værd at gengive.

¹⁹ Mises (1953, 480) er inde på de politiske forudsætninger for en tilbagevenden til guldstandard, når han skriver, at "There cannot be stable money within an environment dominated by ideologies hostile to the preservation of economic freedom," men i det store og hele negligerer østrigerne de politiske og økonomiske forudsætninger for guldstandard.

F.A. Hayek - frihedens tænker

Resume. I denne artikel om Hayek skriver Jens Løgstrup Madsen om den interdisciplinære sammenhæng mellem Hayeks metodologi, videnskabsteori, frihedsbegreb, retsbegreb og forståelsen af markedet som en spontan orden. Artiklen er et genoptryk fra Libertas marts 1988.

Af Jens Løgstrup Madsen

1. Indledning

Denne artikel har til formål at vise den store sammenhæng, der er mellem Hayeks metodologi og videnskabsteori, frihedsopfattelse, meta-legale doktrin om lovens suverænitæt, forståelsen af den sociale orden og af markedsprocessen. Det er vigtigt at gøre sig denne sammenhæng klar, da Hayeks kritik af institutioner, procedurer og politikker ikke prætenderer at være normativ. Derimod forsøger Hayek at vise, at med udgangspunkt i en række banale udgangsbetingelser, så er ét og kun ét sæt af normative værdier i overensstemmelse med de dele af samfundsvidenskaberne, som er gyldige i Hayeks restriktive forstand.¹ Folk kan have de politiske værdier, som de har lyst til; men videnskaben kan i mange tilfælde – når den praktiseres på en metodisk korrekt måde – fortælle, hvad konsekvenserne af disse værdier bliver. Debatten mellem f.eks. liberale og socialister er derfor en debat, der primært kan gennemføres med rationelle argumenter. Det er en debat om samfundsvidenskabernes muligheder og specielt om deres begrænsninger.

Hayeks sociale og politiske teori kan ses som en struktur af principper, som sætter os i stand til at forstå sociale og politiske forhold. Hayeks yderst interdisciplinære forståelse af politiske og sociale forhold er – som antydnet ovenfor – værdineutral; men den bliver en yderst genial rekonstruktion af den klassiske liberalisme, når vi accepterer en indirekte utilitaristisk værdidom² om, at vi bør foretrække den sociale orden, der maksimerer chancerne for, at et tilfældigt valgt individ opnår hans – af os – ukendte planer.

2. Hayek's videnskabsteori

Hayeks videnskabsteori er primært blevet formuleret som en kritik af en ukritisk eller endda misforstået overførsel af metoder for naturvidenskaberne til samfundsvidenskaberne. Gennem en kritik af det, som Hayek i lighed

med Karl Popper kalder objektivisme, historicisme, metodisk kollektivism og konstruktivistisk rationalisme³ udvikler Hayek sin egen videnskabsteoretiske position.

Hayeks kritik er blevet udformet dels med udgangspunkt i en sontring mellem en objektiv fysisk og en fænomenologisk verden og dels ved en sontring mellem simple og komplekse fænomener. Begge sæt af sontringer forbindes i Hayeks forskellige metodiske og videnskabsteoretiske værker. Det er forkert at se disse to sæt af sontringer som værende i konflikt med hinanden eller som værende fundamentalt forskellige⁴ De er snarere komplementære eller endda næsten overlappende. Sontringen mellem en objektiv fysisk verden og en fænomenologisk – eller, om man vil – subjektivistisk verden er af størst betydning, når vi ser på, hvordan vi bør konstruere teorier i samfundsvidenskaberne. Sontringen mellem simple og komplekse fænomener er derimod mest relevant, når vi beskæftiger os med videnskabens prøvesten, dvs. med hvordan vi tester vore teorier. I det følgende vil jeg kort beskrive Hayeks syn på, hvordan vi bør konstruere teorier i samfundsvidenskaberne, og på, hvordan vi skal vurdere disse.

2.1 Den fænomenologiske verden⁵

Hayek hævder ikke, at hans teori om den fænomenologiske verden er a priori gyldig.⁶ Den er "blot" et yderst frugtbart udgangspunkt for vor forståelse af den menneskelige hjernes funktionsmåde og dermed for, hvordan vi via den metodiske individualisme kan deducere os frem til teorier om mere komplekse sociale forhold.

Mennesker registrerer ekstreme stimuli som klasser af begivenheder og ikke som isolerede fænomener. Registreringen af de eksterne stimuli sker via et system af perceptionsregler. Disse klasser af begivenheder er subjektive, idet de er egenskaber hos handlende individer.

De er ikke en orden af begivenheder, der kan beskrives i fysiske termer. Systemet af perceptionsregler spiller sammen med et system af handlingsregler. Regelsystemet er bygget op på den måde, at et givet system af regler styres af et system af regler på et endnu højere niveau. Regelsystemerne er på ingen måde statiske. De regler, som danner udgangspunkt for vore klassifikationer, kan meget vel være forkerte, og en omklassifikation – som også er en mental proces – via introduktionen af en ny regel kan blive nødvendig. Regelsystemerne er således hele tiden underkastet en langsom evolution, hvor vi via omklassifikationen eliminerer regler, som er forkerte.

Samfundsvidenskaberne bør efter Hayeks opfattelse tage deres udgangspunkt i, at vi mennesker klassificerer eksterne stimuli på en måde, der på mange måder er identiske. Hvis vi ikke gjorde det, ville kommunikation mellem mennesker være umulig. Med udgangspunkt i regler, som styrer vor perception og handlinger og under en antagelse om et vist mål af individuel rationalitet, kan vi deducere os frem til komplicerede sociale strukturer, f.eks. til hvordan et marked fungerer. Denne metode med at slutte fra de enkelte individer til makro niveauet kalder Hayek for den sammensatte metode – “the compositive method” – og de strukturer, eller om man vil, mønstre, der forekommer via denne metode, kan ikke konstateres ved direkte observation. De kan kun konstateres teoretisk.

Individets værdier og meninger er således de “fakta”, som samfundsvidenskaberne bør gå ud fra. Disse subjektive meninger er ingeniørlunde konstante; de er højst

forskellige fra individ til individ. Derfor kan konkrete begivenheder ikke forudsiges, og forklaringer kan kun udrede generelle principper.

2.2 Menneskets videnskabelige begrænsninger

Hayeks teori om den fænomenologiske verden får en række interessante implikationer mht. menneskets videnskabelige begrænsninger. For det første må der være en absolut grænse for det, som videnskaberne kan erkende. Den menneskelige hjerne kan kun forklare strukturer af en lavere grad af kompleksitet end sin egen. For det andet er der grænser for den viden om tid og sted, som et enkelt menneske kan have. Viden om tid og sted kan ikke udtrykkes videnskabeligt. Og centraliserede partikulære fakta om tid og sted kan kun yderst vanskeligt af handlende individer blive sat ind i en sammenhæng, som vil give den mening, som disse fakta har for personer på et decentraliseret plan.⁷ For det tredje, så vil det være yderst rationelt for det enkelte menneske at handle i overensstemmelse med de evolutionært udviklede handlingsregler, da disse rummer en praktisk viden, som den enkelte i langt de fleste tilfælde dårligt ville kunne slutte sig til.

2.3 Simple og komplekse fænomener

Naturvidenskaberne beskæftiger sig primært med simple fænomener eller, som Hayek også kalder det, fænomener af uorganiseret kompleksitet.⁸ Samfundsvidenskaberne beskæftiger sig med komplekse fænomener, eller om man vil fænomener af organiseret kompleksitet. Ved simple fænomener er det muligt at identificere og observere alle de variable, der skal forklares. Det antages, at enhver betydningsfuld, uafhængig variabel vil kunne observeres og numerisk bestemmes. Ved komplekse fænomener er dette ikke muligt. Komplekse fænomener betyder nemlig:

“That the character of the structures showing it depends not only on the properties of the individual elements of which they are composed, and the relative frequency with which they occur, but also on the manner in which the individual elements are connected with each other.”⁹

Ved komplekse fænomener har vi således ikke de nødvendige data. Derfor kan samfundsvidenskaberne kun forudsige klasser af begivenheder.

Hayek anvender ligesom Karl Popper falsifikationskriteriet som demarkationslinjen mellem videnskabelige og uvidenskabelige teorier. Samfundsvidenskabelige teorier skal kunne udelukke, at visse empirisk konstater-

bare typer af begivenheder kan finde sted, selv om de altså ikke kan forudsige konkrete begivenheder.

Sondringen mellem simple og komplekse fænomener indebærer derfor, at der er en betydningsfuld gradsforskel på natur- og samfundsvidenskaberne, men de er dog ikke fundamentalt forskellige. Den hypotetisk-deduktive metode med gisninger og falsifikation gælder både for samfunds- og naturvidenskaberne.¹⁰

2.4. Den sociale orden

Det er en følge af Hayeks videnskabsteori, at forklaringer af menneskelig adfærd er et spørgsmål om rekonstruktionen af de regler, som regulerer den menneskelige adfærd. Vi kan kun forstå komplekse fænomener via abstrakte mønstre af regler. Vores forståelse af den sociale orden vil altid være partiel, da vi aldrig kan have en bevidst viden om alle de regler, som styrer den menneskelige adfærd. At den menneskelige adfærd er regelstyret, betyder, at vi i bestemte situationer er disponeret for at opføre os på en bestemt måde. Det er det regelstyrede aspekt ved den menneskelige adfærd, som skaber den sociale orden. Det er ikke alle regler, der skaber social orden – forfølgelsen af nogle regler kan lede til socialt kaos. De regler, som bestemmer den sociale orden, transmitteres fra individ til individ enten genetisk eller kulturelt. Kulturel transmittation sker enten via tillæring eller via efterligning. Tillærte regler er artikulerede. De regler, som individerne mere eller mindre ubevidst erkender via efterligning, er primært uartikulerede.

Den sociale orden er et utilsigtet resultat af individernes overholdelse af et system af adfærdsregler. Dette system af adfærdsregler udvikles via en langsom uplanlagt kulturel selektion. Det vil her føre for vidt at komme ind på selektionsmekanismerne.

3. Love som frihedens forudsætning og spontan udvikling som frihedens begrundelse.

3.1. Hayek's definition af frihed

Der er en meget nøje sammenhæng mellem Hayek's videnskabsteori og hans frihedsopfattelse. Hayeks definition er af den type, Sir Isaiah Berlin i sin berømte bog *"Two Concepts of Liberty"* kalder for negativ¹¹. At definitionen er negativ, betyder, at et individ betragtes som frit i den grad, at vedkommendes handlinger ikke er begrænset af andre menneskers forhindringer. Hayek definerer frihed som *"a state in which each can use his own knowledge for his own purpose"*. Frihed betyder således fravær af den tvang, som andre mennesker udøver mod individet ved at forhindre vedkommende i at bruge sin viden til egne formål, dvs. i det omfang andre bruger

individet som mål til opnåelsen af deres formål. Beskyttelse mod andre menneskers tvang kan kun ske ved at fratage dem muligheden for at udøve tvang. Dette betyder, at der er en nøje sammenhæng mellem frihed og lov. Love er, når de har det rette materielle indhold, en forudsætning for friheden.

Der er desværre ikke plads til at begrunde, hvorfor andre definitioner af frihed dårligt vil kunne være i overensstemmelse med Hayeks videnskabsteori. Det skal dog påpeges, at en positiv definition vil være udelukket, da den nødvendige praktiske viden til en realisering af en sådan frihedsopfattelse ikke vil være til stede. Ligeledes vil en definition, der tog hensyn til et begreb som strukturel magt, stride mod Hayeks metodiske individualisme.

3.2. Love som frihedens forudsætning

Den sociale orden skabes som bekendt ved, at individerne overholder et kompliceret system af regler. Hvis de legale regler er abstrakte og af en negativ karakter, således at de bare forbyder visse former for adfærd, så tillader de individet i et stort omfang at anvende sin viden til egne formål. Heraf følger, at jo mere abstrakte de legale regler er, jo mere tillader de det enkelte individ at anvende sin viden. Der er således en kausal – dvs. ikke en definatorisk, da det hele ville være ren tautologi – sammenhæng mellem abstrakte og dermed primært negative regler og frihed.

3.3. Den meta-legale doktrin om lovens suverænitet

På grundlag af ovenstående er det nu muligt at skitsere den legale orden i den common-law retsstat¹², som er Hayeks politiske ideal. Den legale orden i denne idealstat kalder Hayek for doktrinen om lovens suverænitet.¹³

Denne doktrin er meta-legal, da den ikke selv er en del af den legale orden. Doktrinen er et begreb, som vi bruger til at forstå den legale orden.

Når love er abstrakte og af primært negativ karakter, så benævner Hayek dem *nomos*. De er regler i en social orden, som er kendetegnet ved, at den ikke har noget formål. Denne sociale orden kalder Hayek for *cosmos*. Cosmos er ikke en social orden med specifikke formål. Det er en social orden, som er et produkt af primært evolutionært udviklede meninger hos de individer, der er en del af ordenen. Meninger bygger ikke på viden om tid og sted, men på, at folk er disponeret mod visse former for adfærd – disponeret mod visse værdier.

Mønsteret af regler i *cosmos* er ikke et produkt af rationel beslutningstagen. Det er primært et utilsigtet resultat af

menneskers handlinger, og det udvikles primært ved en uplanlagt kulturel selektion. På grund af vor praktiske videns begrænsethed kan vi ikke skabe en lov af et sådant indhold, som er adækvat for alle fremtidige situationer. Vi kan ikke vurdere regler for cosmos på deres konkrete indhold, men kun på deres generelle karakteristika. Heraf følger, at en regel ikke vurderes på grundlag af dens konkrete indhold, men på, om den kan universaliseres ind i det generelle mønster af regler. Om en given regel kan universaliseres ind i det generelle regelsystem for cosmos, afhænger selvfølgelig af det konkrete system; men Hayek har opstillet nogle standardkrav for, om regler kan universaliseres ind i en fungerende legal orden for cosmos:

- Reglerne skal være generelle, de skal gælde for alle
- De må ikke være retrospektive
- De må ikke adressere sig til konkrete personer.

Sondringen mellem regler og konkrete påbud er ikke af logisk art. Jo mere generelle påbud bliver, jo mere får de karakter af regler. Ikke desto mindre er det kun abstrakte og primært negative og dermed formålsløse regler, som har betegnelsen *nomos*. Regler og konkrete påbud, som stræber mod opfyldelsen af konkrete mål og således baserer sig på et eller flere menneskers vilje, betegnes *thesis*.¹⁴ Opnåelsen af konkrete mål forudsætter naturligvis viden om tid og sted, og den sociale orden – organisation – som skal til for at nå konkrete mål, kalder Hayek for *taxis*.

Friheden kan kun bevares og beskyttes i et samfund, hvis den udøvende magt i implementeringen af *thesis* ikke krænker *nomos*.

3.4. Frihedens begrundelse

Den abstrakte legale orden gør det muligt for et individ at forfølge sine egne mål samtidig med, at andre også kan forfølge deres. Det er nu klart, at en legal orden, der består af meget abstrakte regler, optimerer individets frihed og dermed den viden, som vil blive anvendt. Frihedens begrundelse er således, at den leder til en social orden af stadig større kompleksitet. Frihed leder til fremskridt. Videnoptimeringen sker dels ved, at tid- og sted-oplysninger kan anvendes bedre til vidt forskellige konkrete formål. Dels ved, at friheden gør, at nye abstrakte regler kan udvikles og dermed formidle endnu mere viden, og endelig ved, at abstrakte regler generelt indeholder mere praktisk viden end konkrete påbud.

4. Markedsprocessen

Hayeks opfattelse af markedsprocessen står i skarp kontrast til fuldkommen konkurrence modellen. I modsætning til denne er Hayeks udgangspunkt naturligvis, at viden om partikulære fakta (tid og sted) kun eksisterer decentralt i den sociale orden. Studiet af markedsprocessen er for Hayek studiet af, hvordan viden om partikulære fakta bliver transmitteret til de individuelle deltagere i markedsprocessen og om, hvordan en orden, som oprindeligt ikke var tilstræbt af nogle personer, opstår.

Hayeks opfattelse af markedsprocessen er lettest at forstå, hvis vi tager vort udgangspunkt i begrebet *entrepreneurship*.¹⁵ I fuldkommen konkurrence modellen er der ikke plads til dette begreb, da vor viden om de partikulære fakta er givet. Entreprenørens rolle i markedsprocessen består i, at vedkommende via *gissninger og gendrivelses* opnår en viden om, til hvilke priser han kan sælge en konkret vare, og hvilke faktoromkostninger, der er involveret i produktionen af denne vare. Priserne integrerer således den spredte viden om tid og sted og signalerer nye muligheder til deltagerne i markedsprocessen. Den enkelte entrepreneur er naturligvis ikke alene på markedet. Der er hele tiden andre, som forsøger at sælge nye, bedre og billigere produkter.

Den enkelte entrepreneur er således pga. konkurrencen fra andre under et konstant pres til at gøre det bedre. Denne opfattelse af markedsprocessen – som er forenelig med forandring – gør således konkurrencen betinget af den frie adgang til markedet. Det vil være meningsløst at vurdere konkurrencesituationen i forhold til, om den enkelte producent sælger sin vare til en pris, der svarer til de marginale omkostninger. Omkostninger er et subjektivt fænomen, som ikke kan objektiviseres.¹⁶

Konkurrencen bevirker, at der på markedet konstant er en tendens til ligevægt, dvs. til, at de handlende individers planer bringes i overensstemmelse. Hayeks ligevægtsbegreb er således i modsætning til fuldkommen konkurrence modellens dynamisk. Det beskriver en hypotetisk udvikling i en bestemt periode. Markedsprocessen er således aldrig i fuldkommen konkurrence modellens statiske ligevægtssituation, men er derimod i konstant forandring.

Markedsøkonomien er ikke nogen organisation. Det er en spontan social orden, som ikke har noget egentligt formål. Hayek kalder denne orden for en *katallakse* for derved at skabe en distinktion i forhold til en egentlig økonomi (virksomhed, husholdning), som er kendetegnet ved, at den har et eller flere formål. Katallaksen kan som

social orden kun eksistere under to betingelser. Det kræves for det første, at nogle individer handler rationelt, dvs. konsistent stræber efter deres mål – som kan være både egoistiske eller altruistiske, samt for det andet, at de i deres stræben efter deres mål overholder de spilleregler, som gør, at A's handlinger ikke kommer i karambolage med B's handlinger.

Nu er de mest grundlæggende træk i Hayeks opfattelse af markedsprocessen beskrevet, og det er vist, hvordan hans opfattelse med hensyn til så centrale begreber som: Ligevægt, konkurrence, entrepreneurship og rationalitet afviger fra fuldkommen konkurrence modellen. Nu er der blot tilbage med Hayeks egne ord at beskrive, hvad der karakteriserer den sociale orden, som en katalakse er:

1. "everything will be produced which somebody knows how to produce, and which he can sell profitably at a price at which buyers will prefer it to the available alternatives."
2. "everything that is being produced is produced by persons who can do so at least as cheaply as anybody else who in fact is not producing it."
3. "everything will be sold at prices lower than, or at least as low as, those which it would be sold by anybody who in fact does not do so."¹⁷

Det vil føre alt for vidt at beskrive Hayeks omfattende teorier om det, som normalt kaldes for makroøkonomi. Det skal dog nævnes, at Hayeks teorier om penge, inflation, arbejdsløshed m.m. blot er en fortsættelse af hans mikroøkonomiske teorier. Hayek afviser som sådan en egentlig makroøkonomi, idet aggregerede størrelser strider mod hans grundlæggende metodiske principper.¹⁸ Efter Hayeks opfattelse, så skyldes vedvarende arbejdsløshed og inflation faktorer, som er eksogene i forhold til markedsprocessen, og han afviser, at vi har mulighed for med makroøkonomiske redskaber at bekæmpe inflation og arbejdsløshed på længere sigt.

5. Afslutning

Denne alt for korte introduktion til Hayeks politiske og sociale teori har forhåbentlig givet læseren et lille indblik i, hvor interdisciplinær, ambitiøs og abstrakt hans tænkning er. Selv om Hayek har mange åndsfæller – Kant, Hume, Adam Smith, Carl Menger, Ludwig von Mises og – selv om Hayek nok ikke ville være glad for at vedgå det – John Stuart Mill – så vidner hans tanker om et skridt væk fra at vurdere politiske, sociale og kulturelle forhold via referencer til forskellige moralske og politiske princip-

per som f.eks. lighed, frihed, rettigheder og retfærdighed og over til at vurdere dem efter deres evne til kulturelt at transmittere og generere praktisk viden.

Hermed har Hayek rekonstrueret den klassiske liberalisme på en yderst genial, omend ikke uproblematisk måde.

Redaktionelt: Artiklen er lettere redigeret af redaktionen

Noter

¹En lignende fortolkning kan ses i *Hayek's Social and Economic Philosophy* af Normann Barry p.5: *Hayek's The New Right & the Crisis of Social Democracy* af Samuel Brittan p. 31f – og noget lignende hos Hayek selv i *New Studies* p. 304.

² John Grav forklarer dette begreb i *Hayek On Liberty* af John Gray p. 59 ir. Med begrebet "evolutionary utilitarianism" udtrykker John W. Chapman det samme, som menes med indirekte utilitarisme. John W. Chapman: *Justice. Freedom and Property in Nomos XXII. "Property"*. New York. 1980, p. 293f.

³En forkert overførsel af metoderne fra naturvidenskaberne til samfundsvidenskaberne kalder Hayek for "scientism", Objektivisme, historicisme, metodisk kollektivism og konstruktivistisk rationalisme er således alle i Hayeks øjne scientistiske. Objektivisme er den behaviouristiske psykologiske teori, som antager, at alle mentale forhold kan forstås i fysiske termer, og at subjektive forhold dermed kan forstås via den observerede fysiske adfærd. Historicisme er den forestilling, af historien har et bestemt forløb, som kan forstås "via erkendelsen af at der er love for historiens udvikling. Den metodiske kollektivism går ud på, at kollektiver står for specifikke eksistenser. Konstruktivistisk rationalisme står for, at når mennesket har skabt de institutioner, som civilisationen bygger på, så kan mennesket også lave dem om eller ændre dem, så de lever op til bestemte ønsker og mål.

⁴ Norman P. Barry argumenterer i *Hayek's Social and Economic Philosophy* (p. 16ff) for, at de to sæt af sondringer er ufornelige, da falsifikation ikke er mulig af teorier om den fænomenologiske verden, medens de er det ved teorier om både simple og komplekse fænomener. Når Norman P. Barry kommer til dette resultat, så skyldes det, at han sætter lighedstegn mellem Hayeks og Ludwig von Mises' forståelse af den fænomenologiske verden. I L. Mises' version er falsifikation udelukket, da vi på grundlag axiomer, som vi udleder via introspektion, deducerer os frem til sociale strukturer, som er a priori gyldige. Hayeks forståelse af den fænomenologiske verden er dog ikke den samme som Ludwig von Mises'. Hayeks teorier er ikke a priori gyldige. De har karakter af påstande, som principielt – omend det i praksis vil være vanskeligt – kan falsificeres. I de værker, hvor Hayek primært beskæftiger sig med sondringen mellem en objektiv fysisk og en fænomenologisk verden, der er der en kraftig antydning af falsifikationskriteriet (jf. f.eks.

Counter Revolution of Science p. 42). Endelig er et af de vigtigste kendetegn ved komplekse fænomener fraværet af oplysninger om det enkelte individuelle element (*New Studies* p. 27) og dernæst fraværet af oplysninger af en grundlæggende subjektivistisk karakter. Tanker om komplekse fænomener og en fænomenologisk verden er ikke fundamentalt forskellige.

⁵ Kapitel 3 i *New Studies* "The Primary of the Abstract" er en god fremstilling af Hayeks teori om den fænomenologiske verden.

⁶ *New Studies* p. 36.

vii Jeg kan derfor vanskeligt se, at den moderne IT-teknologi fundamentalt vil være i stand til at ændre på de begrænsninger, som den menneskelige hjerne er underkastet.

⁸ *New Studies* p. 26f.

⁹ *New Studies* p. 26.

¹⁰ Sir Isaiah Berlin: *Two Concepts of Liberty* Oxford, 1958.

¹¹ *Law, Legislation and Liberty* vol. 1, p. 55f.

¹² *Hayek on Liberty* p. 69. Hayek har ikke selv anvendt termen common law-retsstat; men med begrebet giver John Gray en glimrende karakteristik af Hayeks politiske ideal.

¹³ Præsenteret første gang for et større publikum i *Vejen til trældom* p. 85ff: Den danske udgave fra forlaget i Haarby, Haarby 1981.

¹⁴ Det konkrete kriterium for sondringen mellem nomos og thesis er graden af abstraktivitet.

¹⁵ Det er synd, at Hayek ikke systematisk har skrevet om begrebet entrepreneurship, men hans forståelse af markedsprocessen er, som Israel Kirzner i *Competition and Entrepreneurship*, Chicago 1973, så overbevisende har vist det, helt i overensstemmelse med dette begreb.

¹⁶ *Law Legislation and Liberty* vol. 3, p. 70f.

¹⁷ *Law Legislation and Liberty* vol. 3, p. 74.

¹⁸ Hayek i *Social and Economic Philosophy*.

Rothbards naturret

Resume. Murray Rothbard er for mange liberale den mest eminente frihedsorienterede tænker i det 20. århundrede. Hans moralfilosofiske målsætning om at formulere en fasttømret moralsk teori med udgangspunkt menneskets natur har ikke bare vundet opbakning i liberale kredse, men fungerer ligefrem som grundlag for en hel skole af rettighedsliberalisme. Jeg vil i det følgende forsøge at sætte Rothbards radikale moralteori i det rette idéhistoriske perspektiv samt pege på et par af teoriens mest åbenlyse brister.

Af Johan J. R. Espersen

Fra stoikerne til Pufendorf

Rothbard skriver sig i store træk ind i en filosofisk tradition som kaldes naturret. Man kan spore rødderne af naturretten til oldtidens Grækenland og stoikerne.¹ Stoikernes overordnede maksime var, at mennesket skal leve i overensstemmelse med naturen. Eftersom naturen ifølge stoikerne er ordnet og formålsrettet af en universel fornuft, en slags guddommelig skæbne, er det at leve i overensstemmelse med naturen først og fremmest at underordne sig denne fornuft. Det betyder ikke blot at acceptere livets gang og ens egen rolle som et tandhjul i det store maskineri, men også at leve efter sin egen fornuftbestemte natur. For mennesket er det ikke kun at indtage næringsstoffer, vokse og reproducere, men også at leve efter det unikt menneskelige anlæg, nemlig fornuften. At leve i overensstemmelse med naturen er derfor for stoikerne at undertrykke lidenskaberne og tænke og handle besindigt og rationelt.

Stoikerne nøjedes dog ikke med bare at gøre den guddommelige fornuft og natur til filosofiens fundament. De argumenterede også for en dengang ganske usædvanlig universalisme²: Eftersom menneskets natur deles af alle mennesker, både mænd, kvinder, fremmede folkeslag og sågar også slaver, må hele menneskeheden tilhøre et universelt moralsk fællesskab. Hermed var naturretens spæde begyndelse en realitet.

Utallige kristne teologer og filosoffer videreudviklede naturretten gennem de næste mange århundreder. Særligt Thomas Aquinas og Rothbards yndlinge i Salamanca-skolen fortjener at blive nævnt i denne sammenhæng. De eskalerede og systematiserede ikke blot stoikernes fornuftstro, men fremførte også, at naturretten er en universel lov, som er skrevet ind i menneskets natur af den kristne gud og erkendt af menneskets fornuft. Naturretten

er derfor væsensforskellig fra menneskets positive love og institutioner. Konsekvensen af denne adskillelse er selvfølgelig, at den menneskelige lovgivning skal efterligne den perfekte og gudgivne naturret. Hvis den menneskelige lovgivning ikke formår dette vil den have status som en perverteret lov.

En egentlig sekulær naturret blomstrede først i det 17. århundrede, hvor protestanten Hugo Grotius lagde fundamentet for den senere afvisning af den religiøse naturret. Grotius var ikke tilfreds med, at naturretten i sidste ende blev begrundet i en guddommelig orden eller vilje, der til fulde dikterede indholdet af, hvad der er retfærdigt og godt. Grotius forsøgte i stedet at begrunde moralens krav udelukkende i menneskets natur, således at de var gyldige selv, hvis der ingen guddommelig orden eller vilje fandtes. En handlingens rigtighed eller godhed bestemmes derfor ud fra, om den er i overensstemmelse med menneskets natur som et rationelt, socialt og selvopretholdende væsen. At krænke naturretten er altså ikke at modsætte sig en guddommelig orden eller vilje, men derimod at handle inkonsistent i forhold til sin egen natur.

Resultatet af dette menneskecentrerede ræsonnement er en udpræget moderne opfattelse af ret. Hvor stoikerne og de kristne filosoffer fokuserede på de rette handlinger og tilstande i forhold til den gudgivne natur, mente Grotius nemlig, at ret i højere grad omhandler det enkelte menneskes udfoldelsesmuligheder. Eksempelvis fremførte Grotius, at mennesket har en ret til selvopretholdelse, som ikke kræver statens velsignelse eller støtte. Dette ligner unægtelig en moderne rettighed.

Grotius interesserede sig dog mest for international lov og ret. Han beskæftigede sig derfor primært med udviklingen af *bellum iustum*-tankegangen, hvor krige skal opfylde en række naturretligt principper for at være retfærdige, og han er desuden ophavsmand til princippet om *mare liberum*, som fastslår, at ingen stater har ret til at eje havet. Det var således først, da Samuel von Pufendorf videreudviklede Grotius' naturretstanker, at den sidste byggeklod i den sekulære naturret, den deduktive metode, blev lagt. Pufendorf var inspireret af René Descartes' rationalisme, altså synspunktet at fornuften er kilden til sand og sikker viden, og han ønskede at udlede naturretten med samme demonstrative styrke, som Descartes begrundede sin erkendelsesteori. Pufendorf inddelte endda sit første store værk i afsnit med henholdsvis definitioner, aksiomer og *common sense*-observationer.³ Denne ejendommelige inddeling illustrerer ganske tydeligt den tilnærmelsesvist aksiomatisk-deduktive tilgang til filosofiens problemstillinger.⁴

Rothbard er uden tvivl bevidst om denne naturretstradition. Han referer f.eks. eksplicit til Aquinas, Grotius, Pufendorf, den spanske Salamancaskole og mange andre naturretstænkere. Han overtager også mange af naturretstraditionens kardinalpunkter, heriblandt idéen om en objektiv menneskelig natur, skepsissen overfor positiv ret, den aksiomatisk-deduktive metode, den radikale univer-

salisme og forestillingen om naturlige rettigheder. Hvis man betragter de ovenfor refererede udviklingstrin i naturretten som en skærpelse af disse tendenser – hvilket givetvis er lidt søgt – kan Rothbard betragtes som en slags kulmination. Hos Rothbard bliver skepsissen overfor positiv ret direkte revolutionær, den rigide deduktion bliver alfa og omega i den filosofiske debat, de universelle påbud gælder vitterlig *alle*, selv statsmagtens håndlangere, og samtlige moralske og politiske problemstillinger underkastes hensynet til de naturlige rettigheder. I det følgende vil jeg derfor redegøre for hvordan Rothbards vidtgående naturretsfilosofi udfoldes.⁵

Rothbards moralteori

Rothbards udgangspunkt er – som de fleste naturretstænkere – fornuften. Ifølge Rothbard er fornuften et fælles, værdifrit og beskrivende anlæg. Som Rothbard forklarer det: "Man's reason is objective, i.e., it can be employed by all men to yield truths about the world." Rothbard (1982, p. 10).

Menneskets objektive fornuft fortæller først og fremmest, at alle entiteter har deres egen natur. F.eks. er det en del af kobbers natur, at det er en fremragende elektrisk leder, at det har en skinnende rød farve og at det indgår i livsvigtige enzymer og proteiner. Ligeledes har alle andre entiteter deres helt særegne natur, lige fra universets galaksehobe til frie brintmolekyler. Hvis alle entiteter *ikke* havde deres egen distinkte natur, ville alt være det samme, hvilket jo ikke er tilfældet. Når disse distinkte entiteter interagerer, vil der følgelig opstå specifikke og definerbare resultater. Det er således fra entiteternes distinkte natur, at årsag og effekt observeres og udledes, og dermed kan naturens love nedfældes.

Da alle entiteter har en distinkt natur, må alle levende væsener også have en distinkt natur. Rothbard mener, at det netop er denne natur, der gør moralske værdidomme muligt. Det gælder nemlig for alle levende væsener, at man kan benytte sig af værdiladede betegnelser til at beskrive de handlinger og situationer, som er i overensstemmelse med, hvad det givne væsen er naturligt udstyret til at kunne og være. Eksempelvis kan man sige, at en fugl er i en sund og stabil tilstand, hvis den opfylder sin naturlige tendens til at have to vinger, kunne flyve, bygge rede, lægge æg og spise regnorme og insekter. Man kan ligefrem kalde fuglen for en *god* fugl, hvis den opfylder denne naturlige tendens. Godhed er nemlig blot en form for eksistens, hvor en naturlig tendens er opfyldt. Godhed er altså relativt til det levende væsenets natur – om end selvfølgelig stadig en objektiv værdi, da den er gældende for hele væsenets art.

Hvad er så menneskets natur? For at besvare dette spørgsmål forestiller Rothbard sig en naturtilstand med ét menneske. Han opkaldte dette menneske efter Daniel Defoes berømte roman om den skibbrudne Robinson Crusoe, der strander på en øde ø. Rothbard er langt fra alene om at benytte denne metode, men den passer særlig fortrinligt til hans ønske om at isolere menneskets natur, så det bliver muligt at foretage en simpel deduktiv analyse.

Crusoe begriber først og fremmest, at den første objektive værdi grundet i menneskets natur er – ligesom det gælder for alle levende væsener – at være i live. At påstå andet er en selvindlysende selvmodsigelse. Rothbard forklarer det bedst selv:

“... any person participating in any sort of discussion, including one on values, is, by virtue of so participating, alive and affirming life. For if he were *really* opposed to life, he would have no business in such a discussion, indeed he would have no business continuing to be alive. Hence, the *supposed* opponent of life is really affirming it in the very process of his discussion, and hence the preservation and furtherance of one's life takes on the stature of an incontestable axiom.” Rothbard (1982, p. 32-33)

Herefter erkender Crusoe, at det kræver mad og drikke, tag over hovedet, tøj og så videre at opretholde sit eget liv. Derpå indser han, at den omkringliggende verden har potentialet til at opfylde disse behov, hvis han transformerer den til goder. Og endelig sander han, at han er nødt til at lære og vælge, hvordan han bedst opfylder disse behov ved at transformere de tilstedeværende ressourcer. Crusoe har nemlig ikke nogen instinktiv og praktisk viden om, hvordan han når sine mål, udover at han ved, at det kræver en produktiv forandring af omgivelserne. Til gengæld er han fri til selv at vælge sine mål, i modsætning til andre levende væsener, og han er fri til at lære om sig selv og sine omgivelser. På den måde kan Crusoe alligevel overleve. Hvis Crusoe nægtes denne frihed til at vælge sine mål og lære om sig selv og sine omgivelser, så vil det selvsagt være umuligt for ham at opretholde sit eget liv. Friheden er altså en essentiel del af menneskets natur, eller naturlige tendens, om man vil.

Når Crusoe vælger sine mål ud fra hvad han umiddelbart og indlysende kan erkende om sig selv samt lærer, hvordan han bedst opfylder disse mål ved hjælp af dem omkringliggende verden, så bruger han sin fornuft. Han

observerer, abstraherer, deducerer og konkluderer om sin egen natur og om de omkringliggende entiteters natur. Han lærer, hvad der får ham til at trives, f.eks. at spise nærende mad, og han lærer, at en pil skudt fra en bu kan nedlægge en hjort, der derefter kan steges, ristes, koges (eller hvad ved jeg – jeg er ikke kok) og spises. Fornuften fortæller ham altså om hans egen natur og andre entiteters natur, ganske som forventet i forhold Rothbards forestilling om fornuften som det fundamentale erkendelsesmæssige anlæg. Men fornuften er ikke kun Crusoes redskab til viden. Det er tydeligvis også hans egentlige middel til overlevelse. For det er kun ved at kende sine egne behov, og hvordan de kan tilfredsstilles ved hjælp af omverdenen, at han kan overleve. Fornuften er således endnu en essentiel del af menneskets natur, måske endda den vigtigste naturlige tendens. Som Rothbard eksemplarisk klart skriver det:

“Reason is man's instrument of knowledge and of his very survival; the use and expansion of his mind, the acquisition of knowledge about what is best for him and how he can achieve it, is the uniquely *human* method of existence and of achievement. And this is uniquely man's nature; man, as Aristotle pointed out, is the rational animal, or to be more precise, the rational being.” Rothbard (1982, p. 30-31)

Dette er dog ikke alt, hvad Crusoe lærer om sig selv. Han lærer endvidere ved fornuftstyret introspektion, at hans sind bestemmer over hans krop og dennes handlinger. Han lærer med andre ord om sit ejerskab over sig selv. Denne indsigt bruger Rothbard til at drage ganske vidtrækkende konklusioner, og indsigten fremstår til tider som et næsten uafhængigt fundament for hele hans politiske filosofi, derfor er det nyttigt at uddybe den.

Rothbard hævder, at hvis Crusoe ikke ejer sin egen krop, og deraf frugten af sit eget arbejde samt, hvad han kan appropriere eller bytte sig til, så er der kun to alternativer: Enten har alle lige ejerskab over hinanden, heriblandt Crusoe, eller også har en anden person eller gruppe ejerskab over Crusoe. Det første alternativ kræver, at man får alles tilladelse før man kan foretage sig noget som helst, hvorved ingen i praksis nogensinde vil kunne foretage sig noget. Dette vil selvsagt hurtigt ende i hele menneskehedens undergang, hvilket indlysende er i modstrid med menneskets natur. Det andet alternativ medfører, at en eller flere mennesker er undermennesker, deriblandt Crusoe, og derfor ikke fortjener at eje sig selv på samme måde som andre mennesker. Men dette er åbenlyst forkert, da de jo alle netop deler den samme menneskelige natur. Desuden medfører dette alternativ

også, at de påståede overmennesker reelt har lov til at leve som parasitter ved at udnytte undermenneskerne. Dette strider bare imod hvad Rothbard kalder livets basale økonomiske nødvendighed, altså det som sikrer menneskets videre eksistens, nemlig produktion og bytte. Dermed er det kun selvejerskabet, som er i overensstemmelse med menneskets natur.

Rothbard er så småt ved vejs ende af sit studie af Crusoe og menneskets natur. Han opsummerer resultatet på følgende befriende letforståelige måde:

“The critical and unique facts about man and the ways in which he must live to survive – his consciousness, his free will and free choice, his faculty of reason, his necessity for learning the natural laws of the external world and of himself, his self-ownership, his need to “produce” by transforming nature-given matter into consumable forms – all these are wrapped up in what man’s nature is, and how man may survive and flourish.” (Rothbard 1982, p. 32)

Alle disse naturlige tendenser resulterer ifølge Rothbard i princippet om nonaggression. Dette princip fastslår, at enhver igangsættelse af vold eller trusler om vold, er forkert, fordi det strider imod menneskets natur. Rothbard forklarer det således:

“... the society of absolute self-ownership for all rests ... on the fact that each man may only live and prosper as he exercises his natural freedom of choice, adopts values, learns how to achieve them, etc. By virtue of being a man, he must use his mind to adopt ends and means; if someone aggresses against him to change his freely-selected course, this violates his nature; it violates the way he must function,” Rothbard (1982, p. 46-47)

Ud fra særligt de to apodiktiske aksiomer om selvejerskab og nonaggression forsøger Rothbard herefter at udlede moralske påbud og regler om alt lige fra privat ejendom, selvforsvar og abort til beskatning, bestikkelse, og hvordan man straffer forbrydere (hvis Rothbard havde levet nogle år endnu, havde han sikkert også formået at deducere sig frem til den rette haveindretning). Særligt interessant er Rothbards politiske filosofi. Rothbards naturretslige påbud står nemlig i skarp kontrast til den givne positive ret. Ifølge Rothbard er den positive ret stort set altid begrundet i traditioner eller magtforhold, mens de naturlige, universelle rettigheder ikke tager højde for sådanne fænomener. Rothbard er ikke bange for at drage decideret revolutionære konsekvenser af denne

tankegang. Desværre falder hans politiske filosofi ikke indenfor denne artikels emneområde.

Der er selvfølgelig mange andre facetter i Rothbards naturret, men jeg håber, at den foregående redegørelse er tilstrækkelig til at fremvise Rothbards genopdagelse og radikalisering af de naturretslige dyder om menneskets objektive natur, den strengt deduktive metode, skepsissen overfor positiv ret, den radikale universalisme og ikke mindst de naturlige rettigheder. Denne naturretsfilosofi er dog ikke problemfri. Det er specielt værd at nævne – i bagvendt rækkefølge i forhold til den foregående – tre forskellige ankepunkter: Først forestillingen om selvejerskab, dernæst naturopfattelsen og endelig troen på fornuften.

Hvem ejer hvem?

Rothbards tese om selvejerskab er en af de mest kendte og interessante dele af hans filosofi. Det er ligeledes en tese, han gentager utallige gange for at understøtte sin kontroversielle politiske filosofi. Derfor er det selvsagt en tese, der har brug for at blive kigget lidt ekstra efter i sømmene. Påstanden om, at der kun findes to alternativer til selvejerskab, nemlig fællesejerskab eller slaveri, er i særdeleshed værd at problematisere. Er det ikke muligt, at en guddom ejer alle mennesker, eller at en gruppe har ret til ejerskab af *en del* af en anden gruppe (den første gruppe har måske ret til en del af den anden gruppes arbejde, men må ikke bruge dem som slaver eller undertrykke deres åndelige frihed), eller at alle har *delvist* ejerskab af alle andre (alle har måske ret til at tænke og tale frit, men ikke til udkommet af ens arbejde, der derimod er ejet af alle), eller at ingen ejer nogen?

Liberalismes fader, John Locke, gør sig flere steder til fortaler for synspunktet, at mennesket er ejet af Gud. Det er ganske nærliggende at læse Locke som om, han mener, at alle mennesker er skabt af Gud med det formål at bestå og bevare sig selv, og *derfor* er intet menneske bemyndiget til at tage sit eget eller andres liv eller sågar bare ødelægge noget, der tjener til at bevare andres liv. Da alle mennesker tilmed også er skabt lige, er heller ingen mennesker bemyndiget til at gøre sig til herre over andres liv. På denne måde udleder Locke de moderne liberale principper om ret til liv, frihed og ejendom fra et guddommeligt ejerskab af mennesket.

De fleste venstreorienterede vil til gengæld være mere tiltrukket af forestillingen om, at en gruppe har ret til ejerskab af *en del* af en anden gruppe, eller alle har *delvist* ejerskab af alle andre. Man kan for eksempel godt argumentere for, at den socialliberale John Rawls

fremfører, at mennesket ved hjælp uvidenhedens slør identificerer en eller anden form for delvist ejerskab som det mest retfærdige politiske princip. I denne anskuelse vil det delvise ejerskab således først og fremmest betyde, at alle har vidtrækkende frihedsrettigheder, men samtidig også medføre, at man kun får lov til at beholde udkommet af ens arbejde i den grad, det gavner de svageste stillede.

Endelig er der den simple mulighed, at ingen ejer nogen. Rothbard forholder sig meget kort til denne mulighed i en fodnote:

“Professor George Mavrodes ... objects that there is another logical alternative: namely, “that no one owns anybody, either himself or anyone else, nor any share of anybody.” However, since ownership signifies range of control, this would mean that no one would be able to do anything, and the human race would quickly vanish.” Rothbard (1982, p. 45)

Problemet med Rothbards svar er imidlertid, at *kontrol* og *ejerskab* ikke nødvendigvis er det samme. Det er plausibelt, at det at have ejerskab over noget implicerer, at man har kontrol over dette, men det er ikke indlysende, at det at have kontrol over noget også implicerer ejerskab. Ligeledes er det en fejlslutning, som er Erasmus Montanus værdig, at slutte fra at ejerskab er en slags kontrol til, at alle former for kontrol er ejerskab. Man kan eksempelvis ganske let demonstrere kontrol over en ting ved at ødelægge den uden dog at have ejerskab af den. Dyr demonstrerer også hver evig eneste dag kontrol over deres egen krop og deres omgivelser uden at det nødvendigvis giver dem ejerskab over deres kroppe og omgivelser. Dyrenes manglende ejerskab over deres kroppe og omgivelser har heller ikke ligefrem medført, at alle dyr er uddøde, som ifølge Rothbard ellers er konsekvensen, hvis mennesket ikke har ejerskab over sig selv.

Henvisningen til dyrenes rige åbner døren for næste problem ved Rothbards forsvar af det naturlige selvejerskab. Rothbard forsvarer andetsteds retten til liv og frihed på følgende måde:

“Since men can think, feel, evaluate, and act only as individuals, it becomes vitally necessary for each man’s survival and prosperity that he be free to learn, choose, develop his faculties, and act upon his knowledge and values. This is the necessary path of human nature; to interfere with and cripple this process by using violence goes profoundly against what is necessary by man’s nature for his life and prosperity. Violent interference with a man’s learning and choices is therefore profoundly

“antihuman”; it violates the natural law of man’s needs.” Rothbard (1973, p. 33)

Det er særligt den sidste sætning, der er interessant: For hvis det er behov, som giver rettigheder, hvorfor har dyr så ikke også retten til selvejerskab? Dyr har vel også et naturligt behov for at have retten til at leve og have kontrol over egen krop og tilværelse, også selvom dyr ikke formår at tænke rationelt eller i det hele taget er i stand til at forstå selve rettighedskonceptet. Ja, reelt har alle levende organismer et behov for at kunne eksistere frit uden voldelig indblanding fra andre. Men Rothbard støttede ikke desto mindre kun retten til selvejerskab til mennesker (med få undtagelser⁶).

Problemerne ved Rothbards selvejerskabstese slutter ikke ved disse to. Særligt problematisk bliver det, når Rothbard forsøger at udlede sin politiske filosofi på baggrund af tesen. Men hans naturret fejler også på et mere fundamentalt plan, som efter min mening er vigtigere at belyse.

Om naturens endemål og former

Rothbards naturopfattelse bliver aldrig for alvor forklaret i dybden, og de få gange, hvor Rothbard hentyder til sin naturopfattelse, fremstår den en anelse mærkværdig. Eksempelvis påstår Rothbard følgende: “... if A, B, C, etc., have different attributes, it follows immediately that they have different natures” Rothbard (1982, p. 9). Eftersom alle mennesker har forskellige egenskaber, heriblandt hud- og hårfarve, højde, tyngde, generelt udseende, gemyt, osv., må det vel betyde, at alle mennesker har deres særegne og distinkte natur? Åbenbart ikke, for Rothbard fokuserer tydeligvis kun på biologiske arter. Men hvorfor? Hvorfor ikke påstå, at biologiske ordener som primater eller måske ligefrem biologiske klasser som pattedyr har en fælles natur? Rothbard har tilsyneladende intet svar. Et andet eksempel på den lidt mærkværdige naturopfattelse er følgende: “An apple, let fall, will drop to the ground; this we all observe and acknowledge to be in the nature of the apple” Rothbard (1982, p. 9). Problemet er bare, at hvis man tog selvsamme æble med op på en rumstation, så ville æblet lige pludselig ikke falde. Det må vel ifølge Rothbard betyde, at æblets natur har forandret sig?

Rothbards naturopfattelse skal dog ikke afvises alene på baggrund af et par enkelte mærkværdige eksempler, som måske kunne blive forklaret ved en mere eksplicit og dybdegående behandling af emnet. Derfor har jeg valgt at beskrive Rothbards naturopfattelse med udgangspunkt i filosofen John Wild, som Rothbard roser samt citerer

adskillige gange. Jeg forestiller mig, at eventuelle meningsforskelle mellem de to på dette område er så små, at de ikke betyder noget.

John Wild bygger i store træk videre på en naturopfattelse, som blev fremført af Aristoteles. Ifølge denne naturopfattelse stræber alle entiteter mod at realisere et endemål. Et agern udvikler sig således til et voksent egetræ, fordi dette er agernets ultimative endemål. En entitets natur eksisterer dermed iboende i entiteten som en slags væsenssegenskab. En entitets iboende endemål, der først realiseres i fremtiden, kan derfor også være årsag til udvikling og forandring i nutiden og fortiden. Mens den moderne naturopfattelse forkaster denne slags årsagsforklaringer⁷ og i stedet fremfører, at årsagerne tidsmæssigt går forud for virkningerne, betyder Aristoteles' naturopfattelse, at det foregår lige omvendt. Dette betyder selvsagt, at Aristoteles' naturopfattelse er en anelse anakronistisk.

Wild moderer derfor Aristoteles' naturopfattelse ved at fremføre, at naturen består af en masse forskellige entiteter, hvis strukturer (eller universalier, om man vil) definerer deres tendenser. En entitets naturlige tendens er således ikke styret af et endemål, men er blot en inklinasjon eller forudsigelse, der nødvendigvis er i overensstemmelse med en struktur, som dog ikke nødvendigvis bliver realiseret. Eksempelvis kommer en visse plante til kort i forhold til plantens fulde struktur uden dog at være styret af denne. Wild forklarer selv sin naturopfattelse på følgende måde:

“... it does not necessarily involve any attribution of conscious purpose or teleology to the tendency in question. A meteorologist charts the course now required to complete the tendencies already observed in a storm without assuming any conscious purpose in the weather. What underlies such lawful “predictions” is merely a knowledge of the observed dispositions and their intrinsic readiness, barring external factors, for a certain mode of completion.” Wild (1952, p. 8)

Wild mener, at disse strukturer defineres ved hjælp af tendenserne, ligesom tendenserne defineres i sammenhæng med strukturerne, altså at de har en slags ontologisk forbindelse. På den måde er strukturerne virkelige, men de er afhængige af de tendenser, som bliver eksemplificeret i entiteterne. Således omgår Wild Aristoteles' anakronistiske forestilling om finalårsager.

Jeg ønsker ikke at forvandle denne artikel til en diskussion af universalieproblemet, men det er værd at nævne, at Aristoteles' naturopfattelse ikke blot er anakronistisk, men

også lider under et kæmpe problem, som Wild – og dermed Rothbard – ikke formår at imødegå. Det forholder sig nemlig sådan, at et generelt princip for denne slags diskussioner er, at jo færre forskellige enheder i ens ontologiske beskrivelse, desto bedre. Så hvis man kan forklare de samme ting uden at forfalde til finalårsager og iboende strukturer, er dette alt andet lige at foretrække. Og det er netop, hvad et ocean af filosoffer siden Aristoteles har præsteret, lige fra William af Ockham til Willard Quine.

Problemet i forhold til Rothbards naturret er altså, at Rothbard ikke formår at redegøre for, hvad en entitets natur er, og hvad en naturlig tendens er. Hans største inspirationskilde formår heller ikke at gøre dette ved at henvise til Aristoteles' naturopfattelse. I stedet roder de sig ud i en overflødig intrikat beskrivelse af naturen som befolket af mærkværdige essenser. Desværre for Rothbard er dette dog ikke engang hans naturrets mest betydningsfulde problem. Det største problem er derimod hans blinde tro på fornuften.

Troen på fornuften

Rothbard lægger ikke skjul, at han mener, at sand og sikker viden, ikke bare om omverdenen, men også om moral, stammer fra fornuften. Han skriver sig dermed ind i en tradition, der kaldes moralsk rationalisme. Hovedtesen i denne tradition er, at moralske principper udledes fra fornuften, eller *a priori*. Det betyder selvsagt, at fornuften er den højeste moralske autoritet, og at moralske krav og påbud er rationelle krav og påbud.

Hovedfiguren i den moralske rationalisme er Immanuel Kant. Kants moralfilosofi kan fortolkes og udtrykkes på mange måder, men den rene rationalisme skinner mest igennem i, hvad mange opfatter som en operationalisering af det logiske princip om non-kontradiktion. Det er derfor udbytterigt at præsentere dette element af Kants moralfilosofi som typisk rationalisme.

Rationalismen hævder som nævnt, at alle moralske principper bør udledes *a priori*. Derfor forsøger Kant at operationalisere logikkens principper, som er *a priori* kendte, til at identificere de moralske principper som man burde følge. Logikkens principper implicerer, at for et udsagn skal give mening, må det ikke være selvmodsigende. I Kants opfattelse betyder dette, at de moralske principper som man bør adlyde heller ikke må være selvmodsigende. For at være helt nøjagtig skal de give mening i alle situationer. En anden måde at formulere dette ræsonnement er, at man skal handle på en sådan måde, at man skal kunne ønske det motiverende princip

bag handlingen bliver til en universel lov. Som Kant udtrykker det:

“I do not, therefore, need any far-reaching penetration to discern what I have to do in order that my volition may be morally good. Inexperienced in the course of the world, incapable of being prepared for all its contingencies, I only ask myself: Can you also will that your maxim should be a universal law?” Kant (1785, p. 64)

Kant kalder denne formulering for det kategoriske imperativ. Det kategoriske imperativ er en ubetinget forpligtelse, der gælder for alle rationelle væsener. Det klassiske eksempel på operationaliseringen af dette kategoriske imperativ angår falske løfter og løgn: At lyve kan nemlig ikke gøres til en universel lov og samtidig give mening, for hvis det var universelt acceptabelt at lyve, ville ingen tro på hinanden og alle sandheder skulle antages at være løgne. Det betyder altså, at det at lyve er irrationelt og moralsk forkert. Uanset omstændighederne.

Rothbard er (mindst) lige så konsekvent rationalistisk i sin behandling af moralfilosofien som Kant. Rothbard vedkender sig den aksiomatisk-deduktive metode fra ende til anden, hvilket burde være indlysende fra den foregående redegørelse af hans naturretfilosofi, og han mener naturligvis også, at fornuften er den ultimative autoritet i alle moralske spørgsmål samt at moralske krav og påbud er lig med rationelle krav og påbud.

Problemerne ved den moralske rationalisme er mangfoldige og omfattende. Det suverænt mest betydningsfulde problem er dog, at det simpelthen er en fejltagelse at tro, at moralske principper kan udledes alene fra fornuften. Den evigt gode David Hume forklarede dette for flere århundreder siden. Hume påpegede, at menneskets handlinger er motiveret af lidenskaber, såsom begær, afsky, håb, frygt, glæde og sorg og instinkter som sult, begær og så videre. Fornuftens rolle i denne sammenhæng er blot at give og ordne viden om kendsgerninger og relationer, så det bliver lettere at nå lidenskabernes og instinkternes mål. Rationel adfærd er således heller ikke det samme som moralsk adfærd, men imidlertid blot at vælge de rette midler til at opfylde et bestemt mål. Dermed bliver fornuften deklareret til at være “the slave of the passions,” Hume (1739, p. 318), fordi fornuften alene ikke kan få mennesket til at handle. Til gengæld kan overvejelser om moral rent faktisk godt påvirke menneskets handlinger: Mennesket kan sagtens blive fristet af eller afskrækket fra en handling på baggrund af en følelse af forpligtelse eller uretfærdighed. Det betyder

selvsagt, at moral ikke bare udledes alene fra fornuften. Moralen må simpelthen have et andet grundlag.

Spørgsmålet til én million er selvfølgelig hvad dette grundlag for moralfilosofien kan være. Jeg tror personligt, at man skal lede i videnskaberne, i særdeleshed den evolutionære biologi og spilteori.⁸ Det interessante i forhold til Rothbard er, at en sådan empirisk moralvidenskab står i skarp kontrast til naturretstraditionen, da den indeholder en stærk skepsis overfor universalismen, en affærdigelse af den aksiomatisk-deduktive metode, fokus på et samfunds positive ret fremfor ideale utopier, og en eklatant afvisning af forestillingen om naturlige rettigheder. Denne tilgang til moralfilosofien betyder nemlig, at moral betragtes som en ligevægt, der har vist sig at være et evolutionært stabilt svar på at koordinere forskellige menneskers adfærd og interesser. Det specifikke indhold i en givent samfunds moral er således blot konventioner, om end den dybe struktur på tværs af forskellige samfund er ens, da mennesket besidder et genetisk anlæg for moral. Moral er altså ligesom sprog, i den forstand, at alle sprog har en fælles dyb struktur og at mennesket er genetisk prædisponeret til at kunne bruge sprog (ifølge folk som Noam Chomsky og Steven Pinker). De konkrete sprog varierer dog så meget, at to mennesker med forskellige sprog end ikke forstår hinanden. På samme måde varierer forskellige samfunds moralske normer ekstremt meget. Der er åbenlyst ikke plads til universalismen, de naturlige rettigheder, skepsissen overfor positiv ret og den aksiomatisk-deduktive metodes tankespind i en sådan tilgang til moralfilosofien.

Cherry picking

Rothbard forsøg på at etablere en gennemarbejdet moralteori funderet i menneskets natur fejler altså efter min mening på en række væsentlige områder. Især selvejerkskabstesen, naturopfattelsen og ikke mindst den blinde tro på fornuften som kilde til moralsk viden er problematisk.

Det betyder dog ikke, at Rothbard er ubrugelig. Udover at han åbenlyst er en interessant radikaliseret af naturretstraditionen, så er han også en aldeles klar og letforståelig systemtænkner, som man ikke finder mange af i moderne filosofi. Hvad der nok er vigtigere, så har Rothbard også en række indsigtfulde synspunkter på andre områder end moralfilosofien. For selvom Rothbard er et godt eksempel på hvad man kan kalde den moderne liberalismes blinde vinkel, nemlig den radikale moralske rationalisme, så er Rothbard samtidig en mester i at udstille statstilhængernes blinde vinkel, nemlig statens egentlige historie og funktion. Det er ikke et område, som

denne artikel har berørt, men lad det være en afsluttende opfordring til alle at læse Rothbard, hvis man bare er det mindste interesseret i, hvorfor, hvordan og hvor ofte staten ødelægger det frie samfund gennem tvang og perverse incitamenter, enten i misforstået idealisme eller – oftest – for at tilgodese visse interesser på bekostning af andre.

Litteratur

Binmore, Ken (2005): *Natural Justice*. New York: Oxford University Press.

Bodnar, Istvan (2012): "Aristotle's Natural Philosophy." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Besøgt d. 3. februar 2012 på <<http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-natphil>>

Carr, Craig L. (1994): *The Political Writings of Samuel Pufendorf*. New York: Oxford University Press.

Denis, Lara (2008): "Kant and Hume on Morality." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Besøgt d. 27. december 2011 på <<http://plato.stanford.edu/entries/kant-hume-morality>>

Doherty, Brian (2007): *Radicals for Capitalism: A Freewheeling History of the Modern American Libertarian Movement*. New York: Public Affairs Press.

Feser, Edward (2009): "Rothbard as a philosopher." Edward Feser. Besøgt d. 1. februar 2012 på <<http://edwardfeser.blogspot.com/2009/08/rothbard-as-philosopher.html>>

Hume, David (1739): *A Treatise of Human Nature*. New York: Barnes & Noble [2005].

Kant, Immanuel (1785): *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Canada: Broadview Press [2005].

Klima, Gyula (2008): "The Medieval Problem of Universals." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Besøgt d. 5. januar 2012 på <<http://plato.stanford.edu/entries/universals-medieval>>

Murphy, Mark (2011): "The Natural Law Tradition in Ethics." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Besøgt d. 27. december 2011 på <<http://plato.stanford.edu/entries/natural-law-ethics>>

Rockwell, Lew (1995): Murray N. Rothbard: In Memoriam. Besøgt 24. januar 2012 på <<http://mises.org/books/memoriam.pdf>>

Rollins, L.A. (2008): *The Myth of Natural Rights and Other Essays*. Charleston: Nine-Banded Books.

Rothbard, Murray (1982): *Ethics of Liberty*. New Jersey: Humanities Press.

Rothbard, Murray (1973): *For A New Liberty: The Libertarian Manifesto*. New York: Macmillan.

Rubin, Paul H. (2002): *Darwinian Politics: The Evolutionary Origin of Freedom*. New York: Rutgers University Press.

Skyrms, Brian (1996): *Evolution of the Social Contract*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sugden, Robert (2005): *The Economics of Rights, Cooperation and Welfare*. New York: Macmillan.

Waal, Frans D. (1996): *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals*. New York: Harvard University Press.

Wild, John (1953): "Natural Law and Modern Ethical Theory." *Ethics*. Vol. 63, No. 1, pp. 1-13.

Noter

¹ Man vil også kunne finde en henvisning til naturretten i Aristoteles *Retorik*, men henvisningen synes efter min mening mest af alt at være et retorisk kneb.

² Kosmopolitisme er nok den rette betegnelse, men for overskuelighedens skyld vil jeg gøre mit ypperste for at inddæmme min trang til at overforbruge -ismer.

³ Pufendorfs første hovedværk blev i øvrigt skrevet, mens han sad fængslet i Kastellet, fordi han tilfældigvis underviste den svenske ambassadørs børn under det svenske angreb på København i 1658 – hvilket betyder, at Kastellet har bidraget mere til den europæiske idéhistorie end de fleste danske uddannelsesinstitutioner til sammen.

⁴ Pufendorf blødgjorde den deduktive metode i senere værker, og hans etiske og politiske filosofi er i virkeligheden en ganske interessant blanding af naturret og kontraktteori inspireret af ikke blot Grotius, men også Thomas Hobbes.

⁵ Jeg er bevidst om, at min redegørelse næppe er så fyldestgørende og præcis, som Rothbard måske fortjener. Ligeledes er jeg heller ikke bange for at indrømme, at jeg genfortæller Rothbard på den måde, der passer bedst til i artiklens formål. Min artikel, mine regler.

⁶ Som Ronald Hamowy skriver i et memoriam dedikeret til Rothbard: "I remember a bunch of us going to a movie near his apartment many years ago. The subject of the film was a man-eating tree and I recall asking Murray why he kept cheering the tree on every time it ate one of its victims, to the shock and outrage of the theater audience. "Why, the people he ate were aggressors," he replied. "They keep trying to set the tree on fire or chop it down, when the tree hadn't done a damn thing to them!"" Rockwell (1995, p. 97).

⁷ Nogle vil måske hævde, at biologien benytter sig af finalårsager i beskrivelsen af evolutionen. Eksempelvis præsenteres adaptation ved naturlig selektion ofte som en målrettet mekanisme med en egentlig finalårsag. Men sådan forholder det sig ikke i virkeligheden. Den naturlige selektion er blot resultatet af variation mellem organismer, nedarvning af disse variationer, organismers evne til at reproducere samt det faktum, at nogle organismer overlever og reproducerer oftere end andre organismer. Således er adaptation ikke andet end en forandring hos en organisme, der viser sig at være særlig egnet i forhold organismens miljø. Det historiske resultat af dette er, at særligt egnede varianter kommer til at fremtræde oftere over tid. Det er kun set i bakspejlet, at denne udvikling fremstår som målrettet og styret af en finalårsag.

⁸ Jeg vil særligt anbefale folk som Ken Binmore, Brian Skyrms, Robert Sugden, Frans de Waal og Paul H. Rubin (se litteraturliste), hvis man ønsker at læse løst og fast om denne form for moralfilosofi, der – når den er bedst – blander Friedrich August von Hayek med evolutionær biologi og spilteori. Desværre er der endnu *meget* langt til målet for denne form for moralfilosofi.

Boganmeldelse

Søren B. Christiansen og Rasmus Hyllested: *På den forkerte side – de danske landssvigere efter befrielsen.*

Af Stefan K. Madsen

Prøv at lav et lille mentalt eksperiment. Forestil dig, at du har valgt at forfølge en militærkarriere. Du følger den karriere i en verden, der er truet af international terrorisme. En terrorisme som de folkevalgte repræsentanter vælger at kaste Danmark ud i flere krige for at bekæmpe. En anti-terror sag du måske, måske ikke, selv føler for. Med Dannebrog på armen og velsignelser fra staten og dens højeste repræsentanter, drager du af sted. Du får at vide, at din indsats er vigtig og vil redde liv hjemme i Danmark. Forestil dig så, at du efter hjemkomsten stilles for en domstol, hvor du dømmes med tilbagevirkende kraft for din indsats. En indsats der var velsignet af staten. Du modtager en længere fængselsdom, din personlige formue fratages, ligesom du mister dine borgerlige rettigheder, og du løslades med særlige papirer som for evigt stempler dig som landsforræder. Lyder det helt vildt, ja nærmest utænkeligt?

Hvis du bytter overstående terrorisme ord ud med 'kommunisme' og spoler omkring 70 år tilbage i tiden, så er det faktisk præcis, hvad der skete med danske statsborgere, som på opfordring fra højeste sted og i den tro at de reddede Danmark fra uhyrligheder, tog ud og bekæmpede kommunismen, og det, hvis vi definerer staten som grundloven, under den næsten samme stat som i dag.

Søren B. Christiansen og Rasmus Hyllested har med bogen *På Den Forkerte Side* bedrevet en ganske god bog om nogle af de skæbner, som med tidens asymmetrisk information og store tilskyndelser, materielle som immaterielle, fra staten, valgte hvad der skulle vise sig at være den forkerte side under Anden Verdenskrig. De, der valgte forkert, blev efterfølgende ofre for et retsovergreb, som ikke er særlig diskuteret selv den dag i dag. Det er nærmere bestemt dette retsovergreb og retsovergreb, bogen beskæftiger sig med. For dem, som ikke har deres paratviden om Danmark før, under og efter Anden Verdenskrig present, bør et par ord om forløbet falde. De demokratisk

valgte danske politikere valgte indtil 1943 at søge en aktiv samarbejdspolitik med den tyske besættelsesmagt. En del heraf var blandt andet at fritstille danske officerer til at søge tjeneste på østfronten, blandt andet i håbet om at det ville medvirke til at undgå tvangsudskrivelse af danskere til generel tysk militærtjeneste. Da Danmark befries, står man tilbage med et problem. Man har behov for et retsovergreb grundet i folkestemningen og et ønske om at vise sig som allieret. Samtidigt er samarbejdspolitikkerne ikke selv interesseret i at stemple sig selv som landsforrædere, og det fører til et retsovergreb, der indbefatter mange tusinde almindelige danskere, hvor mange dømmes efter love med tilbagevirkende kraft. Hertil

kommer mange uskyldige anholdelser, som aldrig renses – der var et særligt system med farver på løsladelsesattesten, så de, man mente var moralsk skyldige, men som ikke kunne dømmes, alligevel blev stemplet. Dommene var endvidere meget hårde, men med en ubehagelig tendens til at mildnes over tid – altså at en mistænkt, der kom for retten senere, fik en mildere straf end den, der kom for retten først for en lignende forseelse. Den tendens sås også i Tysklands efterspil, og kan for den pragmatiske statstilhænger forklares utilitaristisk, hvor de første ofres, så folkestemningen tilfredsstilles, mens de senere reddes af hensyn til samfundets fremtidige drift. For en liberal, der tror på lighed for loven som bærende princip, er der ingen undskyldning. Det er ulækkert at se på. Endelig var der også en social slagside i mange domme, og samfundets nederste straffes hårdere. Det er den menneskelige side af alt dette bogen søger at beskrive.

Bogen starter med en kort introduktion til den historiske situation. Her forsøges at fremstille sagens sammenhæng. Det er et følsomt emne, men de to kommer godt omkring emnet, og de prøver at holde det faktuel og talbaseret hvor muligt. Det er dog også på godt og ondt, da man her kan mærke at bogens forlæg er et speciale. Den resterende del af bogen er dog klart den vigtigste. Her belyses det landssvigermiljø, som opstår efter krigen og retsopgørets afslutning. Det belyses gennem seks skæbner, der på hver deres måde var involveret som ofre for retsopgøret og til dels i en kamp for oprejsning. Der er tale om forholdsvis forskellige skæbner, som alle har forskellige holdninger til deres handlingers natur, og i øvrigt deres politiske forhold til nazismen. Den eneste "type", der mangler, er den stille lidende, men det er i sagens natur, og som forfatterne også giver udtryk for, den sværeste at få i tale. Portrætterne gør brug af lettere narrative tiltag, men er ellers også holdt i en beskrivende faktuel tone. De er spændende som beskrivelser af skæbner, der valgte så forkert, og måtte se sig troligt slået hjem af den stat de for de fleste vedkommende troede, de tjente. Det er ikke klart, i hvor høj grad forfatterne kommer til at sympatisere med deres emne, men det er i virkeligheden også sagens kerne. De er ikke alle nemme mennesker at holde af, men det forsvarer stadig ikke den behandling de fik efter krigen.

Jeg vil ikke her forholde mig til, om nazisme er forkert, eller forholde mig til motivgrundende for landssvigerne, for det er ikke, hvad, bogen handler om, eller gør den relevant at læse. Den handler ikke om, hvad andre stater gjorde, eller om Tysklands store (krigs-)forbrydelser. Den handler om, hvad den danske stat gjorde mod borgere,

som den har opfordret til at handle på en bestemt måde, og som agerede indenfor de love, der var gældende på daværende tidspunkt. Bogen er en beskrivelse af, hvor hurtigt lovstyre ryger ud til fordel for sentimentaler. At dette muligvis har afværget et folkeligt opgør og måske medvirket til at give Danmark en plads på den gode side i Den Kolde Krig, er en ringe trøst for ideen om retssikkerhed. Bogen illustrerer med menneskeskæbner, hvor farligt det er at oprette et magtmonopol, for det kan så let blive misbrugt. Man skal jo ikke glemme, at tvivlsspørgsmålet om Danmark status som allieret også var skabt af selvsamme magtmonopol. Som en sådan illustration af faren ved en stat, bør den læses af alle. Personligt vil jeg anbefale den som en ekstra julegave til alle, der har lidt for travlt med at sige, at staten er det mest sikre i verden, eller at det er ok at regere med udgangspunkt i følelser for den sags skyld.

Til slut kan nævnes et fun fact: De Uafhængige (liberalt udbryder parti fra Venstre i 1953) var det eneste parti der forlangte oprejsning til lands-svigerne. Gad vide om nogle partier nu til dags er modige nok til at tage debatten med udgangspunkt i retsopgøret om, hvor let det er for staten at gå fra rettigheder og vold til blot det sidste. Vi har jo her så stående et eksempel på, at det er sket her i andedammen under det repræsentative demokrati.

Søren B. Christiansen og Rasmus Hyllested: *På den forkerte side – de danske landssvigerne efter befrielsen*. Århus Universitetsforlag 2011. 306 sider.

Streckers rejselegat

Streckers rejselegat til studier ved Mises University på to gange kr. 7.500 kan søges af medlemmer af Libertas.

Der findes intet ansøgningsskema, men send en motiveret ansøgning vedhæftet CV og eksamensbevis. Ansøgning sendes til Christian Bergquist på cbe@libertas.dk

Legatet uddeles under forudsætning af optagelse på Mises University og under forudsætning af, at legatmodtageren ikke har fået andre legater til dækning af rejseudgifter

---

Bidragydere til dette nummer

Rune Toftegaard Selsing (f. 1982), Rune Toftegaard Selsing (f. 1982) er cand.polit. og bachelor i filosofi. Begge fra Københavns Universitet. Har bidraget til antologierne *Manifest* og *11 Konservative Tænkere*. Med i redaktionen af Libertas og tidligere redaktør.

Erik Kofoed (f. 1988) er stud.polit. og læser pt. økonomi, regnskab og finansiering på University of Pennsylvania i USA. Har tidligere undervist på økonomistudiet ved KU og arbejdet for de økonomiske Vismænd.

Lars Christensen, cand. polit, er chefanalytiker i Danske Bank og medlem af Libertas' præsidium. Lars har desuden i bloggen www.marketmonetarist.com, hvor han skriver om pengepolitik.

Jens Løgstrup Madsen

Torben Mark Pedersen, cand. polit. et exam art, Ph.D. Har studeret økonomi på Harvard og University of Chicago. Redaktør af Libertas.Stiftede i 2005 partiet "Liberalisterne - Frihed og Velstand".

Johan J. R. Espersen filosofistuderende ved Københavns Universitet og bidragyder til antologien *89'erne*.

Stefan K. Madsen (f. 1982). M. Sc. Finance & Strategic Management (CBS), hertil Mises, Cato, Fee m. m. For tiden iværksætter med echo.it og selvstændig M&A konsulent.

Vil du skrive i Libertas?

Indlæg

Har du lyst til at skrive en artikel til et af de kommende temanumre, så henvend dig til redaktøren. Redaktionen modtager meget gerne artikler, anmeldelser, noveller, essays og illustrationer – men påtager sig intet ansvar for materiale, tilsendt uopfordret. Nedenfor er angivet de kommende temanumre af Libertas. Der er mulighed for at bringe artikler udenfor tema.

Indlæg sendes til redaktøren på:
torbenmarkp@hotmail.com

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word-format
- Kort resumé på maks. 100 ord.
- Kort forfatterbiografi på maks. 35 ord
- Artikler må gerne indeholde illustrationer, figurer og tabeller som jpg-filer eller lignende
- Noter angives som slutnoter
- Der anføres kilder for alle direkte refererede eller citerede kilde.
- Litteraturhenvisninger i teksten anføres som eksempelvis: Friedman (1990,1992).
- Litteraturliste til sidst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter forfatter efternavn og som nedenstående eksempler:

Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.
Friedman, Milton (1992): *Money mischief. Episodes in monetary history*. New York.

Kommende numre af Libertas

Nr. 52 Juni 2012: Frihed før liberalismen

Temaet omhandler liberalismens idehistoriske og historiske rødder, altså frihed og frihedstænkning før oplysningstiden, fra antikken over middelalderen, skolastikken, renæssancen og reformationen.

Deadline for artikler: 5. maj 2012

Nr. 54 Februar 2013:

Deadline: 25. januar 2013

Nr. 53 Oktober 2012: Forbud, frihed og frigørelse

Temaet vil omhandle frihed- eller frigørelsesbevægelser, deres historie og idehistorie: kampen for slaveriets ophør, for kvindernes ligestilling, for seksuel frigørelse, prostitutionens historie, ytringsfrihedens historie, spiritus- og narkotikaforbuddets historie, m.m.

Deadline for artikler: 25. september 2012

Selskabet Libertas

Libertas er en uafhængig og ikke partipolitisk gruppe af individer, bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi samt troen på hvert enkelt menneskes værdighed og integritet som absolutte værdier.

Sekretær

Niels Westy Munch-Holbek, info@libertas.dk

Forretningsfører (medlemskab og regnskab)

Christian Bergquist tlf 35553726 mail: cbe@libertas.dk

Hjemmeside: www.libertas.dk

Præsidium

Bo Andersen, Chresten Andersen, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Otto Brøns-Petersen, Jacob Wimpffen Bræstrup, Morten Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Nikolaj Gammeltoft, Hans Christian Hansen, Jens Frederik Hansen, Nicolai Heering, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Henrik Gade Jensen, Palle Steen Jensen, Thomas Breitenbach Jensen, Tage Sværke Jessen, Martin Jul, David B. Karsbøl, Mikkel Kroglund, Kristian Kyndi Laursen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Dan Terkildsen, Anders Wivel, Sune Wæsel, Finn Ziegler, Torben Mark Pedersen og Niels Westy Munch-Holbek.

Bliv medlem

Medlemskab dækker et år eller 3 løbende numre af Libertas samt adgang til deltagelse i Libertas' konferencer og møder, julefrokost, Adam Smith middag, bogklub-arrangementer, studiekredse m.m.

Medlemskab koster 180 kr. for et år.

Beløbet indbetales på konto 1551-8080577.

Send oplysninger om navn, adresse og e-mail til cbe@libertas.dk

Arrangementer

Lørdag d. 25. februar 2012

Konference om den østrigske skole

Sted: CEPOS, Landgreven 3, 3. sal

Tid: kl. 12.00 - 16.30

Kapitalistisk Bogdebat og Libertas

Planlægger bogarrangement med Lars Christensen om markedsmonetarisme.

Hold dig orienteret på Facebook

9. juni 2012: Konference om frihed før liberalismen

Sted: CEPOS's lokaler

9. juni 2012 kl. 18: Adam Smith middag

Med deres egne ord:

“Why should not what is valid for these poisons [alcohol, morphine, cocaine] be valid also for nicotine, caffeine, and the like? Why should not the state generally prescribe which foods may be indulged in and which must be avoided because they are injurious? In sports too, many people are prone to carry their indulgence further than their strength will allow. Why should not the state interfere here as well? Few men know how to be temperate in their sexual life, and it seems especially difficult for aging persons to understand that they should cease entirely to indulge in such pleasures or, at least, do so in moderation. Should not the state intervene here too? More harmful still than all these pleasures, many will say, is the reading of evil literature. Should a press pandering to the lowest instincts of man be allowed to corrupt the soul? Should not the exhibition of pornographic pictures, of obscene plays, in short, of all allurements to immorality, be prohibited?”

Ludvig Von Mises: *Liberalism*, 1927

“The persecution of the Marxists, and of democrats in general, tends to obscure the fundamental fact that National “Socialism” is a genuine socialist movement, whose leading ideas are the final fruit of the anti-liberal tendencies which have been steadily gaining ground in Germany since the later part of the Bismarckian era, and which led the majority of the German intelligentsia first to “socialism of the chair” and later to Marxism in its social-democratic or communist form.”

Friedrich A. Von Hayek: *Nazism is Socialism*, 1933.

“Economic control is not merely control of a sector of human life which can be separated from the rest; it is the control of the means for all our ends. And whoever has sole control of the means must also determine which ends are to be served, which values are to be rates higher and which lower, in short, what men should believe and strive for.”

Friedrich A. Von Hayek: *The Road to Serfdom*, 1944.

“There can be no truly moral choice unless that choice is made in freedom; similarly, there can be no really firmly grounded and consistent defense of freedom unless that defense is rooted in moral principle. In concentrating on the ends of choice, the conservative, by neglecting the conditions of choice, loses that very morality of conduct with which he is so concerned. And the libertarian, by concentrating only on the means, or conditions, of choice and ignoring the ends, throws away an essential moral defense of his own position.”

Murray Rothbard: “Conservatism and Freedom: A Libertarian Comment,” 1961.

“Sound money still means today what it meant in the nineteenth century: the gold standard.”

Ludwig von Mises: *The Theory of Money and Credit*, 1953.